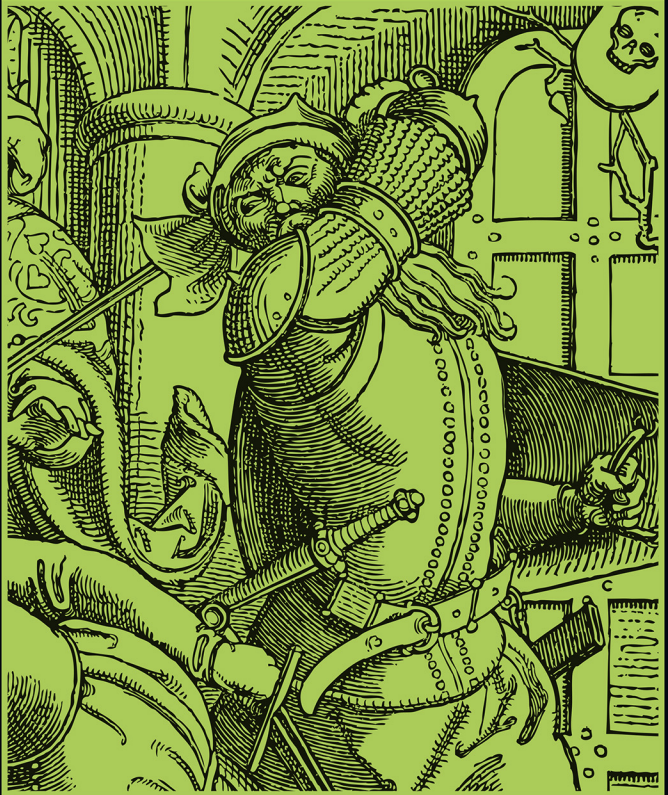

Művészet és Gondolat

K

KALLIGRAM

■ 2017 NOVEMBER ■

KALLIGRAM — 25 ÉV

- 3 **TEODOR MÜNZ** ■
Úton a Kalligrammal
Fordította és a jegyzeteket írta G. Kovács László (esszé)
- 8 **MÁRTON LÁSZLÓ** ■
Volt akkor nagy csörömpölés: A Nibelung-énekről, röviden (előszó)
- 10 **ISMERETLEN XII. SZÁZADI NÉMET SZERZŐ** ■
A Nibelung-ének (részlet)
Fordította és a jegyzeteket írta Márton László
- 25–28 **VÖRÖS ISTVÁN** ■
25 Terrorakció
26 Korszakváltás
26 Egy tiszántúli fügefáról
27 Réműlet ima közben
28 A kiöregedett önvádja (versek)
- 29 **TATÁR SÁNDOR** ■
A trafikos: Freud szerint a szerelem, Franz szerint a náci-ircsaft (bevezető)
- 31 **ROBERT SEETHALER** ■
A trafikos (részletek)
- BIZÁNCIAK** (versek Polgár Anikó fordításaiban)
- 39 **KRÉTAI SZENT ANDRÁS** ■
Nagy Kánon (részlet)
- 40 **SZÜMEÓN METAPHRASZTÉSZ** ■
Az áldozókhoz; Az áldozókhoz II.
- 40 **EUSZTATHIOSZ MAKREMBOLITÉSZ** ■
Találós kérdések
- 41 **KASSZIA** ■
Troparion
- 42–44 **SIMON BETTINA** ■
42 Vadászat
42 Hosszú hétvége (versek)

- 45–49 **PUSKÁS DÁNIEL**
 45 Ros hasana
 47 Alszol
 48 Miért nem láttam, hogy 1917–18 (versek)
- 50 **BÁNKI ÉVA**
 Tökéletes város, tökéletes test (részlet az *Elsodort idő* című regényből)
- 54 **NYILAS ATILLA**
 Hit-tételek (versek)
- 55 **KÖRÖSSI P. JÓZSEF**
 Féletek? Ne féljete! (próza)
- 69 **BOLEMANT LÁSZLÓ**
 2017
 az önvalót szeretni (versek)
- 70 **LENGYEL ANDRÁS**
 Balázs Béla Nyugat-európai „úti levelei” (1911–12) (tanulmány)
- 89 **TÓTH ANIKÓ**
 Merre van a magasság? (Csaplár Vilmos: *Leona és Leó*) (kritika)
- 91 **LUKÁCS BARBARA**
 Biodíszlet (Sziij Ferenc: *Növényolimpia*) (kritika)
- 92 **SÁNTHA JÓZSEF**
 Nagy magyar pornográfia (Nádas Péter: *Világító részletek: Emléklapok egy elbeszélő életéből. 1–2 kötet*) (kritika)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
 kalligram@interware.hu
 Csehly Zoltán (Pozsony)
 csehlyzoltan@gmail.com

SZERKESZTŐK:
 Ágoston Attila (koordinátor)
 oz.kalligram@gmail.com

Száz Pál
 palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
 szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
 toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
 TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
 Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,
 Keserű József,
 Márton László,
 Németh Zoltán,
 Hizsnyai Zoltán,
 Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
 KALLIGRAM, spol. s r. o.

Staromestská 6/D

P. O. Box: 223

SK-810 00 Bratislava 1

Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
 a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
 pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačé;
 Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
 214; e-mail: predplatne@slpostas.sk

Magyarországi elérhetőség:

kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
 (Realizované s finančnou podporou Úradu
 vlády Slovenskej republiky – program
 Kultúra národnostných menšín 2017)

Nemzeti Kulturális Alap

ÚRAD VLÁDY
 SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás/OZ
 Kalligram, Hlavná / Fő utca 39/17,
 SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
 szerdahely [IČO:42291810] és a
 Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
 Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
 12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
 Pédányaszám/Náklad: 700 db/ks
 Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
 a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
 és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
 10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

ÚTON a KALLIGRAMMAL

Amíg a Szlovák Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének (Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied – FÚSAV) tudományos munkatársa voltam, munkáim: a könyveim és tanulmányaim túlnyomórészt az SZTA Kiadójában (Vydavateľstvo SAV) jelentek meg. Amikor azonban 1991 elején önként nyugdíjba vonultam, kapcsolatom a kiadóval a múlté lett. De épp ebben az évben alapították meg a Kalligram Könyvkiadót. Az akadémia kiadójától tudományos munkatársként búcsút vettem, a filozófiától azonban nem. Ellenkezőleg: örültem, hogy végre akadálytalanul dolgozhatok, azt írhatom, amit gondolok, és semmiféle politikai ideológia nem fog rám nehezedni. Ez volt ugyanis a helyzet negyvenegy éven át, amíg a Filozófiai Intézetben dolgoztam – ez az időszak ugyanis a „szocializmus építésének“ éveit jelentette, és Szlovákia Kommunista Pártjának Központi Bizottságának a legfőbb tisztségviselői a filozófiában nem láttak mást, mint a sztálini marxizmus legfontosabb szótölcserét. Az említett személyek (és mások) felügyelete alatt álltunk, és számos konfliktusunk volt velük, különösen nekem. De ma már ez mellékes.

Amikor tehát az SZTA Kiadójával folytatott együttműködésemnek 1991-ben vége szakadt, s ugyanebben az évben létrejött a Kalligram, akkor a sors kegyes volt hozzám, s kapcsolatba léphettem a Kalligrammal. Arra már, sajnos, egyáltalán nem emlékszem, miként került rá sor, de tudom, hogy örültem neki. Magyar kiadónak tartottam, és tulajdonosa s vezetője, Szigeti László úr személye, valamint a kiadott, szlovák nyelvre lefordított magyar könyvek száma alapján ez így is volt. De ez egyáltalán nem zavart. A magyar irodalom iránti viszonyom jó volt, amit mindenekelőtt egy csehre lefordított magyar regénynek: Zilahy Lajos *A lélek kialszik* című könyvének köszönhettem. Ezt a történetet nem hagyhatom megemlégetlenül.

Noha Ruttkán születtem és Turócszentmártonban¹ kezdtem gimnáziumba járni, a háború alatti szlovák állam idején, az 1941/1942-es tanév elején apám zsidó származása miatt kizártak az iskolából. Néhány nappal később azonban már az eperjesi² Szlovák Evangélikus Kollégiumi Gimnázium negyedik osztályában ültem. Tizennégy éves voltam, s a gimnáziumban a kulturális felemelkedés négy évét éltem meg. Bevallom, odahaza addig csak meséket olvastam, amelyeket a ruttkai községi könyvtárból kölcsönöztem ki. Igaz, elolvastam Pavol Beblavý *Jánošík*³ című könyvét és Andersen meséit is, de gyerekkoromban az irodalom csak a szórakozást jelentette számomra. Egyszer ugyan eszembe jutott, hogy

már nagy vagyok és regényeket kellene olvasnom, s ki is kölcsönöztem egyet – de annyira untatott, hogy elolvasatlanul vittem vissza, és maradtam a meséknél. Utóbbiak felnőttkoromban sem hagytak nyugodni, s *Fantáziától a valóságig* címmel (*Od fantázie ku skutočnosti*, Bratislava, Osveta 1963) írtam egy könyvet, amelyben Dobšinský meséit elemeztem, de másképp, mint maga Dobšinský és a Štúr-nemzedék⁵ tagjai. S most is olvasok meséket, mégpedig Herman Hesse tollából: szlovák fordításban a *Különös üzenet egy másik csillagról* címet kapták, német eredetiben azonban csak ennyi a címük: *Märchen – Mesék*.

A mesék ideje Eperjesen véget ért. Kollégiumban laktam, ahol volt egy nagyon jó barátom: származására nézvést magyar lehetett, mert magyar neve volt, szülei azonban nem sokkal a Szlovák Állam⁶ megalakulása után szlovákosították. Bár ugyanabba az osztályba jártunk, a barátom kulturális tekintetben jóval magasabban állt nálam: Zilahy *A lélek ki-alszik* című művének fentebb említett cseh fordítását is ő mutatta meg nekem. El is olvastam: arról szólt, hogy az amerikai magyarok hogyan veszítik el fokozatosan a magyarságukat. Különösen sokat nem mondott nekem: mi közöm volt az amerikai magyarok elnemzetlenedéséhez? Barátom azonban magyarázni kezdte nekem a könyvet, hogy lássam, mi az, ami vonzó benne és művészi. Egyáltalán nem a tartalomról volt szó, hanem a formáról. Felhívta a figyelmemet az egyes részekre és mondatokra, és rámutatott, miként sikerült a szerzőnek néhány szóval jellemeznie egy szituációt, egy embert, s oly módon megragadni a lényegét, annyit elmondania róla, aminek az elmondásához akár több oldalra is szükség volna. Jó tanuló voltam, és gyorsan megértettem a dolgot. Azóta csak művészi rangú szépirodalmat, prózát és verseket olvasok.

A szlovák nyelven hozzáférhető magyar irodalomhoz leginkább akkor jutottam közel, amikor már el-eljártam a Kalligram szerkesztőségébe az Óvárosi (Staromestská) utcába, ahol időnként Szigeti úrral is találkoztam. Nagyon rokonszenves és előzékeny úr volt, aki rám is időt szakított, s megesett, hogy nagyon sokáig beszélgettünk. Igen széles látókörrel rendelkezett, s a vele folytatott eszmecsere tanulságos volt és szórakoztató. És sosem távoztam üres kézzel. Ajándékként fokozatosan olyan könyveket vittem haza, mint Esterházy Pétertől a *Harmonia caelestis* és az *Egy nő*, Nádas Pétertől a *Párhuzamos történetek* három kötetét, de olyanokat is, mint Darwintól *A fajok eredetét*, Peter Sloterdijk *A cini-kus ész kritikája* című könyvét, John Dewey-től a *Liberalizmus rekonstrukcióját*, Bertrand Russelltől a *Nyelv és megismerés* című művet s az Alexander Hamilton, James Madison és John Jay gondolatvilágát feltáró kötetet, a *Föderalistát*. Mint látható, Szigeti úr a fentiekben túlmenően bőkezű is volt.

Szerzőként sem lettem dologtalan: hat kötetem jelent meg a Kalligramnál – hármát én írtam, hármát pedig fordítottam. A következőkről van szó: *Levelek a filozófusoknak* (*Listy filozofom*, 2002), *A valóság keresése* (*Hľadanie skutočnosti*, 2008), *Úton a valósághoz, metafizika nélkül* (*Cesta za skutočnosťou bez metafyziky*, 2015), Immanuel Kant: *Életed értelme* (*Zmysel tvojho života*, 2003), Friedrich Nietzsche: *A hatalom akarása mint megismerés* (*Vôľa k moci ako poznanie*, 2014), F. Nietzsche: *A morál kritikája* (*Kritika morálky*, 2016). Rajtuk kívül több írásom is napvilágot látott a Kalligram által kiadott gyűjteményes kötetekben.

A Kalligramban otthon éreztem magam. Léggöre közel állt hozzám, s bármibe is néztem bele, mindenben felsejlett a filozófia. Ráadásul, amikor a már említett tudományos és filozófiai művek fordítói iránt érdeklődtem, sorra-rendre olyan emberekkel találkoztam, akiket személyesen is ismertem. Közéjük tartozott például Ľubica Hábová, egykori tanítványom a Komenský Egyetem Bölcsészettudományi Karáról, ahol néhány évig vendégtanárként a felvilágosodáskori és a német idealista filozófiát tanítottam; a hölgy később kolléganőm lett a Filozófiai Intézetben, ahol mindmáig dolgozik: éles elméjű, kritikus szellemű filozófusnő, aki lelkesen fordított a Kalligram számára angolból – s szerintem ígéretes költőnő is egyben. Egy másik angolossal is találkoztam a Kalligramban: Emil Višňovskýval, az amerikai pragmatizmus lelkes szlovákiai propagátorával, a külföldön is ismert szlovák filozófussal, akit a bölcsészkarról és más intézményekből is jól ismertem. Több kötete és általa fordított könyv jelent meg a Kalligramnál. Ugyanez volt a helyzet Miroslav Marcellivel, több mű szerzőjével és az új idők filozófusainak, mindenekelőtt Michel Foucault-nak a fordítójával; az utóbbinak a Kalligram önálló sorozatot szentelt. Megszületése nyilván Marcelli érdeme volt.

Ezt a felsorolást azonban muszáj abbahagynom, mert nem jutnék a végére. Hiszen a Kalligram csak a *Filozófiai kisokos (Filozofia do vrecka)* jól ismert sorozatában hetvenkilenc könyvet bocsátott útjára, s közülük jóval többet ismerek, mint amennyit nem, s mind-egyikükről tudnék történeteket mesélni, de ez már nem tartozik ide. Nem az a fontos, kit ismertem, hanem hogy ki mit mondott nekem. Csakhogy az én koromban az embernek már joga van a múltidézésre: néhány személyről épp ezért külön kell szólnom.

A már említett sorozaton, a *Filozófiai kisokoson* kívül itt volt még a jogfilozófiai sorozat, az *Exempla iuris (Jogi példák)*, amely, ahogy a Kalligramról olvasható az interneten, „a jogfilozófia történetének és a jog elméletének kulcsfontosságú műveit“ ölelte fel: a sorozatot ketten szerkesztették, s egyikük Alexander Brörtl volt. Néhány sort az alábbiakban neki kívánok szentelni. Nem azt fogom elmondani, mióta ismerem őt, hanem hogy mit adott nekem. Sok mindent kaptam tőle. Brörtl, miként a Kalligramnál megjelent művei is tanúsítják, nemcsak jogász és jogfilozófus, hanem tudós is és satíraíró. Satirikus alkotásait nevezhetjük aforizmáknak, epigrammáknak, de azt hiszem, hogy ezzel keveset mondtunk róluk. Humor hatja át őket, amit Brörtl *Mandzsettára írva*⁷ című kötetének előszavában a neves szlovák humorista, Tomáš Janovic⁸ is elismer. Ezt írja: „...szurkolok a jó humornak és nélkülözhetetlen összetevőinek: a szellemességnek, a sármmnak, az éles elmének, s ezért már évek óta nagyon szívesen és csodálattal térek vissza újra és újra Alexander Brörtl igazságaihoz.“ S ugyanígy vélekedik róla Karol Horák⁹ is, aki a *Funkcionális játékoság dicsérete* címmel afféle utószót írt az említett műhöz. Brörtl humora valóban az igazságot árulja el az emberről, miközben bírálja is, helyenként ostromozza és csúfolja, meg-megszurkálja, leleplezi az életben alkalmazott trükkjeit, melyekkel érdekeit juttatja érvényre – s közben mesterien játszik a szavakkal, amelyek egy-egy előtag vagy végződés hozzátoldása, egy magán- vagy mássalhangzó megváltoztatása révén a szerző akaratának megfelelően új értelmet nyernek, hogy elevenbe vágjanak. Végső soron itt valami „örök emberinek“ a jelenkori kritikájáról van szó. Brörtl ráadásul nagyon közel áll a filozófiához, járatos a történetében, és satírái gyakran filozófiával vegyülnek. Egyébként *Az athéni nép Szókratész polgártárs ellen*¹⁰ címmel is írt könyvet. Mindez egyenesen lenyűgözött, s mivel egy terjedelmesebb filozófiai-antropológiai munka megírásába fogtam bele, melyben a humorról is beszéltem, gyakran idézem a Brörtl által a *Lencsefalvában*,¹¹ s mindenekelőtt a *Mandzsettára írva* hasábjain elmondott igazságokat, mi több, az utóbbi kötetet legszívesebben teljes terjedelmében idézném.

Brörtl azonban nemcsak satírák szerzője, hanem tudós is egyben, jogott végzett ember, amiről a fentebb említett, Szókratészről szóló könyvének kívül *A legvégen a bíróság van*¹² című kötete is tanúskodik. S úgy hiszem, igen széles látókörű jogász, hihetetlenül nagy olvasottsággal, aki beszámol, elemez, bírál és könyörtelenül leleplezi a jog eladhatóságát, a vele folytatott manipulációkat az emberi érdekek szolgálatában s mindennek a romboló következményeit. De számomra most nem ez a fontos. Brörtl ugyanis ebben a műben sem tagadja meg satíraírói mivoltát. Tréfát űz mindennel, ami komoly s még annál is komolyabb (az állam törvényei, törvényhozók), humort visz a témákba. Elég elolvasni néhányat azoknak a valós jogi történéseknek taglaló eszmefuttatásoknak a címeiből, amelyek Ausztriához, a Német Szövetségi Köztársasághoz, a Cseh Köztársasághoz vagy a Szlovák Köztársasághoz kötődnek. Ilyenek bukkannak fel: *Az alkotmányosság kis éji zenéje, Óda az alkotmányos örömhöz, A mi alkotmányos cseh dalocskánk...*, *Szlovák alkotmányos tangó, Egy kis mesebeli kukorékolás és kotkodácsolás*. Az utóbbi cím Angliára utal, s Brörtl ezúttal Jonathan Swift művének, a *Gulliver utazásainak* az apropóján szórakozik. A mű a 18. század elején született, s Gulliver mások mellett az angol jogászokat is bírálja és ironizál a rovasukra, mivelhogy érthetetlen zsargont használnak, ezen a nyelven írják a törvényeket, amelyeket aztán további törvényekkel szaporítanak, összekeverik az igazságot a hazugsággal, és így tovább. Brörtl, nyilván azért, hogy közel kerüljön a közelmúlt Németországnak valóságához, a *Gulliver utazásainak* azon részét idézi fel, melyben Lilliput, a nagyhatalom egy másik nagyhatalommal, Blefuscuval háborúzik, azt eldöntendő, hogy a tojástartó elfogyasztása előtt a keskenyebb vagy szélesebb végén kell-e feltörni. S mi a valóság? Brörtl erre a megállapításra jut: „A Német Szövetségi Köztársaság Alkotmánybírósága Észak-Rajna-Vesztfália Tartományi Kormányának javaslatára a jogszabályok összhangjá-

val kapcsolatos eljárás során 1999. július 6-án hatályon kívül helyezte az élelmezési, mezőgazdasági és erdészeti miniszter 1987. december 10-i, a ketrecekből tenyésztett tyúkok védelmére vonatkozó rendeletét.“ (163. o.) Ezután két hosszabb bekezdés következik és további hosszú idézetek, amelyekben matematikai és geometriai módszerekkel bizonyítják, milyen méretűeknek kell lenniük a ketrecesorokba rendezett tyúkketreceknek, milyen előnyei és hátrányai vannak ennek a megoldásnak a szabadon élő tyúkokhoz képest, hogyan nem lehetnek a ketreceben tartott tyúkok oly módon kótlósok, hogy védve legyenek, merthogy a ketrecekből több tyúk él, és így tovább. S végül Brörtl kommentárja következik: „*A vitatott szabályozás a ketreceben történő tenyésztésnél a tyúkok védelmét a minimumra redukálja...* Íme, a jogalkotás. Nem fogadhatók el akármilyen rendeletek. Hogyha a jogalkotó nem tudja magát maradéktalanul beleélni a tyúkok természetes viselkedésmódjába, s képtelen védelmezni őket, akkor ezt az alkotmányosság órének kell megtennie. (165. o.)

Brörtl a *Lencsefalvában* sem feledkezett meg a *Gulliver utazásairól*. Ezúttal az amerikaiakról szól, amikor így ír: „A Yahoo! egy 1995-ben ezen a néven alapított amerikai internetes cég. A Yahoo-k¹³ a Gulliver legendás lényei, piszkosak és kellemetlen szokásaik vannak; primitív teremtmények, »a szép kövek« megszállottjai, melyeket a sárban találtak és onnan kapartak ki.“ (28. o.)

Alexander Brörtlben Gulliver modern folytatóját látom. Ily módon csak megerősíti Juvenalis réges-régi kijelentését: „Nehéz nem szatírát írni.“ (Difficile est satiram non scribere.)

Mi az, amit Brörtl adott nekem? A bíróság gépezetébe sosem láttam mélyebben, és szrevettem azonban, hogy az Igazságosságot szoborként már az antik időkől kezdve bekötött szemmel jelenítik meg, s a mérleg egyik serpenyője lehúzza a másikat. A dolognak nem szenteltem különösebb figyelmet, amíg Brörtl meg nem győzött róla, hogy a helyzet a következő: a törvényeket emberek alkotják és értelmezik, ők pedig sosem lesznek függetlenek az érdekeiktől. A pártatlanság és a maradéktalan objektivitás csak eszmény. Nagy rossz ezt tudomásul venni, de ez a realitás és muszáj vele megbékélni. Csak emberi dolgokkal találkozunk, és semmi olyannal, ami isteni. S minden, ami emberi, viszonylagos is egyben. Ezt a tényt Brörtl még a humorával is kiemelte, amellyel a törvényeken élcelődött. Miközben maga is jogász, mi több, éveken át a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságának a tagja volt, és más fontos tisztségeket is betöltött a jogászok világában. Ily módon jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy miként tekintek arra az emberre, akiről most írok. Köszönet mindenért.

Végezetül egy olyan személyiséget szeretnék megemlíteni, akiről eddig szándékosan nem ejtettem szót. Patrícia Elexovára gondolok, német filozófiai művek fordítójára, akiről elmondhatom, hogy a munkámat folytatja egy magasabb szinten. A Kalligram által publikált fordításaival már régebben is találkoztam, neve azonban ismeretlen volt számomra, és úgy képzeltem el őt, mint egy nagyon komoly, szakmailag érett, idősebb hölgyet, aki tökéletesen tud németül és szlovákul. Nagy meglepetés ért azonban, amikor egy alkalommal – az én kívánságomra – Szigeti úr bemutatta őt, s egy szép és mosolygós fiatal nőt láttam magam előtt. (Most is ilyen!) Azóta többször is találkoztunk, és elbeszélgettünk a munkánkról. Amíg én fordítóként főleg a német idealista filozófiára – az előző rendszer szóhasználatával élve: a klasszikus német filozófiára –, tehát Kantra, Fichtére, Hegelre összpontosítottam a figyelmemet, elugorva olykor Feuerbachhoz, Freudhoz és másokhoz, s végül Nietzschéhez, Elexová Kantot, Schopenhauert, Jasperst, Steinert és egyéb szerzőket ültetett át szlovákra, s munkáit más kiadóknál is közreadta. Mind ez ideig talán több művet fordított le, mint én több mint fél évszázad alatt.

Egy látogatásom alkalmával Szigeti úr azzal fordult hozzám, hogy egyik-másik fordításom javított újrakiadására lesz szükség – ilyen például Hegel *Történefilozófiája*, amely a Politikai Irodalom Szlovákiai Kiadójánál (Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry) jelent meg 1957-ben. A munkát Elexováknak kellett volna elvégeznie, aki ennél a beszélgetésnél szintén jelen volt. Egyetértettem a javaslattal, mert a fordítás során – egyebek között – mára már elavult terminológiát használtam, amely zavar, ha a fordításba belenézek. Erre sajnos nem került s nyilván már nem is kerül sor. Kár, hogy Hegel legnépszerűbb műve pont a *Történefilozófia*, melynek a *Bevezetője* kifejezetten hemzseg az emberiség törté-

nelméhez kapcsolódó filozófiai gondolatoktól. Lehetséges, hogy Elexová majd kiadja saját fordításában. A jövőre nézvést a lehető legnagyobb kitartást kívánom neki és a lehető legtöbb sikeres fordítást. Jó úton halad, és a német filozófia mélyértelmű műveivel gazdagítja a szlovák kultúrát. Az általa használt szlovák nyelv éppoly bámulatos, mint a bátorsága. A legfajsúlyosabb filozófiai művek fordítására szánta el magát – példaként említhető Hegeltől a *Szellem fenomenológiája*, Kalligram, 2015, vagy Schopenhauertől *A világ mint akarat és képzet*, Kalligram, 2010) –, és a feladatokat csodálatra méltóan elvégezte.

A Kalligrammal megtett utamról nagyjából ennyit akartam elmondani. Őszintén sajnálom, hogy – miként hallom – a pozsonyi Kalligram befejezi a tevékenységét. Hogyha ez igaz, akkor nemcsak a magam nevében mondok neki köszönetet, hanem mindazért is, amit a szlovák kultúráért tett. Nem mindegyik kiadónk büszkélkedhet ilyen produkcióval, s ráadásul ilyen értékessel. Örülök, hogy Szigeti urat is megismerhettem, és a legjobbakat kívánom neki.

Fordította és a jegyzeteket írta: G. Kovács László

JEGYZETEK

- 1 Ruttká szlovák neve Vrútky, Turócszentmártoné Martin (korábban Turčiansky Svätý Martin)
- 2 Prešov
- 3 Juraj Jánošík (1688-1713), betyár, „hegyi legény”, a szlovák történelem s mindenekelőtt a néphagyomány legendás alakja; a hőssé stilizált Jánošík hosszú időn keresztül az elnyomottaknak és szegényeknek igazságot szolgáltató mitikus alakként volt jelen a köztudatban és a művészet világában, az elmúlt években azonban szerepének és jelentőségének tényyszerű, reális megközelítése vált meghatározóvá.
- 4 Pavol Dobšinský (1828-1885), szlovák evangélikus lelkész, folklorista, író, kora kulturális életének kiemelkedő képviselője; meséskönyvei mindmáig nagyon népszerűek.
- 5 Ľudovít Štúr (1815-1856), szlovák politikus, publicista, nyelvész, költő, a reformkor szlovák nemzeti mozgalmának meghatározó alakja. A köréhez tartozó irodalmárokat, közéleti személyiségeket a történetírás és az irodalomtörténet a Štúr-nemzedék megnevezéssel illeti: a névadóhoz hasonlóan igen fontos szerepet játszottak a szlovák nemzettudat kialakításában, a nemzeti kultúra megalapozásában.
- 6 A megnevezés a Csehszlovák Köztársaság 1939 márciusában bekövetkezett megszűnése idején létrejött, 1945 tavaszáig fennállt Szlovák Köztársaságot jelenti, melynek léte a hitleri Németország jóindulatától függött, s a kül- és belpolitika terén is messzemenően alkalmazkodott a Harmadik Birodalom különböző elképzeléseihöz és kívánalmaihoz.
- 7 *Zapísané na manžetu*, Kalligram, 2005
- 8 Tomáš Janovic (1937-), próza-, színmű- és szövegíró, költő, publicista, rádió- és tévéjátékok szerzője.
- 9 Karol Horák (1943-), szlovák próza- és drámaíró, irodalomtudós, színháztörténész, egyetemi tanár.
- 10 *Aténsky ľud proti občanovi Sokratovi*, Kalligram, 2006
- 11 *Lentilkovo*, Kalligram, 2016
- 12 *Na konci je súd*, Kalligram, 2015
- 13 Az itt említett lények a magyar fordításban „jehuk” néven szerepelnek.

Teodor Münz (1926): szlovák filozófus, filozófiatörténész, a szlovák és német filozófiatörténet neves szakértője, Kant, Hegel, Feuerbach, Nietzsche, Freud és mások műveinek tolmácsolója. Pályafutása nyugdíjba vonulásáig elsősorban munkahelyéhez, a Szlovák Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetéhez kötődött: tudósként főleg a felvilágosodás korának bölceletével, a klasszikus német filozófiával és az ismeretelmélettel foglalkozott. Vitathatatlan érdemei vannak a szlovák filozófiai terminológia kialakításában, és szakfordítói munkássága is igen jelentős.

Volt akkor nagy

A Nibelung-énekről, röviben

csörömpölés

AZ az eposz, amelynek egyik éneke vagy fejezete az alábbiakban olvasható, nagyjából ugyanakkor jöhetett létre, a XII. század végén vagy a XIII. század elején, amikor a német udvari epika legjelesebb alkotásai: Wolfram von Eschenbach *Parzivalja*, Gottfried von Strassburg *Tristanja* és Hartmann von Aue *Iweinje*. Ugyanolyan kiváló mű, mint ezek, de két szempontból különbözik tőlük.

Az egyik a szerzőség kérdése. A *Nibelung-ének* szerzője sokkal kevésbé (vagy inkább sokkal rejtőzködőbb módon) van jelen művében, mint az udvari-lovagi elbeszélők. Ebben a műben nincs reflektáltság, nincsenek sem önelemző mozzanatok, sem esszéisztikus elmélkedések, a szerző észjárása csakis a cselekményen keresztül ragadható meg. A szerző személyéről semmit sem tudunk, még a neve sem maradt ránk. Emiatt számos XIX. századi tudós azt gondolta, hogy a mű népköltészeti alkotás, tehát nincs szerzője. Vagy esetleg több szerzője van, mondjuk tíz vagy tizenkettő, akik megalkották a különböző epizódokat, és ezek valamilyen módon, mondjuk egy szerkesztő vagy egy kompilátor segítségével, egymáshoz ízesültek.

Az újabb tudósok ezt már nem gondolják. Annyira erős és egységes a szerzői koncepció, hogy egy erős és egységes szerzőnek kell állnia mögötte. Ám hogy ki volt, ki lehetett ő, nem tudom, és nálam tudósabbak sem tudják.

A másik lényeges különbség, hogy bár a *Nibelung-ének*ben is a fejlett feudalizmus, a lovagi kultúra viszonyai tükröződnek, a mű mégis a jóval archaikusabb hősi epikához tartozik. Archaikus jellege folytán inkább az *Iliádszal* vagy a *Rámajánával* rokonítható, mint a vele egykorú, „modern” verses regényekkel. Ezt a hatást a szerző részint a Nibelung-mondakör mitikus, mesés mozzanatainak kidolgozásával éri el (ezekből a műben csak gyér nyomok maradtak, ellentétben a mondakör skandináv feldolgozásaival, amelyekben nagyrészt megőrződtek), részint a szóbeli verskultúra, a színhagyomány imitálásával. A művet biztosan leírta a szerző, az biztosan nem színhagyomány révén terjedt: körülbelül negyven középkori kézírata maradt fenn, teljességben vagy töredékben. Viszont valószínű, hogy – ellentétben a *Tristannal* vagy a *Parzival*lal – nem olvasásra, hanem előadásra és meghallgatásra volt szánva. Az előadó pedig bizonyára nem felolvasta, hanem megtanulta és emlékezetből mondta a szöveget. Ez magyarázza a metrika, az úgynevezett Nibelung-strófa jellegzetességeit. Aki ismeri az eredeti középfelnémet szöveget, az tudja, hogy a „nibelungizált alexandrinus” nem olyan, amilyennek a posztromantikus német és magyar költők (például Ludwig Uhland vagy Szász Károly) látni szerették volna. Nem szabályos negyedfeles

jambus, majd a sormetszet után szabályos hármas jambus, hímrímmel. Néha ilyen is lehet, de a verssorok többsége nem ilyen. Ezt majd egyszer részletesebben elmondom; most elég annyi, hogy megpróbáltam érzékeltetni a középfelnémet verses szövegnek nemcsak a hömpölygését, hanem a lüktetését és a döccenéseit is.

Létrejötté után *A Nibelung-éneket* legalább kétszáz évig, a XV. század derekáig előadták és hallgatták, másolták és olvasták. Aztán négy évszázadnyi Csipkerózsika-álom következett. (Hogy a téma iránti érdeklődés a könyvnyomtatás korában sem apadt el, tanúsítja *A szarubőrű Siegfried* című népkönyv.) Mint a német középkor összes fontos művét, *A Nibelung-éneket* is a romantika tudósai és költői fedezték fel, tették népszerűvé, emelték be a tudományos kutatásba és a kánonba. Az értelmezés a XX. század közepéig a nemzeti önaffirmáció, súlyosabb esetben az ősgermán törőlmetszettség keretei között mozgott. Ennek magyar leágazása is van: az Attila udvarában, a mai Magyarország területén játszódó második rész miatt a Szász Károly átültetését forgató magyar olvasók a hun-magyar kontinuitás igazolásának, a magyar őstörténet részének tekintették a művet.

Ahogy a nagy alkotásokkal történni szokott, az idő múlásával *A Nibelung-énekek* is megváltozott a jelentése. Mai szemmel nézve, Siegfried meggyilkolását és Kriemhild boszúját inkább egy válságba jutott korszak rövidlátó politikájáról, civilizációk pusztító összeütközéséről szóló katasztrofista vízióknak látom.

Ami a mű magyar recepcióját illeti: Szász Károly fordítása 1868-ban jelent meg először, ezt számos újabb kiadás követte. Tellér Gyula bő egy évszázaddal később rugaszkodott neki az új fordításnak, ennek legismertebb részlete, a 10. „kaland” a *Klasszikus német költők* című gyűjteményben olvasható.

Ideje volna, hogy a magyar olvasók ismét hozzáférhessenek ehhez a nagy műhöz – erős értelmezési javaslatokkal alátámasztott, nyelvileg friss fordításban.

Ottensheim, 2017. október

■ **Márton László** (Budapest, 1959): író, műfordító és esszéista. Könyvei a Kalligramnál: *M. L., a gyilkos* (2012), *A mi kis köztársaságunk* (2014), *Faust I-II.* (műfordítás, 2015), *Hamis tanú* (2016).

A Nibelung-ének (részlet)

Negyedik kaland

Hadjárat a szászok és a dánok ellen

137 Váratlan üzenet jött Gunther udvarába,
követektől, akiknek urait még senki se látta,
ám hogy rosszat akarnak, aligha kérdés.
Amit az üzenet mond, nagy baj és súlyos sértés.

138 Bemutatom nektek őket: az egyik Lüdegér,
Szászországban hatalmas király és hadvezér,
a másik Dániában király, ő Lüdegást.
Sok nagyúrral hadakoztak, hozva sokakra gyászt.

139 Tőlük jött a követség Gunther udvarába.
Küldte a követeket két haragos ország királya.
Kérdik az ismeretlenektől, hogy mi az üzenet,
vezetik a várba a királyhoz a követeket.

140 A király fogadta őket. Így szólt: „Legyetek üdvöz!
Titeket ide hozzám ugyan kicsoda küldöz?” –
A jó király eképp szólt. – „Hallgatom, mit beszéltek!”
Csakhogy a király dühétől a követek nagyon féltek.

141 „Ha az üzenetet, király úr, átadnunk engeded,
amely ránk bízva, akkor el is mondjuk neked.
Megmondjuk, ki az a két úr, aki üzen hadat:
Lüdegást és Lüdegér: ők megtámadják országodat!

142 Megharagítottad őket. Olyan hír éri a fület,
hogy a két nagyúrban irántad izzik a gyűlölet.
Elindulnak hadaikkal Wormsba, a Rajna-vidékre.
Jön velük sok jó lovagjuk, ne vond kétségbe.

- 143 A hadra kelt támadókat három hónap múlva látod.
Jól jön majd a segítség, ha van sok barátod!
Országgal, várakkal együtt jó lesz, ha van, aki megvéd!
Uraink kardjaitól majd sok sisak és pajzs reped szét.
- 144 De ha tárgyalni akarsz velük, akkor te magad keresd fel őket,
és nem ők fognak seregükkel meglátogatni téged.
Nagy ellenséged, ha legyőz is, nem idehaza győz le,
és ha lovagjaid lerogynak, akkor sem itthoni földre.”
- 145 „Várjatok egy kevéssé!” – szólt a király, a derék. –
„Gondolkodási idő kell, aztán majd döntenék.
Híveimmel, ha vannak, közlöm a hallottakat,
barátaimnak elpanaszlom, ha barátom még akad.”
- 146 Gunther, a hatalmas igencsak szomorú.
Most még a szíve titka, hogy küszöbön a háború.
Gyorsan hívatja Hagent és más jó emberét.
Gernoldnak is a tanácsban kijelöli a helyét.
- 147 Akit csak megtalálnak, jön az összes kiváló férfi.
Szól a király: „Hazánkat támadás fogja érni,
erős, nagy seregekkel. Súlyos lesz itt a baj.”
Feleli erre Gernold, a bátor és szilaj:
- 148 „Ezt mi a kardjainkkal kivédjük!” – mondta Gernold. –
„Aki életét veszti, meghal. Aki meghalt, legyen holt!
Emiatt még ne feledjük, hogy mi a becsület!
Illendően fogadjuk az ellenségeket!”
- 149 Azt mondta tronjei Hagen: „Nem ez a sora annak!
Lüdgast és Lüdger királyok nagy túlerőben vannak.
Nem tudunk fegyverbe állni ilyen kapkodva, hidd el!” –
Így szólt a merész levante. – „Király úr, beszélj Siegfrieddel!”
- 150 A követeket elvezették a városba, ott kaptak szállást.
Bár harag volt irántuk, mégis jó ellátást
rendelt számukra Gunther, és ezt helyesen tette,
mert nem tudhatta még azt, hogy ki áll majd mellette.
- 151 A király szívét leverték bánatok, rettegések.
Szomorúságát észrevette egy lovag, büszke, délceg.
Arról, ami történt, ő tudomással nem bírt.
A király elbeszélte neki a rettenetes hírt.
- 152 Így szólt Siegfried: „Fölöttébb furcsállom azt a dolgot,
hogy eddigi jókedélyed ellentétébe forgott,
bár eddig egyhuzamban víg volt a dolgok mente!”
Felelte erre Gunther, a daliás levante:

- 153 „Mindenkivel azt a nagy bajt nem közölhetem,
amely szívemet emésztő, titkolt gondom nekem.
Barátnak mondok el bajt, aki hozzám közel.”
Siegfried fehérre sápad, és vörösödik el.
- 154 Feleli: „Sohase mondtam neked nemet.
Melletted állok, ha veszély fenyeget.
Ha barátokat keresnél, itt van az egyikük.
Segítlek mindhalálig, tőlem ez aligha függ.”
- 155 „Siegfried úr, áldjon Isten, ez már derék beszéd!
Még ha úgy esne is, hogy ügyemet nem segítenéd,
örülnék akkor is, mert megvan benned a szándék.
Ha élek egy darabig még, jut ezért neked ajándék.
- 156 Elbeszélem neked most, mi az én nagy bajom.
Ellenség követei jöttek. Tőlük azt hallhatom,
hogy ellenünk lovagság fog állni hadi rendbe.
Az én országom ellen még nem került sor ilyenre!”
- 157 Felelte erre Siegfried: „Emiatt ne búslakodj!
Tedd meg, amire kérlek, légy vidám, bizakodj.
Ha nekem, hogy legyek segítőd, az engedélyt megadod,
jöjjön segíteni szintúgy az összes lovagod.
- 158 Ha ellenfeleid erősek, megtámadva minket
harmincezer lovaggal, mi megálljuk helyünket,
még ha ezren vagyunk is. Nekem elhiheted.”
Gunther király felelte: „Ezért mindig hálás leszek neked.”
- 159 „Legyen lovagjaidból zászlóm alatt ezer fő,
mert az, aki velem jött, nem több, mint tizenkettő.
Így már Burgundiát én megvédelmezem.
Mindig fog szolgálni híven téged a két kezem.
- 160 Jöjjön segíteni Hagen és Ortwin és Sindold
és Dankwart: jó vitézed eddig is aki mind volt,
és velünk lovagoljon Volker, a merész:
ő hordozza a zászlót, őt illeti ez a rész.
- 161 A követeket ültesd nyeregbe, hogy hazatérjenek.
Ott leszünk nemsokára: az ellenség tudja meg,
hogy békében maradjon e földön város és vár.”
A király követeket küld az embereiért már.
- 162 Az udvarba indul a dán meg a szász követ.
Örül valamennyi, amiért hazamehet.
A király, Gunther őket bő kézzel megajándékozza,
és gondoskodik oltalomról. Ez jókedvüket okozza.

163 „Mondjátok uraitoknak” – szólt Burgundia királya –,
„hogy a hadjáratukkal nem hozzánk vezet a pálya.
De ha itt ezen a földön seregük meglátogatna,
barátaim el nem szaladnak: szorulni fog a kapca.”

164 Kapott ajándékot ekkor minden követ,
számukra Gunther juttatott eleget.
Nem merte volna egy sem elutasítani
a búcsúzásakor. Az útnak örömmel vágta neki.

165 Amikor a követség visszatért Dániába,
és meghallotta Lüdgest, az ország királya,
amit a Rajnánál a követség kapott, azt a választ,
Burgundia gőgje szívére haragot áraszt.

166 Jelenti a követség: van sok merész emberük,
és láttak külön is még egy lovagot velük,
az a neve neki: Siegfried, német-alföldi hős.
Amikor ezt Lüdgest megérti, bosszúsága erős.

167 A dániai urak most, ezt a hírt hallva meg,
igyekeztek, hogy a segítők még többen legyenek,
mígnem Lüdgest király úr összehív és szerez
a hadjáratra vitézből annyit, hogy húszezer ez.

168 Hadat gyűjteni kezdett a szász király is, Lüdger,
míg kezük alatt össze nem gyűlt vagy negyvenezer ember.
Ezek élén akarják Burgundiát lerohanni.
Közben Gunther királynak szintén gyűlik csapatnyi

169 vitéze rokonokból s két öccse embereiből,
ezeket vinnék a harcba, ők hárman legelől,
és Hagen daliái, nekik is harcolni kell.
Ezért fog lovagokból később sok esni el.

170 Készülődnek az útra, már akarnak indulni.
A zászlót viszi Volker, alatta fog vonulni
a lovagság, miközben Wormsnál mindahány
át fog kelni a Rajnán. Hagen a kapitány.

171 Velük fog lovagolni Sindold és Hunold,
aki Gunther királynak aranyra méltó híve volt,
rajtuk kívül Ortwin és Hagen öccse, Dankwart,
aki a háborúban hőshöz méltó csatát várt.

172 „Király úr, itthon maradhatsz!” – Siegfriedtől e szavak. –
„Hagyd, hogy engem kövessen a sok derék lovag.
Maradj az asszonyok közt! Van okod bizakodni:
fogok hírnevéért és országodért tusakodni.

173 Fegyverem a nagy út alól mind- azokat felmenti,
akik hozzád igyekeznek, Wormsba, mely Rajna-menti,
inkább mi keressük fel őket az országukban aképpen,
hogy önhittségük helyébe a félelem görcse lépjen.”

174 A Rajnától, érintve Hessent, vonult a burgundok hada,
míg Szászországhoz nem értek. Később ott volt a csata.
Az országot kirabolták, és lángba borították,
ezzel a két fejedelmet elszomorították.

175 Hátramarad a senkiföldjén az összes apród.
Siegfried, a nagyerejű hős kérdez nagyot, aprót:
„Ki legyen az utóvéd biztonságáért felelős?”
A szászokat még sohasem érte támadás ilyen erős.

176 Válasz: „A tudatlanokra legyen vigyázni kész
bátorságfia Dankwart, ő egy derék vitéz.
Így Lüdeger hadától kevesebben veszünk oda.
Legyen ő meg Ortwin az utóvéd parancsnoka.”

177 „Magam ülök nyeregbe” – szolt Siegfried, a sereg erőse –,
„hogy lássam, merre járhat az ellenség előőrse,
és hol kell a többi lovagnak táboroznia.”
Fegyverét felöltötte rögtön a szép Sieglind fia.

178 A sereget Hagenre bízta, mielőtt indult az útnak,
és Gernoldra: e két férfi bátor, és parancsolni tudnak.
Elvágtatott a földre, ahol a szász nép lakott.
Össze fog zúzni a kardja aznap jónéhány sisakot.

179 Nagy sereget látott meg akkor, mely táborozott a mezőben,
voltak az ő csapatához képest borzalmas túlerőben.
Lehettek negyvenezren vagy többen hadra kelve.
Siegfried elnézi őket, és igen jó a kedve.

180 Volt ott egy levente az ellenséges tábor előtt,
figyelés volt a dolga. Éberem őrködött.
Ahogy őt meglátta Siegfried, ő is a bátrát észreveszi.
Tekintetüket haragvó indulat színezi.

181 Elmondom nektek, ki volt ő, aki őrségben állt:
aranyfényű pajzsa kezében bizony, díszére vált.
Maga Lüdegast király volt, aki őrködött éberem.
Odaugratott közelébe nagyúri módon az idegen.

182 Ellenséges lovag jött: már látja Lüdegast király.
Sarkantyújával mind a kettő lova vékonyába váj.
Lándzsáját ez is, az is a másik pajzsára emeli.
A dán királynak a szíve aggodalommal teli.

- 183 Az összecsapást követően a királyok fiait
lovaik tovavitték, mint akit szél röpít.
Fordulnak, folytatódik lovagi módon a tusa.
Próbálja két harcias ember, mit ér a kard vasa.
- 184 Siegfried úgy odavágott, hogy zengett a mező.
Pattantak a sisakból, mint amikor tűzvész keletkező,
lángvörös szikrák ezerszám. A csapást hős keze mérte.
Rátalált mind a kettő méltó ellenfelére.
- 185 Siegfriedre is Lüdegast úr jó néhány heves csapást mér.
Ütletet zúdítanak annyit, amennyi a pajzsra ráfér.
A dánok táborából jött harminc megfigyelő,
de mire odaértek, már Siegfried volt a nyerő,
- 186 mert a dán királyra három súlyos sebet ütött
a mellvértjén keresztül, amely volt szép ezüstözött.
A kard rettenetes éle sok vért kifolyatott,
Lüdegast király ezért hát igencsak búslakodott.
- 187 Az életéért könyörgött, és Siegfriednek azt
mondta, országát felajánlva, hogy ő Lüdegast.
Ott vannak daliái, nézik figyelmesen,
kettejük közt mi történt azon az őrhelyen.
- 188 Siegfried már vinné magával, de akkor megrohanja
Lüdegast harminc vitéze. A hős levente karja
csapás után csapással védi a hadizsákmányt.
Élére pallosának számos jó daliát hányt.
- 189 A harminc jó vitézből mindenkit lekaszabolt.
Hírmondónak egyet hagyott meg, az gyorsan ellovagolt,
és elmondta, mi történt: Siegfried harmincat lebír!
Vértől csepegő sisakja mutatta: igaz a hír.
- 190 Ezt hallva a dánok igen elkeseredtek,
hogy az uruk fogoly lett. Nyomban felkerekedtek,
öccsének híradással. Az kezd őrjöngeni:
akkora sérelem ez, hogy soha le nem nyeli.
- 191 Lüdegastot, a dánok királyát Siegfried elrabolta,
burgundok táborában az urak kezébe tolta,
azaz Hagenre bízta. Elterjed a hír:
fogoly a dánok királya. Emiatt senki se sír.
- 192 Burgundoknak parancsszó: bontsanak lobogót!
„Gyerünk!” – azt mondja Siegfried. – „Győzelmet, ragyogót
vívunk ki mai nap még. Ha életben maradok,
sok szép szász úri hölgynek sírni okot adok.

- 193 Ti Rajna-menti hősök, engem kövessetek!
 Karunktól összeroppan a Lüdger-féle sereg.
 Jó hősök fegyverétől sok sisak zúzódik össze,
 hogy az ellenség, látva minket, fejét búnak eressze.”
- 194 Indul vágatva Gernold és minden burgundi fegyveres.
 A zászlót viszi Volker, a délceg énekes,
 nagyúrként vágat ő is a hadinép előtt.
 A sereget nézni öröm volt, a harcba igyekezőt.
- 195 Ezren voltak a vitézek, ez nem valami sok,
 és tizenkét lovag még. Magasra gomolyog
 az út pora. Idegen föld, amerre járnak.
 Látják, hogy rájuk gyönyörűszip, csillogó pajzsok várnak.
- 196 Akkor már seregestül özönlöttek a szászok.
 Éles kardjukról jutottak fülembé híradások.
 Rettentő sebeket vág a szász vitézek kardja!
 Hazáját, várait mind védelmezni akarja.
- 197 A burgund hadinépet a kapitány vezeti.
 Siegfried a daliáit maga is beveti,
 akiket a német Alföld vidékéről hozott.
 Sok kéz lett véres addig, míg a nap leáldozott.
- 198 Sindold és Hunold, valamint Gernold
 osztott csapást csapásra. A szászok sok hőse lett holt,
 mielőtt észrevették: a burgund had vakmerő.
 Ezt sirathatta később sok drága nő.
- 199 Volker és Hagen, valamint Ortwin
 kíméletlen kezétől sok sisakon komor szín,
 vérnek vöröse látszik: merészség társul harci dűhvel!
 Dankwart is eközben sok csodatettet művel.
- 200 A dánok sem pihentek, harcra voltak felajzva.
 Nagy zengéssel csapódott pajzs a pajzsra,
 és csendültek a kardok, miközben hadakoztak.
 Harcos dalia szászok nem csekély kárt okoztak.
- 201 Benyomultak a harcba a burgundok ehelyt.
 Fegyvereik éle súlyos sebeket ejt.
 Látszott, amint lecsordul a vér a nyergen:
 így küzdött a derék lovagság, hogy dicsőséget nyerjen.
- 202 Hallatszik csengés-bongás, mely levegőt betölt
 a daliák kezétől: a német Lenti-föld
 fiai, urukat követve, a harcba bekapcsolódnak.
 Siegfrieddel együtt mutatják példáját lovagi módnak.

- 203 Siegfriedet nem követte senki a burgundok közül.
Az ellenség sisakja véres kívül-belül,
a vér csak úgy patakszik Siegfried kardja szélén,
míg rá nem talál Lüdegerre, annak csapata élén.
- 204 A seregen három ízben magát átverekedte,
és visszatért háromszor. Ekkor magát Hagen is harcba vetette.
Siegfriednek ő segített, hogy teljesüljön harci vágya.
Sok derék lovag indult aznap a másvilágra.
- 205 Amint Lüdeger, a nagy hős meglátta Siegfriedet,
és hogy a csodakarddal mi mindent végbevihet,
a jó Balmunggal, annyi hősre mérve halált,
örjöngeni kezdett, a harag a szívére szállt.
- 206 Volt akkor nagy tülekvés és nagy csörömpölés,
amikor kétfelől is kezdődött az ölés.
Próbálta mindkét levante a legjobbat, amit lehet.
A szászok hátrálni kezdtek. Nagy volt a harci gyűlölet.
- 207 A szászok urának már megvitték a hírt,
hogy foglyul esett a bátyja. Emiatt nyögve sírt.
Sejtette, hogy a tettes Sieglind fia egyedül.
Gernoldról hitte a többség, de az igazság kiderül.
- 208 Erejét úgy beleadta Lüdger a csapásaiba,
hogy Siegfried nyerge alatt már meg-megrogyott a paripa,
de a hős lova aztán magát úgy összeszedte,
hogy rettentő mivoltát Siegfried ismét harcba vetette.
- 209 Segített neki Hagen, valamint Gernold,
Dankwart és Volker. Sok dalia lett holt.
Sindold és Hundold és Ortwin, a lovag.
Kezeiktől a harcban sokan elhullanak.
- 210 A két királyfi a tusában el nem különül.
A sisakok fölött sok éles gerely röpül
a lovagok kezéből, a pajzsot átszakítja.
A pajzsok díszzeit már kiömlő vér borítja.
- 211 A nagy harc hevében sokan leugranak
lovagok a nyeregből. Egymásnak rontanak
Siegfried, a merész és Lüdeger, a heves.
Száll a lándzsa, az éles meg a gerely, a hegyes.
- 212 Odacsapott Siegfried: eltört Lüdeger pajzsán a pánt.
A német Alföld lovagja nyomul a győzelem iránt,
hogy a szászokon arassa, akik közt sok a sérült.
Hej, Dankwart pallosától a szászok páncélinge gyérült!

213 Ekkor meglátja Lüdger, hogy odafestve
a pajzsra egy korona, mögötte Siegfried királyi teste.
Már tudja, ki ez a férfi, aki a helyét így megállja.
Barátainak teli torokból ezt kiabálja:

214 „Szüntessétek be a harcot, jó embereim!
Siegmund fia áll előttem, őt látják szemeim.
Ez Siegfried! Vas kezében mindnyájan összetörtök!
Őt küldte ide hozzánk Szászországba az ördög!”

215 Lüdeger parancsa: a harcban eresszék le a lobogókat.
Azt kéri, béke legyen már. Ez a kérés, az a szó hat,
de túszként kell neki Gunther földjére mennie.
Őt erre kényszeríti bátor Siegfried keze.

216 Közös tanácskozással bevégeződött a harc.
Sok sisak átylukasztva, szintúgy átütve pajzs,
ezeket mind ledobják, és ami földet ér,
burgundiak kezétől pirosuló szintiszta vér.

217 Elfogtak, akit akartak, megengedte a jog.
Gernold és Hagen, a bátor lovagok
hordágyon elvitették a sebesülteket.
A sereg ötszáz hadifoglyot a Rajna felé vezet.

218 A dán lovagok legyőzve lovagoltak Dániába,
de a szászok is, annyi biztos, harcoltak mindhiába,
dicséret nem illeti őket. Búsulhat a dán, a szász.
A holtakat siratják barátaik. Súlyos a gyász.

219 A Rajnához vissza a fegyvert viszi az öszvér, a málhás.
Siegfried férfi módra küzdött, és ezért lehet halás
Gunther meg az összes burgund előkelő.
A győzelem, semmi kétség, neki köszönhető.

220 Gernold úr menesztett hírvivőt Wormsba,
barátaival tudatta, mi lett a csata sorsa,
hogy ő és a burgund vitézek győztesen maradtak.
A hősök, a bátrak dicsőséget arattak.

221 Az apródok futottak, terjesztették a hírt.
Már ujjong az örömtől, aki előtte sírt.
Jó hírt hozott a harcból, aki visszaérkezett.
Sok érdeklődő nemes hölgy sokfélét kérdezett,

222 kire hárult dicsőség, ezt hallgatják napestig.
A követek egyikét most Kriemhildhez menesztik,
méghozzá titokban. Ő rühellte a sokaságot.
A hazatérők közül csak a szeretett férfit vágyott.

223 Amikor látta, hogy a küldönc a lakrészhez közeleg,
Kriemhild, a szépség így szólította meg:
„Jó hírt mondj nekem, és én arannyal jutalmazlak.
Ha nem bizonyulsz hazugnak, hálámmal elhalmozlak.

224 Hogyan állt helyt a harcban testvérbátyám, Gernold
meg a többi barátunk? Ugye, egyikük sem holt?
Ki volt a legvitézebb? Ezt tudni szívem vágya!”
Azt felelte a küldönc: „Egyikünk sem volt gyáva,

225 de senki a csatában nem volt annyira jó,
nemes királyi úrnő, hidd el, igaz a szó,
mint a külföldi királyfi, német Alföld szülötte:
ami végbement keze által, csodálatos fölötte!

226 Amit művelt a harcban Burgundia többi merésze,
Dankwart és Hagen meg a király más vitéze,
bár tisztességgel tusáztak, mégiscsak levegő
ahhoz képest, ami Siegfried által volt lehető.

227 Igaz, hogy a többi vitézek szintén sok hőst levágtak,
de ki tudná elbeszélni sorát azon csodáknak,
amelyeket Siegfried végbevitt? Ha csatába lovagolt,
szeretteikért úri nőknek sűrű könnye omolt.

228 Ottmaradt fekvé a porban sok úrnő-kedvelte harcos.
Ha Siegfried csapást mér a sisakra, az annyira hangos,
hogy alatta a sebekből csak úgy patakszik a vér.
Lovagok közt ő az első, ehhez kétség se fér.

229 Mi mindent végrehajtott Ortwin, a metzi!
Akire karddal lesújt, azt kettőbe metszi.
Sokakat megsebesít, és még többeket megöl.
Megállta helyét a bátyád, ő küzdött legelől,

230 az ellenségre hozta a legnagyobb veszélyt.
Így igaz: dicséret illet minden bátor személyt.
Meglátszott a vitézség minden burgund legényen.
Egyikük hírnevén sem tapadhat meg a szégyen.

231 Kezüktől sok paripa hátán üres lett a nyereg.
Sok kard a csataterén csattog és mennydörög.
A Rajna-menti hősök vitézül lovagoltak.
Ellenségeink siratták, hogy közelünkbe hatoltak.

232 A tronjei vitézek szintén nagy kárt okoztak,
amikor ellenfeleikre zúdulva hadakoztak.
Merész Hagen kezétől sok hős volt meghaló.
Erről Burgundiában volna még mesélnivaló.

- 233 Gernold három lovagja, Sindold és Hunold
derék hős mind a kettő, és bátrak bátra Rumold:
bizony, Lüdegernek még sokáig fájni fog,
hogy rajnai fivéreidre támadva vicsorog.
- 234 De a harcban a legkiválóbb, akit láttunk valaha,
a kezdettől a végig, amíg tartott a csata,
ő volt a legmerészebb: Siegfried, kicsit se túlzok.
Keze alatt ide vonulnak magas rangú túsok.
- 235 Olyan volt e kiváló férfi harcba kerülte,
hogy azt Lüdegast király is igen megkeserülte,
nemkülönben az öccse, a szász király, Lüdegér.
Hallgasd, nemes királynő, ami szavamba fér.
- 236 Tudd meg, hogy mind a kettőt Siegfried fogta el.
Még sose volt, hogy ilyen sok tús hozzánk útra kel.
Jönnek a Rajna mellé, mert Siegfried velük elbírt.”
Nem hallhatott volna Kriemhild ennél kedvesebb hírt.
- 237 „Ötszáz fogoly, ha nem több, épségben a kezünkre került,
és véres ravatalon heverve jó nyolcvan sebesült,
vagy már halott, vagy éppen küszöbön áll a holta.
Siegfried hős keze volt, mely legtöbbjüket lekaszabolta.
- 238 Akik felfuvalkodottan nekünk hadat üzentek,
most Gunther udvarában a foglyai lettek.
Hozzuk diadalmasan őket. Örömünk nem halvány!”
Kriemhild kivirágzott a jó hírt hallván.
- 239 Szépséges arca lett rózsapiros,
amiért Siegfried, a bátor eme kockázatos
háborúból hazatér már, élve, az ifjú dalia
meg a rokonok, a barátok. Örömré volt oka.
- 240 Szólt ő, a szeretetreméltó: „Jó hírt hoztál nekem,
jutalmul pompás ruhát kapsz, máris elrendelem,
s tíz márka aranyat még: máris hozzák elő!”
Nagy szerencse, ha jó hírt hallhat egy főúri nő.
- 241 Megadták a jutalmat, az aranyat meg a ruhát.
Jön sok gyönyörű lány, bámul az ablakon át,
néznek lefelé az útra. Mindnyájuk szeme látja,
hogy a sok vitéz levante lovagol haza Burgundiába.
- 242 Ott vonultak az épek, szintúgy a sebesültek.
Az üdvözlő szavaktól méltán örömré derültek.
Jókedvvel fogadja őket lován az uralkodó.
Ami volt gyászteli gondja, végül örömré forduló.

- 243 Fogadja az övéit meg az idegeneket.
Egy hatalmas király mást nem is igen tehet,
csak azt, hogy megköszönje jó szívvel minden hősnek,
akik harcoltak érte, s dicsőséget aratva győztek.
- 244 Majd pedig azt kéri Gunther, sorolják el a neveket:
barátai közt ki volt az, aki harcban elesett?
Hatvan fő veszteséget szenvedett csak a lovagság.
Ezeket elsiratják, ugyanúgy, mint manapság.
- 245 Számtalan összezúzott pajzsot hoztak az épek,
sisakot összetörve, Gunthernek a hadinépek.
Felvonult a lovagság a trónterem elébe
ünnepi fogadásra. Víg lárma szállt a légbre.
- 246 Adnak minden vitéznek lent a városban szállást.
Az a király parancsa: kapjanak jó ellátást.
A sebesülteket vigyék el ápolni a belső lakrészbe.
Kiválóságot tanúsít az ellenségre nézve.
- 247 Azt mondja Lüdegastnak: „Házamban üdvözöllek!
Szenvedtem tetemes kárt a te hibádból főleg,
de kárpótolva lettem. Szerencsémé az érdem.
Barátaimat áldja Isten, amiért küzdöttek értem.”
- 248 „Kérheted is az áldást” – azt mondja Lüdegér –,
„mert túszul nem esett még ilyen királyi vér.
Készek vagyunk viszonzni értékkel, nem csekéllyel,
ha jól bánsz a legyőzött királyi ellenféllel.”
- 249 Feleli Gunther: „Legyen hát mozgásotok szabad,
de állítsatok kezet, hogy mindkettőtök marad
az országomban, és azt semmiképp el ne hagyja,
míg én nem engedem meg.” Erre Lüdger a kezét adja.
- 250 Nyughelyre viszik őket: már ki van alakítva.
Ápolnak minden sebesültet, kínjukat csillapítva.
Az épkézláb daliáknak adnak mézsört és jó bort.
A hadak népe ritkán élvezhet ennyire jó sort.
- 251 A pajzsot, amely összezúzva, aki elviszi, az őrzi meg.
Akad, több az elégnél, véráztatta nyereg.
El kell rejteni őket, ne sírjon a fehérnép.
Közben a palotába még több harctól kimerült vitéz lép.
- 252 A király nagy figyelemmel viselt vendégeire gondot.
Ismerőst, ismeretlent a kapu nagy számban ontott.
Részesül ápolásban, aki súlyos sebesült.
Az ellenfél rátartisága mély csüggedésbe merült.

253 A gyógyításhoz értők kaptak jókora bért,
aranyat és ezüstöt, mit senki le se mért,
hogy mentsek meg a sebesültet, aki küzdött bátran, hűen.
A király ajándékot osztott vendégeinek bőkezűen.

254 Aki úgy látta, hogy illő a hazautazás,
azt kéri, hogy még maradjon, mint baráttal szokás.
A király tartott tanácsot, híveit hogyan jutalmazza.
Pontosan végrehajtják, amit kíván a gazda.

255 Végül azt mondja Gernold: „Eresszük haza őket,
majd hat hét múlva küldjünk hozzájuk hírvivőket,
hogy jöjjenek megint, mert lesz itt egy nagy ünnepség.
Felépül addig sok ember, akit gyötör a seb még.”

256 Német-alföldi Siegfried szintén kért eltávozást.
Amikor Gunther erről szerzett tudomást,
kérté szíves szavakkal, hogy föl ne kerekedne.
Gunther szép húga miatt maradt ő, másként nem volna kedve.

257 Ahhoz ő túl nagy úr volt, hogy jutalmat elfogadjon,
habár megérdemelte. A király szerette nagyon,
meg a sok rangos ember, aki látta saját szemével,
hogy öldöklő csatában Siegfried csodákat művel.

258 A szép Kriemhilde végett úgy dönt, hogy marad veszteg.
Szeretné látni végre. Később majd ez is meglesz.
Ahogy szerette volna, láthatja a lányt,
majd boldog, tiszta szívvel lovagol szülőföldje iránt.

259 A király újra meg újra lovagi tornát rendez,
ezen sok ifjú levente szíves-örömet jelen lesz.
Helyszínét teszi Gunther Wormsnál a Rajna-partra.
Ott ki-ki lovagi tornán kaphat lándzsára, kardra.

260 Épp abban az időben, amikor a tornát várták,
a szép Kriemhild fülébe annak hírért feltárták,
hogy barátainak a király fog rendezni ünnepet.
Sok szép úri hölgynek gondja az előkészület

261 a fejdíszre, a ruhára, amelyet majd viselnek.
Ute, a nagy királyné hallotta, mit hírlelnek
a büszke lovagokról, akik majd erre vetődnek.
A védőtasakokból szép köntösök elővevődnek.

262 Ute gyermekei végett készül ruha, nem silány.
Abban fog díszelegni úriasszony és úrilány
és sok ifjú levente, aki lakja Burgundiát.
Ute az idegeneknek szintén csináltat remek ruhát.

JEGYZETEK

A szászok és a dánok elleni hadjárat nem szerepel a Nibelung-mondakör archaikus jellegű skandináv feldolgozásaiban. Elképzelhető, hogy teljességgel az ismeretlen Szerző leleménye, de az sincs kizárva, hogy a Szerző egy szászokról és dánokról szóló, ma már ismeretlen történeti mondát hozott összefüggésbe Siegfrieddel és a burgundiakkal. Ha volt ilyen monda, az német eredetű lehetett.

Az epizód mozgalmassá teszi az eposz elejét, és érzékelteti a szereplők jellemének ellentmondásait, valamint exponálja a burgundiak és Siegfried közt később kialakuló feszültséget. Gunther egyszerre bizonyul gyengének és határozatlannak, ugyanakkor nagyvonalúnak és lovasgiasnak is, Siegfried pedig, akármennyire domináns alak, akármennyire ő a legrátermettebb hadvezér és a legbátrabb vitéz, Kriemhild elnyerése végett mégis hajlandó elfogadni a formálisan alárendelt szerepet.

Fejezetcím: a középfelnémet „aventure” szónak sok jelentése van. Véletlen, csoda, meglepetés, szerelmi kaland, ilyesmik. Wolfram von Eschenbachnál megszemélyesítve szerepel mint Vrouwe Aventure, aki az elbeszélői tudás forrása, vagyis afféle Múza vagy női Daimón. Jelenthet továbbá végzetet vagy próbatételt, valamint az erről szóló verses elbeszélést, illetve az irodalmi alkotás egy elkülönülő részletét. A „meglepetés” vagy „próbatétel” jelentésből fejlődött ki a mai német „Abenteuer” szó, amelynek pontos megfelelője a magyar „kaland”. A középfelnémet szót már Szász Károly is a „kaland” szóval adja vissza. Megoldását átvettem. A „fejezet” vagy az „ének” is megfelelt volna a célnak, de a „kaland” mint szegmentálás-jelölő ad leginkább kulcsot a Szerző elbeszélői világába. A *Nibelung-ének* egyébként harminckilenc kalandból áll; a negyvenedik kaland a fordítás munkafolyamata.

138

öket: a követek urairól van szó. Lüdeger (máshol Lüdeger vagy Lüdger, az eredetiben „Liudeger”) szász és Lüdegást (Lüdegast vagy Lüdgast, az eredetibe „Liudegast”) dán király történetileg nem azonosítható személyek. Elképzelhető, hogy a mű megírásával egykorú politikai konfliktusok csapódnak le az epizódban.

142

Megharagítottad őket, „Ir habt ir zorn verdienet”: nem derül ki, mi szolgáltatót okot vagy ürügyet a hadüzenetre. Sem Szászország, sem Dánia nem szomszédos a Rajnamenti Burgundiával, így közvetlen konfliktus nem állhatott fenn. A mű azt sugallja, hogy a támadók célja kizárólag a zsákmányszerzés.

144

ha tárgyalni akarsz: pimasz gúny, amelyet a túlerőben levő agresszor engedhet meg magának. A követek azt tanácsolják Gunthernek, indítson megelőző támadást (ha tud, ha mer). Végül éppen ez fog történni.

145

Hiveimmel, ha vannak: Gunther máris attól tart, hogy bizalmasai cserbenhagyják. Mesteri közvetett jellemábrázolás.

151

egy lovag: maga Siegfried. Kívülállónak, sőt idegennek számított az udvarban, ezért a hadüzenetről sem tájékoztatták. A Szerző leleménye révén pillanatok alatt az események középpontjába kerül.

158

harmincezer lovag: Siegfried becslése nagyjából reális. Ezren fognak harcolni negyvenezer főnyi ellenséggel.

160

Volker: mint később kiderül, énekmondó. Némely kutatók a Szerző titkos önarcképét sejtik az alakjában.

162

megajándékozza: nemcsak nagyvonalúságból teszi ezt, hanem azért is, hogy amennyiben az ellenség elfoglalja Wormst, és ő foglyul esik, jó bánásmódra számíthasson. *oltalom*, „geleite”: vagy oltalomlevél, vagy fegyveres kíséret, amely az országhatárig a követekkel tartott.

170

kapitány, „scharmeister”: tábornoknak vagy (a szó régi értelmében) hadnagynak is lehet fordítani. Formálisan Hagené a legmagasabb rang, de ténylegesen Siegfried vezeti a hadjáratot.

172

Maradj az asszonyok közt, „belibet bi den frouwen”: Siegfried megnyugtató szavaiban érződik némi lenézés is, ha Gunthert a hölgyek közé valónak látja.

174

érintve Hessent: a Szerzőnek Németország északi részéről homályos elképzelései vannak. Annál jobban ismeri a Duna bajor és osztrák szakaszait.

175

senkiföldje, „marke”: nehezen járható, lakatlan területsáv, mint a középkori magyar gyepűelve.

176

tudatlanok, „di tumpen”: a szó a középfelnémetben nemcsak ostobát, hanem tapasztalatlant is jelent.

183

lovagi módon, „riterliche”, vagyis a lovagi harc szabályai szerint: az első összecsapáskor mindkét küzdő félnek eltörött a lándzsája. Ezek után kardvívás következett. A jelenet szász területen zajlik, ahol a dán király szövetségesként tartózkodik a seregével.

191

Emiatt senki se sír, „do was in maezliche leit”: ironikus jellegű negáció.

192

bontsanak lobogót: ez jelenti a harc kezdetét. A 215. strófában a lobogók leeresztése annak a jele, hogy a szászok megadják magukat.

195

és tizenkét lovag még: Siegfried xanteni vitézei.

196

jutottak fülembé híradások: ezt egy vagy több írott kútfőre való utalásként értelmezi a kutatók egy része.

197

a kapitány: ezúttal is Hagen.

203

nem követte senki a burgundok közül: ez a mozzanat most még elsősorban Siegfried egyéni vitézségét emeli ki, de némileg már a Hagennel való ellentétet is előrevetíti.

204

három ízben magát átverekedte: a harci dicsőség fokmérőjeként tartották számon, hogy egy lovag át tudott-e gázolni az ellenséges seregen, majd visszajutott-e élve. Az, hogy Siegfried ezt háromszor is megcselekedte, ugyanolyan eposzi túlzás, mint a 189. strófában a harminc dán vitéz lekaszabolása.

212

eltört (...) a pánt: a „spenge” tartotta össze a pajzsot, amelyet ennek híján könnyű volt széthasítani.

213

egy korona: a szász király eddig is tudta vagy sejtette, hogy a xanteni királyfi részt vesz a harcban, de csak most, a korona láttán veheti biztosra, hogy magával Siegfrieddel küzd.

216

tanácskozás: a szászok és a dánok közösen döntenek úgy, hogy megadják magukat.

217

horodgy, „bare”: ugyanez a szó fordul elő a 237. strófában, de ott a jelentése már inkább 'ravatal'.

223

lakrész, „kemenate”: előkelő nők számára kialakított, fűthető lakótér, ahová idegen férfiak csak kivételesen léphetek be, mint például most a hírmondó.

232

A tronjei vitézek: ezek szerint Hagen kísérete is elkülönült a csatában a burgundi főszeregtől.

237

sebesült: a „verchwunt” szó halálos sebesültet jelent, akinek felépülésére nincs remény. Ellenséges lovagokról lévén szó, ők a diadalmenet kellékei.

240

tíz márka arany: eposzi túlzás. A márka a nemesfémek súlymértéke volt, kb. 220 grammnak felelt meg. A kiemelten jó hír hozóját prémes köpönyeggel vagy más értékes ruhadarabbal jutalmazták.

szerencse: mármint a hírmondóra nézve.

sok gyönyörű lány: Kriemhild udvarhölgyei. Ők azok a „bizalmasok”, akik be vannak avatva Kriemhild szerelmébe.

243

idegenek: Siegfried xanteni lovagjai.

244

ugyanúgy, mint manapság: az időbeli távlat jelzése. Ritkaság a műben.

246

szállás: azok a Guntherért küzdő lovagok, akik nem tartoztak a kísérethez, nem Wormsban éltek.

belső lakrész: fordítói értelmezés. Az eredetiben „guot gemach”, vagyis 'jó (kényelmes) pihenőhely' olvasható, de a sebesülteket nyilván nem cipelik le a városba, hanem a palotában ápolják őket.

247

üdvözöllek: az üdvözlés nem frázis, hanem fontos gesztus, annak jele, hogy a fogoly királyok kíméletre számíthatnak.
mozgásotok szabad: Lüdeger csupán jó bánásmódot kíván az előző strófában (például ne verjék láncra őt és fivérét), és ezért még fizetni is hajlandó. Gunther ennél többet ad: becsületstűző fejében szabad mozgást engedélyez nekik.

250

Nyughely: ismét a „gemach” szó, vagyis nem tömlőcbe viszik a két fogoly királyt.

251

pajzs (...) összezúzva, illetve véráztatta nyereg: a sérült hadieszközök elrejtése arra utal, hogy a sebesült lovagokat sem csak ápolás végett viszik egy félreeső helyre, hanem azért is, hogy jelenlétükkel ne rontsák el a győzelmi hangulatot.

252

ismeretlen: olyan külföldi vendég, aki nem vett részt a hadjáratban, de eljött megünnepelni a burgundok győzelmét.

257

túl nagy úr volt, hogy jutalmat elfogadjon: a jutalom átvétele azt jelentené, hogy Siegfried elismeri Gunthert hűbérurának, holott elvileg egyenrangú uralkodók. Később, Brünhild megszerzésekor Gunther vazallusaként állítja be magát, ennek pedig végzetes következményei lesznek.

261

fejdisz, „gebende”: a női ruhatár legfontosabb kelléke volt. Értéke, szépsége és „udvarképes” volta alapján ítélték meg a viselőjét.

védőtásak, „valde”: az értékes ruhákat illatosított vászonba göngyölték, úgy rakták a ruhásládába. Ajtóval ellátott ruhásszekrény a mű keletkezésekor nem létezett.

262

idegenek: itt is a „vremde” szó áll, mint a 252. strófában, de itt inkább Siegfried lovagjairól lehet szó. Persze, az sincs kizárva, hogy Ute királyné a Wormsba vetődő ismeretleneket is remek ruhával („herlich gewant”) ajándékozta meg.

Fordította és a jegyzeteket írta Márton László

Terrorakció

Véghezvittem immár mindenféle munkát,
amivel megbízott, amit ő jónak lát,
nem tudom, hogy ki ő, isten-e vagy zsoldos,
akármit is teszek, mindenképp feloldoz.

Irigy ránk az idő. Amit tűz lebonthat,
azt én mind lebontom, elrejttem a bombát.
Sem az ég haragja, sem a földi börtön,
nem fenyeget, hogyha magamat nem őrzöm.

Hanem inkább adom a semmi kezébe,
felrobbantom magam, úgy megyek az égbe,
vagy ha nem sikerül, akkor csak kórházba,
fehér lepedőknek szomorú házába.

Kinek vitézségét látta a fél világ,
olyan ember vagyok, művelem a csodát.
Nem én döntök arról, ki érdemes, ki nem,
hogyan robbantottam, láthatod a neten.

De híremet nemcsak keresem halállal,
hazugság, intrika ezer válfajával;
míg éltek, harcoltok instant árnyékkal,
vígán borítjátok hazátokat lommal.

Korszakváltás

Ne félj a vesztesekkel szövetkezni,
a nyertesek amúgyis vesztesre állnak.
De te is minden győzelmedből
vesztesen kerülsz ki.

Ettől még a vereségeidet
nem könyvelheted el győzelemként.
És új szövetségeseid, a vesztesek
a győztesekkel együtt kerülnek szemétre.

Az új győztesek, új vesztesek
világa neked nem is érdekes,
nem ott akarsz győzni, ahol még lehet.

Észre se veszed a vereségedet,
mert épp utolsó, nevetséges győzelmedért
fogadod a részvevő gratulációkat.

Egy tisztántúli fügefáról

Farkas Berci ilyet még fancsali úrbe' se látott,
hósi Nagy Imre se az ország háza előtt,
míg boldog tömegeknek szólt le a szóval az elvtárs,
és kialudt odafönt csillagos égi kamu.
S íme kihajt a fügénk, ám régi igaztalan árnyak
köznapis szép rügyeit sok duma rágja le majd!
Ó, fügerügy, kicsi fallosz, nincs vén kecske e tájon?
Édes ized szereti, várja belőle a bort?

Rémület ima közben

Uram! A buzgó félesze félreért,
fehér egér a lelke, kitör feléd:
világít éjjel. Míg az égről
szórt szemetet takarítja, boldog.

De mindez órá mégse igaz, ha hisz.
Fehér az arc és persze tükörszemét,
világot éjjel lop magának,
jól kinevet, s nevet ő se kaphat.

A megnevelhetetlenek istenét
ma megnevezni senki se tudja, de
elsuttog egy gyilkos varázsszót
és ami visszamarad, kimondja.

A legvadabb a gondokat osztja szét,
melyek talán csak csendre tanítanak.
Az érthetetlen érvek: a te
új szavaid megadott kamatja.

A legnagyobb a gondokat önti ránk,
miket nekünk még rendre beváltanak
az élhetetlen évek miatt,
mérve a régi időt kimérten.

Te hoztad a nagy, minden ideg vitát
a semmiségből, és te se érted, így
ha szedsz, elültetsz száz virágot,
mégse virít ki a régi helyről.

Buzgón elalszom színed elől, na csó!
Tegnap, ma, holnap záraiból kihull,
s hozzád közel pottyán le kulcsuk.
Ma kinyit valamit és bezárja.

Addig kitörlöm fájljaimat, de mind,
hiába gyűltek. Mint a fukar, ha ad.
Csakis az Úrért építkeztem.
Átveszi, szétszedi, ő a mester.

A kiöregedett önvádja

Engem rég meghaladtak a napok,
mind rám parancsol, ostobán makog,
és mindegyiknek célja van velem,
ha igent várok, csak azt mondja: nem.
Ha nemet sejtetek, akkor bólogat,
az önbizalmam kétfelé szakad.
Szakad, szakad egypár szerény szavam,
mint függönyről a macska, ha zuhan,
de körmével a csipkébe akad,
és ketté nyílik úgy a pillanat,
mint kőre hullva a macska feje,
mi van, hát mégisincs kilenc élete?
Régen túllépett rajtam az idő,
most már álombamba se jöjjön elő:
felébredek, s az időt láthatom,
ahogy épp átugrik az ágyamon,
fölnezek, és fölöttem elrepül,
mögötte minden összedül,
amerre lép, ott mindent összedül,
ha változást hoz, akkor ő az úr,
ha minden régiben marad, a nő.
Ó, bár ne dőlne rám a téridő,
ne taposna rajtam a tegnap is,
ahogy én látok furcsa és hamis,
amit én mondok, senkinek se rossz,
és akkor én leszek gonosz,
gonosz és ravasz, mint a macska volt,
a függöny alatt ott a ferde folt.
Az idő lábára lasszót dobok,
még nem sejtí, de rántok egy nagyot.

A vallomása lenne számtanom,
mert megkötöm és ki is vullatom,
összekötöm szegény, idős kezét.
Amit teszel abból most már elég! –
sziszeg felém és furcsán felnevet:
Ha nem vagyok, úgy élni sem lehet.
Nem a halál zavar, te végtelen,
csak az, ahogy kibabráltál velem,
elvitt az élet sodró mély vize,
és szembeúszott ottlenn egy víza:
Ha azt hiszed, a gyomrodba jutok,
és onnan szórok furcsa szózatot,
nagyot tévedtél, drága, óriási hal,
a prófétaság engem nem zavar,
de nincsen ok, hogy mennydörögjek itt,
divatjamúltak lettünk egy kicsit.
Nem hallott rólunk senki se,
ugyan kinek jobb ma az élete?
Vagy tegnap, holnap! Megint az idő,
mely minden bajból csiraként kinő.
Kihajt, kibújik, hiába kötöm,
levelet vet elém a zöldözön,
fölém terül egy tarka nagy virágzat.
A szépségéből ennyi már megárthat.

Freud szerint a szerelem

Franz szerint a náci-vircsaft

Az osztrák szerző, Robert Seethaler (*1966) egyik írói arcával avagy regiszterével a Blaschtik Éva fordította *Egy egész élet* című regényéből már megismerkedhettek a magyar olvasók. Az, címével teljes összhangban, a pótapai nevelésnek köszönhetően gyermekkorától bicegő kötélpályaépítő-függővasútkarbantartó, Andreas Egger „eseménytelen” életét meséli el, az elbeszélés horizontját ehhez a nem éppen kalandos avagy látványos élethez szabva. A *Der Trafikant* (A trafikos) című regénnyel ismerkedő olvasókként először azt gondolhatnánk, itt szükségképpen kitágul, nagyobb horizontot fog be a regény világa, hiszen a fiatalemberré-alig-serdült hős szülőfalujából egy nyüzsgő metropoliszba, az 1930-as évek-végi Bécsbe kerül. Ám ez csak részben van így. Bár kétségtelen, hogy Franz férfitvá érésének-keményedésének kitüntetett színhelye, a trafik, természetesen par excellence nyilvános tér, a társadalomból óhatatlanul is merítést kínáló közönséggel, amiként úgyszólván az is elkerülhetetlen, hogy egy, Bécs egyik forgalmas pontján működő dohányáruda körül, sőt odabent is, történjenek olyan események, amelyek, ha nem okvetlenül szerepelnek is hírként a trafikban árusított hírlapokban, de rokoníthatók ezekkel a hírtértékű eseményekkel, megerősítő-hitelesítő módon illusztrálják azt a korszellemet, amely a mindinkább eltorzuló közérzületért (ideértve a *néma cinkosokat* is) felelős, s amelyből a sajtó által is tállalt atrocitások fakadnak, a regény világa ennek ellenére itt is behatároltnak mondható – az érdekes és hiteles korrajzból úgy és annyi fér bele *A trafikosba*,

amennyit a regény elsődleges poétikai szervezőelve illetve archetípusa (a jó öreg fejlődésregény) megenged.

A protagonista Franz Huchel, a salzkammerguti Nußdorfból; miután anyjának bizonyos intim együttéléket rendszeresen honoráló támogatója egy tóba fullad, az asszony tizenhét éves fiát, Franzot (aki addig lényegében csak beleélt a világba) 1937. késő nyarán Bécsbe küldi egy régi ismerőséhez, trafikostanoncnak. A trafik tulajdonosa, Otto Trsnjek (fél lábát elveszítette az 1. világháborúban) bevezeti a fiút a trafikosság *know-how*jába, ez mindenekelőtt a (törzs)kuncsaftok ismeretét, másodsorban pedig az exkluzívabb dohányárúk (szivarok) illetőleg a hírek (vagyis az árusított újságok) naprakész ismeretét jelenti. (Az áru- és vevőismeret részét képezi, hogy a trafikosság tudja, hol vannak a lefotografált hölgyek intim testtájait látni engedő képes füzetek, és kik azok, akiknek ezek megmutathatók illetve árulhatóak.)

A törzsvevőkör legérdekesebb figurájának Franz számára Freud professor bizonyul – a pszichoanalitika ekkor már több, mint nyolcvan esztendőes atyjának (ambivalens) híre Salzkammergutba is eljutott; eleve nagy élmény tehát a fiú számára a Freuddal való megismerkedés. Mivel az ifjú emberben életkorának megfelelően tombolnak a hormonok, s amikor a professor buzdítását követve szórakozni megy a Práterbe, prompt szerelmes is lesz, a szerelem ügyében tanácsokért „nyaggatja” a szivarokkal szóra bírni igyekezett nagyhírű férfiút (akiről kiderül, hogy a szerelmet rejtélyes fenoménnek [de a gyakorlatban különösebb elméleti előképzettség nélkül abszolút’ művelhető vala-

minek], a nőket titokzatos, „átvilághíthatatlan” lényeknek tartja); kapcsolatuk lassanként mind szorosabb és közvetlenebb, mondhatni, barátságba hajló lesz. (Az apját nem ismerő Franznak Bécsben két kvázi-apafigura lép az életébe: Trsnjek, a trafikos, és Freud.)

Közben lendületesen folyik Ausztria és a főváros fasizál(ód)ása: a náci horogkeresztesek előretörésében, az osztrák függetlenséget védeni próbáló Kurt Schuschnigg kancellár hátrálóban. (Az Anschluß-ig hamar, 1938. márciusában sor fog kerülni.) Egyre fontosabb lesz a trafik vásárlóinak, köztük Freud professzornak a zsidó avagy árja volta – a „zsidóbarát” (amennyiben vásárlóit származásukra való tekintet nélkül kiszolgáló) Trsnjek az üzlete elleni vandál támadás formájában már '37. őszén megkapja az első figyelmeztetést. Mivel ennek, valamint az ezt nemsoká követő újabb dúlásnak nemigen van foganatja, valamelyik „jóakarója” följelenti tiltott pornográf füzetek (zsidóknak való) árusításáért. Az egyébként is antináci nézeteket hangoztató trafikost begyűjtik; nem is hagyja el élve a Gestapo-parancsnokság pincéjét.

A Práterben megismert gömbölyded cseh szökeségről (a faképnél hagyott Franz Freud biztatására kutatja fel; Anezka azután férfiúi beavatásáról is gondoskodik) kiderül, hogy varieté-táncosnő, akire mintegy előjogot formál a lokál konferansziéja (akit később, mivel nem állja vitriolosan kifigurázni Hitlert és a náciakat, szintén elvisz és eltüntet a Gestapo). Ez, mármint, hogy szíve hölgyének bájai eladók, de legalábbis beléptidj ellenében szabadon szemlélhetők, természetesen hatalmas tördőfés a szerelmes Franznak, ám amikor megkapja az értesítést, hogy a Gestapo kiiktatta Otto Trsnjeket (hivatalosan: „szívbánalmak”), félteni kezdi az adott körülmények között nyilvánvalóan önvészélyes politikai kabaréban fellépő Anezkát; fölajánlja neki illetve kéri, hogy tűnjenek el együtt Bécsből, csak hogy a lány addigra már egy nyálas, fiatal Totenkopf-SS szeretője.

Mintegy betetőzi a trafikot immár egyedül vezető Franz igen hajszott ütemű felnőtté válását, hogy „öreg barátját”, kétségbeesésének, csalódásainak temperálóját, önbizalmának visszafogott-diplomatikus erősítőjét, Freud professzort is elveszíti: a zsidóként magát (joggal) egyre inkább fenyegetve érző agg elmegyógyász-tudós, amíg még teheti, 1938. június elején családotul Londonba emigrál. (A felnőtté-avatás egyfajta szimbolikus lezárása a közös szivarozás Freuddal, miután az ifjú trafikos a civil titkosrendőrök ébersé-

gét kijátszva bezökött a szemmel tartott házba elbúcsúzni.) – Ez együtt sok is Franznak: néhány nappal a Freud család fölkerekedése után az éj leple alatt „valaki” levágja a Gestapo-parancsnokság előtti háromból a középső horogkeresztes zászlót, és helyébe egy rokkantak által viselhető felemás szárú nadrágot von föl az árbocra – természetesen a likvidált Trsnjeknek a Gestapo által visszaküldött, elvarrt-félszárú nadrágját. Ahogyan – köztudottan – öl a nevetés, úgy nevetésségessé-tétellel öngyilkosságot is lehet elkövetni – nem valószínű, hogy Franz ne lett volna tisztában „szappanbuborék-hatású” partizánakciójának elmaradhatatlan következményével; reggel el is viszik, és az átfunkcionált Hotel Metropolit „nem szokásuk” a bezsuppoltaknak élve, szabadlábbon elhagyni.

Az utolsó snittben, 1945. egy márciusi reggelén Anezkát látjuk: a ki tudja, mióta nem működő trafik felé vetődve Franznak a kirakatra ragasztott utolsó, nyilván erősen posztumusz *álomcéduláját* olvassa (Franz nemcsak fölfrkantotta az álmait ébredéskor, ahogyan azt Freud tanácsolta neki, de – s ez a kuriozitás valamilyen mértékben még vevőcsalogatónak is bizonyult – ki is ragasztotta ezeket a cédulákat a trafik kirakatára), majd védett helyre iszkol a légitámadás elől – a regény a Bécszet támadó szövetséges bombázókötelékek motordübörgésével búcsúzik.

Mi tagadás, Seethaler regényében van néhány olcsó: erőltetett illetve valószínűtlen fordulat – hogy hősünk, Franz, szövetségesek, megfelelő kapcsolatok, sőt társadalmi-politikai hatékonyságra aspiráló indulat híján nem valamilyen hatásosabb, az ellenállás szempontjából konstruktívabb akcióban süti ki gyűlöletét illetve megtorlásvágyát, az érthető. Hogy a maga módján sikeres lehessen az akciója, azaz hogy 1938. tavaszán ne őrizték volna éjjel-nappal a Gestapo székhelyül szolgáló épületet, az annál hihetlenebb. Hogy Anezka az utolsó háborús márciusban arra járván megtalálja Franz még mindig olvasható, hét éves (!) *álomcéduláját* a trafik sértetlen kirakatüvegén, abban is csak a hollywoodi hatásvadászat példáját tudjuk látni. – Hogy ezek fölött nem igazán esik illetve essék nehezünkre szemet hunyni, arról gondoskodik a nagyon plasztikusan érzékeltetett korhangulat, Franz Huchel, Freud professzor és Trsnjek trafikos nemigen feledhető alakja, és milyen méltánytalan lenne megfedelkednünk a „statisztériáról”, a Hitlert parodizáló kabarettistáról vagy a süksügszülte tucatkollaboránsról, a lábát fájoló Heribert Pfründner postásról! ■ ■ ■

A trafikos

A trafikos

A Berggasse 19-ben még mindig varázslatos illatok úsztak a levegőben: húslevesé palacsintatésztával, hagymás rostélyosé petrezselymes krumplival, forró fekete-csokoládéval leöntött, frissen pörkölt manduladarabkákkal meghintett vanília-pudingé. Sigmund Freud professzor levette a nyakából a szalvétát, feltűnés nélkül kigombolta nadrágja felső gombját, és elégedett nyögéssel kulcsolta össze kezét a hasán. Ezen a vasárnapon kivételesen – csak mert a professzor felesége, Martha enyhe lázzal és kellemetlen száraz köhögéssel két szobával arrébb nyomta az ágyat – a lányuk, Anna szorgoskodott a tűzhelynél. Anna az évek során nemcsak rendkívül produktív és empatikus pszichoanalitikussá (mi több: apja egyetlen legitim utódjává, a freudi mű szellemének ápoló örökösévé) fejlődött, hanem – amit Freud titokban szinte még többre tartott – éppoly tehetséges, mint amilyen magabiztos szakácsnővé is. Különösen a hagymás rostélyost tudta úgy elkészíteni, ahogyan rajta kívül alig valaki Bécsben: a pontosan a megfelelő pillanatig sütött hús zaftos volt, a lisztben és vajban aranyárgára sütött hagymakarikák és a finomra vágott friss petrezselyemmel megszórt burgonya tökéletesek. Freud a szeme sarkából figyelte a lányát, aki még a vaníliapudingban vájkált az ezüstkanállal, s közben az egyik legvastagabb Arthur Schopenhauer-kötetet lapozgatta. Két csigaszerű képződménybe tűzte föl a tarkója fölött a haját; megcsillant rajtuk a pár délidei percre a berggassei házsor-szurdokba, s közelebből ide, a Freud család étkezőjébe is betévedő téli napsugár. Freud számára mindig rejtély volt, honnan van türelmük és kezűgyességük a nőknek ilyen kimódolt kreációkat varázsolni a fejükre. A hálószobából halk krákolás hallatszott be, amelyet jóleső sóhaj követett, majd az ágy közelebből meghatározhatatlan hangjai. Ah, a nő, gondolta Freud, néma csodálkozással, mit akar, és nekünk vajon mi dolgunk vele? Ugyanabban a pillanatban magán érezte Anna pillantását, amelyet a világon mindennél jobban szeretett. – Inkább lenézek még egyszer! – mondta a lány. Azzal lerakta a kanalát, félretolta Schopenhauert, odament az ablakhoz és lenézett az utcára.

– Még mindig itt van!

Freud köhécselt. – Mióta ücsörög már ott lent?

– Úgy három órája.

– Ebben a hidegben?

– Van sálja.

Freud a nyelve hegyével óvatosan körbetapogatta állkapocsprotézise szegélyét. Ezt az éles peremet le kéne polírozni, amazt a sarkot kicsit legömbölyíteni. Míg evett, még el-

viselhető volt a szájában a fájdalom, most azonban lassanként egyre komiszabb lett. Az orvosok alapján véve nem értenek a világon semmihez. Legközelebb talán asztaloszhoz kéne mennie. Vagy rögtön egy sírkőcsiszolóhoz. Egy darabig üres tekintettel meredt maga elé. Az asztalosz egy magányos manduladarabka hevert a kenyérhéj mellett. Ujjheggyel fölcsponttette és a szájába dugta. Majd egy sóhajjal, amelybe mintha az ember nem minden keserve bele lett volna sűrítve, fölállt az asztaltól, és azt mondta. – Ma odakint dohányzom.

Franz tüstént föl pattant, amikor kinyílt a súlyos kapu, és a professzor kilépett a szabadba. Csaknem azonnal leterítette önnön készségessége: úgy elmeredtek a lábai, mintha deszkák lettek volna, ülepe fáj a hideg fapadon való többórás üldögéléstől. Ám most mindenesetre ott állt, nézte, amint a professzor valamelyest ingatag lábakon és jellegzetes, hajlott tartásával átvág az úttesten és egyenesen feléje tart.

– Leülhetek? – kérdezte Freud, majd, nem várva be a választ, letelepedett a padra. Kinyújtott ujjakkal kihalászott egy mathezüst tárcát kabátzsebéből, és kivett belőle egy virzsiníát. Ám még mielőtt az ajkai közé tolhatta volna a zömök dohányrudat, Franz már ott állt mellette, és egy hosszú, karcsú szivart tartott eléje. A professzor nyelt egyet. – Hoyo de Monterrey – mondta kissé rekedt hangon. Franz bólintott: – A San Juan y Martínez folyó termékeny, napsütötte partján szüretelik bátor férfiak, és szép asszonyaik sodorják szivarra finom kezükkel.

Freud teljes hosszában végigtapogatta, s hüvelyk- és mutatóujja között finoman megnyomorgatta a szivart.

– Kivételes aromájú habanos; lenyűgöz könnyű ízével, ám egyszerűen eleganciájával és komplexitásával – mutatta be a dohányárut Franz olyan magátólértetődőséggel, amely mit sem árult el abból, hány fáradságos éjszakai órájába került kívülről megtanulni a szivarosdobozokra nyomtatott termékleírásokat. Ezüstözött szivarvágót húzott elő a nadrágzsebéből, és átnyújtotta a professzornak. – A habanos pontosan a vonalnál vágandó; ahol a sapka és a takarólevél találkozik!

Freud levágta a Hoyo végét, és meggyújtotta a szivart egy ujjnyi hosszú gyufával. Közben nagyjából egy centiméterre tartotta a szivar végétől a lángot, s addig szívta az illatos rudat, míg a láng, elhajolván el nem érte a végét. Azután lassan megforgatta a szivart az ujjai közt, és finoman ráfújta a paraszára. Futó mosollyal hátradőlt, és utána pillantott a tiszta téli levegőben szétfodrozódó kékes füstnek.

– Na és most ki vele: mit akarsz?

Franz körülményesen megköszöri a torkát, fészkelődött a fenekével a padon, újra köhintett néhányat, s végül egy vízbefülő kétségbeesett arckifejezésével fordult a padon vele osztozóhoz.

– Szerelmes lettem, professzor úr!

Freud a napfény felé tartotta és tünődve nézegette a szivart.

– Gratulálok! Te nem szereted vesztegetni az időt, jól mondom?

– Jól, professzor úr, csak hogy *öt* elveszítettem!

– Kit?

– Hát a lányt!

– Arról volt szó, hogy szerelmes vagy, nem?

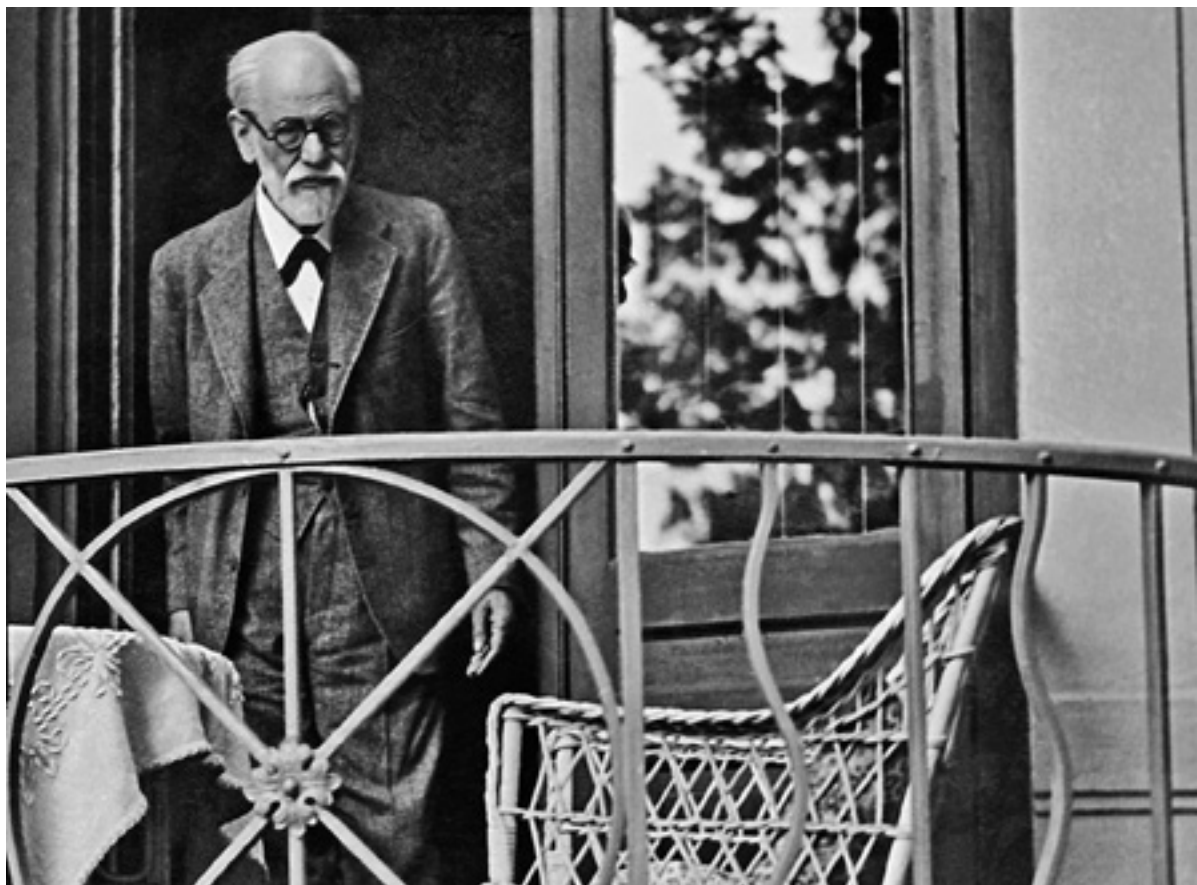
– Igen, de boldogtalanul! – pukkant ki Franzból, mint fölrazott pezsgőspalackból a dugó. Freud, akit újra kínozni kezdett az állkapocsprotézise, félrehajtotta a fejét, s egy darabig az ürességbe bámult a pad és a ház bejárata között. – Ut desint vires, tamen est laudanta voluntas* – mondta végül, s ez úgy hangzott, mintha minden szót meg akarna örölni a fogai közt.

– Hogy mondta, professzor úr?

– Ez annyit jelent, hogy „Fel a fejjel!”

– Hogy lehet ilyen rövid a jelentése egy ilyen ménkű hosszú mondatnak?

* Bár hiányoznak az erők, dicsérendő az akarat. (lat. Ovidius: ex Ponto 3, 4, 79)

– Ez nem ritka a mondatoknál. Aki sokat beszél, annak többnyire nincs sok mondani-
valója – válaszolta Freud, némiképp kedvetlenül. – Egyébként meg: mi közöm nekem az
egész históriához?

– Maga a hibás! – kiáltotta Franz. – Maga tanácsolta, hogy menjek, szórakozzak és ke-
ressek magamnak egy lányt!

– Szóval az orvost kiáltod ki kórokozónak!?

– Eh, mit! – ugrott föl, s kezdett öles léptekkel föl-alá sétálni a pad előtt Franz. – Nem
értek én az orvosokhoz meg a kórokozókhoz! Én csak annyit tudok, hogy *nekem* kór lett
okozva! Mégpedig tartósan és szünet nélkül. Alig tudok dolgozni. Alig tudok aludni. Csú-
pa bolondságot álmodok. Napkeltéig loholok össze-vissza a városban. Megsülök a me-
legtől. Fázom. Rosszul vagyok. Fáj a hasam, fáj a fejem, fáj a szívem. Minden egyszerre.
Az előbb még a parton ültem, és néztem a kacsákat. És alighogy bent vagyok a városban,
minden összekavarodik és a feje tetejére áll. Egyébként nemcsak bennem, hanem min-
denütt. Utána lehet nézni az újságban: egyik nap mind ezt a Schuschniggot éltetik. Más-
nap mind ezt a Hitlert akarják. Én meg csak ücsörgök a trafikban, és azt kérdem magam-
ban: egyáltalán kik ezek ketten? Disznóért pucolok le a kirakatról, és bógök a barlang-
vasúton. A legszebb lánnyal táncolok a világon. És a következő pillanatban: volt, nincs.
Felszívódott. Ott se volt. Most akkor azt kérdezem magától: megbolondultam? Vagy az
egész világ bolondult meg?

Freud professzor a mutatóujjával lepöccintette a hamut a Hoyójáról, és vigyázva ráfújta
a parázsra. – Először is: ülj vissza – mondta lassan, nyugodtan. – Másodszor: igen, a világ
mebolondult. És harmadszor: ne legyenek illúzióid – még ennél is sokkal bolondabb lesz!

Franz lezökkent a padra, és sötéten bámult maga elé. – Nekem igazában mindegy, hogy
kifordul-e a sarkaiból a világ vagy nem. Az egyetlen, ami érdekel, ez a szöke gyönyörűség.

– Egyáltalán hogy hívják?

– Nem tudom.

– Még a nevét sem tudod?

– Tulajdonképpen egyáltalán nem tudok róla semmit. Azon kívül, hogy cseh. És neki van a legszebb foghíja a világon.

– A legszebb foghíja a világon? Látom, tényleg teljesen belehabarodtál.

– Nem ezt mondom?!

– És mit vársz tőlem?

– Maga mégiscsak doktor! Sőt, professzor!!

– Igen; és?

– Könyveket írt. Sok könyvet! Egyikben sincs semmi arról, mi segíthetne rajtam?

– Őszintén szólva: nem hiszem.

– De akkor mire jó az a temérdek könyv?

– Néha én is ezt kérdelem magamtól – Freud maga alá húzta a lábát, mélyebben nyomta a fejébe a kalapot, és az egyik kezével fölcapta a gallérját, Néhány szivarszippantásnyi ideig szótlánul ültek egymás mellett. A nap eltűnt a tetők mögött, és hidegebb is lett a padon. Franz látta, hogy remeg a professzor keze, ahogy a szájához emeli a szivart. Foltozott pettyezették az öreg bőrét, amely selyempapír-vékonyan feszült az inakra és kékes erek finom hálójára rajzolódott ki rajta. Csak most tűnt fel Franznak, milyen öreg és reszketeg Freud. Letekerte sálját a nyakáról, és odanyújtotta a professzornak.

– Mit kezdjek velem? – morogta az öreg.

– Tél van – és az egészségével ne játsszon az ember.

– Ha! – buggyant ki keserű dévajsággal a professzorból. – Túl öreg vagyok ahhoz, hogy játszadozzam!

– Senki nem lehet túl öreg anyám kézzel kötött gyapjúsáljához! – mondott neki el-lent szigorúan Franz, és elegáns mozdulattal a professzor aszott nyaka köré tekerte a sál-tal. Freud megrökönyödött mozdulatlanságba dermedt egy pillanatig, majd előrenyújtotta az állát a vastag gyapjúból, és újra időközben a felére zsugorodott szivarjának szentelte a figyelmét.

– Szóval az illető fiatal hölgy faképnél hagyott – mormolta maga elé. – Ennyi szögezhető le tényként. Nézetem szerint most pontosan két lehetőség van. Első lehetőség: Hozd vissza! Második lehetőség: Felejtsd el!

– Ez minden?

– Ez minden.

– Bocsásson meg, professzor úr, de ha minden tanácsa olyan, mint ez, akkor nem értem, miért fizetnek az emberek vagyionokat, hogy a díványára fekhessenek.

Freud fölsóhajtott. Egy másodperc törtrészéig megfordult a fejében, hogy a belül fölto-luló dühének engedve ennek az impertinens parasztfiúnak a homlokán oltsa ki Hoyójának életét. De elnyomta magában ezt a késztetést; helyette kékes füstkarikákat fújt a levegőbe.

– Az emberek éppen azért fizetnek annyit, mert *nem* kapnak tőlem tanácsokat. És ta-lán helyénvaló, hogy emlékeztesselek: *te* vagy az, aki az Úr napján három óra hosszat lé-zengsz itt, az ajtóm előtt, hogy azután egy – szó se róla, kitűnő – szivarral megveszteget-ve tanácsot kérj tőlem!

– Kétségbe vagyok esve!

– Hogynehogyne – sóhajtott Freud –, a nőiséghez vezető út szirtjein legjobbjaink is ösz-szezúzzák magukat!

– És én biztosan nem is a legjobbakhoz tartozom.

– Az majd elvállik – mormolta a professzor, és fölpillantott az étkező ablakára, ahol An-na tűnt föl, és fenyegetően fölemelt mutatóujjal jelezte apjának, hogy ideje most, azonnal, haladéktalanul visszamennie a melegre.

– A lánya?

A professzor bólintott. Franz az összefagyott arcától kitelő legszélesebb mosolyát küldte üdvözlésképp az ablak irányába, mire Anna rögtön visszaintett neki, majd néhány gyors mozdulattal tüstént összehúzta és eligazgatta a függönyt, s eltűnt mögötte.

– Egy kicsit hasonlít az édesanyámra – mondta Franz. – Mármost így, messziről,

– Mindenképp szükséges a pátriárkai koromra figyelmeztetned, ugye? – morgolódtott Freud. Lehunyta a szemét, és koncentrált áhítattal egy utolsó szippantott a nemes habanosból. De hiába: a szivar íze nemigen tudta már elfedni a szájüregében sajgó fájdalmat. Óvatosan letette a pad karfájára a szivarcsutkát, és nézte, amint lassan elizzik a parazsa.

– Így távozik közülünk, méltósággal... – mormolta Freud, amikor végképp kihunytt, és Franz bólintott hozzá. Egymásra néztek.

– És most? – kérdezte Franz.

– Most felírok neked egy receptet – válaszolta Freud –, sőt három receptet. És még ha kissé paradoxul hangzik is; szóban írom föl ezeket a recepteket. Úgyhogy jól figyelj, és jegyezd meg, amit hallasz! Első recept (fejfájás ellen): Ne törd a fejed a szerelmen. Második recept (a hasfájásod és a zavaros álmaid ellen): Tarts az ágyad mellett tollat, papírt, hogy rögtön felébredés után följegyezhesd az összes álmodat. Harmadik recept (a szívfájdalmad ellen): Kutasd föl magadnak a lányt – vagy felejtse el!

Rég eltűnt a nap a hársorok mögött. Hideg szél sodort végig néhány újságcafatot a Berggassén. Valahol kinyitottak egy ablakot; pár pillanatig zene hallatszott ki az utcára; valamilyen indulót játszott egy rezesbanda, azután újra csend lett. A professzor összegyűjtötte az erejét, és talpra-rugaszkodott; Franz is fölállt.

– Sok szerencsét, Franz! – mondta Freud, és kezet nyújtott a fiúnak. Franz olyan száraznak és könnyűnek érezte a kezében az öregember ujjait, mint egy köteg rőzsét.

– Az rám fér, szó se róla!

Freud már átment a túloldalra, és épp elő készült húzni a kulcsát a kabátzsebéből, amikor még egyszer megütötte a fülét Franz hidegtől remegő hangja: – Esetleg én is odafekhetek valamikor a díványra, professzor úr?

Freud megfordult.

– Mit akarsz te a díványon?

– Nem tudom. De ha egyszer már ott fekszem, biztosan kitalálom.

Freud kételkedve bámult a fiúra. Föltolta a homlokából a kalapját, és két ujjal helyrepedőrgette a szakállát.

– Először a receptek. Aztán majd meglátjuk, hogyan tovább, rendben?

– Rendben.

Pár pillanatig hallgattak. Végül Freud ferde mosolyra húzta a száját, és a zárba dugta a kulcsot.

– Boldog karácsonyt, Franz!

– Boldog karácsonyt, professzor úr!

[...]

Franz egy héttel Otto Trsnjek begyűjtése után próbált először kapcsolatot teremteni a trafikossal illetve egyáltalán kideríteni a tartózkodási helyét. Az alsergrundi rendőrőrsön barátságosak voltak ugyan, de egyéb gondolataik voltak, nem volt Franzra idejük. A „belvárosi” őrszobán sokkal kevésbé volt barátságos a szolgálatban levő tisztviselő, de legalább átküldte a trafikosságát az állami titkosrendőrség nemrég létesített, ilyen ügyekben illetékes parancsnokságára. Franz tehát a Morzinplatz felé vette az útját, ahol a Gestapo a korábbi Hotel Metropol épületében rendezkedett be. A fényűző épület portáljának vastos márványoszlopai előtt most három magas zászlórúdon horogkeresztes zászlók csattogtak a tavaszi szélben. A felsőbb emeletek ablakai mögött láthatólag nagy nyüzsgés folyt: egyenruhás férfiak és szürkekosztümös nők siettek erre meg amarra aktakötegekkel a kezükben vagy éppen megtorpanva váltottak pár szót, biccentettek, mosolyogtak és tiszteltek. Időnként némelyikük letette a sapkáját az ablakpárkányra, s miután rágyújtott, a kinti tavaszba fújta a füstöt, s tekintete elkalandozott a Kahlenberg felé. Csak a legalsó szint ablakai voltak sötétek és vakok a súlyos fémredőnyök mögött.

Franz belépett az előcsarnokba, ahol rögtön eléje sietett egy kékegyenruhás portás: – Tudunk segíteni valamivel a fiatalembernek?

– Remélem! – mondta Franz, s egy pillanatig arra fülelt, hogyan kongott, majd halt el a hangja a tágas térben. – Tudniillik Franz Huchelnek hívnak, és az üzletéből elvitt vagy letartóztatott vagy elhurcolt, de ártatlan Otto Trsnjeket keresem.

– Először is: ebben a házban senki nem ártatlan – mondta erőltetett mosolyra húzva a száját a portás. – Legalábbis senki, akin nem egyenruha van. Nyújtott be a fiatalember írásos beadványt?

Franz megrázta a fejét. – Tulajdonképpen semmit nem akartam benyújtani. Csak Otto Trsnjek trafikost akarom visszavinni oda, ahol a helye van: a trafikjába!

– Beadvány nélkül nincs felvilágosítás – szögezte le a portás.

Franz fölpillantott a mennyezetre, ahol hatalmas, számtalan üvegdarabkával ékes csillár függött. Kis ideig úgy tűnt neki, mintha a csillár megmozdult és nagyon lassan elfordult volna saját tengelye körül. Levette róla a szemét. – Akkor visszajövök.

– Hogy érti?

– Akkor visszajövök. Holnap. Holnapután. Meg azután. Ésígytovább. Mindennap ugyanabban az időben, tudniillik délben. Egészen addig, míg meg nem mondja valaki, hol találok Otto Trsnjeket, hogy van, és mikor vihetem haza.

Így is tett. Mindennap, pontban tizenkét órakor bezárta a trafikot, és némi kerülőt téve a Berggasse felé (titkon azt remélve, hogy megpillanthatja a professzor görnyedt sziluetjét valamelyik első emeleti ablakfüggöny mögött), a Franz Josef-rakparton az egykori Metropol Hotelhez ment, s ott a magas előcsarnokon átvágva a portás elé lépett és így szólt: – Jó napot kívánok; Otto Trsnjek trafikos tartózkodási helyét szeretném megtudni!

Az első napokban a portás igyekezett a hivatalával járó maximális türelemtanúsítással és lelkiismeretességgel válaszolni neki, tájékoztatván a hivatalos beadványokról, a hatósági folyamodványokról, a szükséges formanyomtatványokról és a szabályzatban előírt hivatali útról. Mivel azonban ez az impertinens suhanc minden alkalommal udvariasan bólogatva hallgatta ugyan mindezt, de láthatólag lepergett róla, és miután nagyjából negyedórát állt ott öszvércsökönnyösséggel, udvariasan elbúcsúzott, csak azért, hogy másnap pontosan negyedórával tizenkettő után ismét ott álljon és erről a trafikosról érdeklődjön, a portás hosszú évek alatt fölépült és megcsontosodott hivatalnoki közönye repedezni és morzsalékosodni kezdett, míg végül egészen összeomlott. És amikor egy verőfényes hétfő délután Franz ismét ott állt előtte, és így szólt: „Jó napot kívánok; Otto Trsnjek trafikos tartózkodási helyét szeretném megtudni!”, a próbára tett türelmü hivatalnok már csupán alig érzékelhető vállvonással felelt. Majd leemelte a háta mögött a falra erősített fekete telefon kagylóját, egy kétjegyű számot tárcsázott, s pár érthetetlen szót mormolt a kagylóba. Nagyjából tíz néma másodperc múlva kivágódott egy tapétaajtó a telefon mellett, és egy bészszínű vászonöltönyt viselő férfi lépett ki rajta. Először úgy tűnt, mosolyog, amint Franz felé megy, ám ez alaposabb szemügyrevételre csak egy, világosszőke, már-már fehér bajuszok alatti árnyéknak bizonyult. Árnyékmosoly, gondolta még Franz, de már oda is ért hozzá a férfi, a hajába markolva hátrarántotta a fejét, villámgyors mozdulattal hátracsavarta a karját, és az előcsarnokon át kivonszolta az épület elé.

Franz érezte a sarka alatt az aszfaltot, és a férfi kezét, amely akár egy fasatu, szorította az alkarját, látta a feje fölött az itt-ott felhős eget és a három horogkeresztes lobogót. Aztán erős rántást érzett, karja kiszabadult, és a következő pillanatban a földhöz koppant az arca. Egy fekete lyukba támolgott be, és furcsa zajt hallott. Mint egy nedves ágacska a tűzben, gondolta, mielőtt elmerült. Amikor néhány pillanat múlva újra fölbukott a fényre, szinte teljesen kitöltötte látómezejét a szőke férfi cipője. Fényesre pucolt félcipő volt, puha bőrből, aprólékos, precíz munkával varrva. Repedésnek, foltnak vagy porszemnek semmi nyoma, csak a finom, sima, makulátlan bőr. Franz fejét fölemelve a férfi arcába pillantott. Így alulról, a déli égboltról áradó ellenfényben mintha csillámló háncs lett volna a bajsza. Most a portás kéksapkás feje tűnt föl mellette.

– Talán jobb lesz, ha nem jön többet ide a fiatalúr. Előfordulhat ugyanis... – szünetet tartott, körülményesen megköszönte a torkát, és kipislogott a szeméből néhány láthatatlan szemcsét, – másként ugyanis megtörténhet, hogy hosszabb ideig vendégeskedik a Hotel Metropolban, mint szeretné. Megértett, fiatalúr? – Franz bólintott. A portás hófehér zsebkendőhöz húzott elő a felső zsebéből. Gondosan széthajtogatta; mint egy napel-

lenző ponyvát, tartotta a fény felé, és gyűrűsujja hegyével megtapogatta a finom szegélyhímzést és a gondosan vasalt hajtasókat. Majd lehajolt, és Franz ujjai közé dugta a kendőt. – Töröld le a vért az arcodról, nagyfiú. És menj szépen haza.

Csak amikor már mindketten eltűntek az épületben, akkor szorította Franz a szájához a zsebkendőt. Azonnal átította az anyagot az élénkpiros vér. Franz nyelve feldagadt, és mint valami idegentest, forrón súlyosodott a szájában. Egyik metszőfoga lazán lötyögött az ínyében. Óvatosan két ujjá közé csippentette, és húzni kezdte. A fog kis rándulással engedett. Szép, sima fog volt. Csak ahol letört a gyökérről, ott volt éles és véres a pereme. Az éjjeliszekrénye fiókjába fogja tenni, gondolta Franz, közvetlenül az anyja üdvözlőlapjai, levele és az éjből pottyant lepke kis teste mellé.

Három hét múlva, 1938. május 17-én egyértelmű előjelei mutatkoztak a nyár hamaros érkezésének. Kellemesen langyos szellő söpörte ki az utcákból az éjszaka hidegét, át a Dunán, meszse ki a schwechati lapályra. Városszerte ablakokat nyitottak, kirázták-kiszellőztették a takarókat és a vánkosokat; mint fehér virágszirmok, úgy szálltak a levegőben a pehelytollak. Kora reggel gyári munkások és háziasszonyok álltak sorba a pékségek előtt; friss zömlé és kávé illata terjengett. Lomhán előcsikorogtak a remizekből az első villamosok, a kövezeten itt-ott a tejeskocsi-húzó haflingerek lócitromai gőzölögtek. A Naschmarkton az árusok rég kirakták már a portékájukat, és az öreg Podgacék úr majdnem ugyanolyan öreg standjánál a nyugdíjas asszonyok már e korai órában igyekeztek egymás orra előtt elhalászni a legnagyobb karfiolt és a leglisztesebb krumplikat. A Práter főallóján a Villamosközlekedési Sportegyesület súlyemelői a Germania elleni nagy összecsapás előtti utolsó szabadtéri edzésre gyűltek össze. Kedvetlenül nyújtották-feszítették az izmaikat, s közben ásítózva elnéztek gesztenyefák fölött, az óriáskerék napfényben csillogó gondolái irányába. A Gestapo-parancsnokság pincéjében, a Hotel Metropol egykori mosodájában tizenöt zsidó üzletembernek meztelenre kellett vetkőznie, és fejük fölé emelt kézzel kellett várakozniuk, míg egyenként el nem vitték őket kihallgatásra. Ruháik kupacba voltak hányva a helyiség közepén, a kupac tetején egy sapka; kockás és gyűrött: akár egy amerikai némafilm-komikusé. A bécsi Westbahnhof II. vágányán egy különvonat utolsó kocsiában négyszázötvenkét politikai fogoly szorongott arra várva, hogy a szerelvény Dachauba induljon. A szemközti peronon egy öregasszony és egy kisfiú ült egymás mellett egy padon, és váltakozva haraptak egyet-egyét egy nagy vajaskenyérből. Magasan a fejük fölött egy fecskepár cikkant ki valami homályos zugból, kisüvítették a szabadba, és eltűntek Hütteldorf irányába. Amikor fölhangzott az indulást jelző éles sípszó, és mozgásba

lendült a vonat, a gyerek leugrott a padról, és nevetve-integetve szaladni kezdett a peronon. Ebben a pillanatban váratlan dolog történt: az ablaknál álló foglyok mind visszaintegettek. A fiú a peron végéig rohant, ott megállt, és a kezével elernyőzte a szemét. Meszsziről, szinte már föloldódva az ellenfényben, olyan volt a vonat, mint egy hatalmas, elfelé mászó kukac, rengeteg integető lábacskaival.

Körülbelül ugyanekkor Heribert Pfründner levélhordó ólomnehéz táskájával zihálva caplatott fölfelé a Berggässen. Erősen izzadt, fájt a hasa, s még a szájában érezte felesége reggeli kávéjának az ízét; állott volt, ízetlen és egy kicsit még keserű is. Amilyen az egész postásélet is, gondolta borúsán és kedvetlenül Heribert Pfründner, legalábbis reggel kilenc előtt mindenképpen. Amióta a nácik a postaközpontba is bevették magukat, a bécsiek már hajnalok hajnalán megkapták a leveleiket, ami Heribert Pfründnerre és kollégáira nézve azzal járt, hogy egy órával még korábban kellett kikászálódniuk a párnáik-dunyháik közül, aminek folytán a kávé még állottabban, íztelenebbül és keserűbben érezte ide-oda lötyyenni a gyomrában, mint ahogyan az utóbbi harminchárom szolgálati évében egyébként is. Közben pedig ülhetne az ember most valamilyen tó vagy tavacska partján vagy legalább a Bécsi Erdőben valami mérsékelt szűnyogfertőzött pocsolyánál, és belelógathatná a megdagadt lábát a vízbe, és közben semmin nem törné a fejét, gondolta, vagy legalább kinyújtózhatna a Duna-parton, átadva magát a harmadik korsó sör élvezetének, és csak nézné, ahogy csendben elcsordogál mellette az idő. A Berggasse 19. előtt, ahogyan néhány hete minden nap, most is ott lézengett a két civilruhás: hajlott, nikotinsárga arcú, beesett szemű alakok.

– Heilhitler! – mormogta a postás, és izzadt keze a kulcscsomóval babrált, hogy kinyissa a kaput és a levélszekrényekbe dobálhassa a küldeményeket. Most is föl tartóztatták. Mindig föl tartóztatták. Mindig az érdekelte őket, mi van a postástáskájában. Mindenekelőtt a Sigmund Freud professzornak szóló leveleket kerestették ki, a fény felé tartották a borítékot, kibetűzték a feladót, és nikotinsárga ujjakkal igyekeztek kitapogatni a boríték tartalmát. És mindig maguknál tartottak egy vagy több levelet. Ma éppen kettőt: egy súlyos, nagy borítékot, amely szétfolyó töltőtoll-írással a „Mélyen tisztelt Dr. Freud Professor Úrnak” volt címezve, és egy kis világoskék borítékba zárt levelet, némiképp meggyötört sarkokkal. Valószínűleg Angliából, esetleg Hollandiából, gondolta Heribert Pfründner, de mindenképpen olyan országból, amelynek királynője szigorúan, de valahogy mégis jóságosan nézett a bélyegekről. Kinyitotta a kaput, gyorsan szétosztotta a levélszekrényekbe a küldeményeket, és szótlan biccentéssel távozott. A gyanús levelek már rég ott lapultak a civilek kiöblösödött kabátzsebében. És talán, ki tudja, még rendjén is volt így, gondolta Heribert Pfründner; ez a Freud egyrészt mégiscsak professzor, másrészt zsidó, és evvel a két fajtával köztudott módon sosem árt vigyázni. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy ebben a kézbesítési körzetben a professzor volt a posta legjobb ügyfele; ennek megfelelően a táska ezúttal is megszabadult tartalmának igen jelentős részétől, ami lényegesen megkönnyítette és sokkal kellemesebbé tette a szolgálati körzet maradékának bejárását. S amikor Heribert Pfründner végre befordult a Währingerstraßeba, és látta az utcára kilépni a fiatal trafikos, Franz Huchel gizda alakját, már érezte lábikrájában azt a jótékony hűvösöset és pihekönnyűséget, amely az aznapi szolgálat közeli végét jelezte. ■ ■ ■

Tatár Sándor fordítása

Robert Seethaler (1966, Bécs): Próza- és forgatókönyvíró; régebben film- és színházi szerepeket is játszott. Bécsben és Berlinben él. *Der Trafikant* című regénye 2012-ben jelent meg. 2014-es, *Egy egész élet* címmel (2017) magyarul is kiadott regénye (*Ein ganzes Leben*) fölkerült mind a Man Booker International Prize, mind az International DUBLIN Literary Award szűkített listájára.

BIZÁNCIAK

KRÉTAI SZENT ANDRÁS

Nagy Kánon (részlet)

Az ocsmány szenvedélyt láttam szépnek,
gyönyörre vágyva én,
s beszennyeztem a lélek
oly tiszta szépségét.

Támaszd a rémség viharát körém,
Uram, te irgalmas,
de mint Péter felé, nyújtsd
felém is a kezed!

Foltos lett testi köntösöm, s mocskok
került rá, Megváltóm, mi
hasonlatosságodra,
saját képedre lett.

A lelki szépséget tüntette el
a vágyó szenvedély,
s egészen semmivé lett
mindaz, mi szellemi.

Szétéptem én első ruházatom,
melyet kezdetben a
Teremtőm szőtt nekem,
s most meztelen maradtam.

Tépett köntöst vettem magamra, azt,
melyet tanácsával
a kígyó szőtt nekem,
s most szégyellem magam.

A bűnös asszony könnyeit ontom*
én is, szánj meg, Uram,
légy kegyes, Megváltóm,
irgalmazz, énnekem!

A teremtmény szépségét néztem én,
lelkemet becsaptam,
s most meztelen maradtam
és szégyellem magam.

A gonoszságok szerzői fondorkodtak
az én hátam mögött,
s felém is árasztották
kegyetlenségüket.

Három alakban egy, a mindenség
Istene, magasztalak:
ki Atya is vagy és
Fiú és Szentlélek.

Istenanya, kit mindenki magasztal,
te makulátlan, szűz,
könyörögj értünk folyvást,
segítsd a megváltásunk.

* Vö. Lukács evangéliuma, 7, 37–38.

SZÜMEÓN METAPHRASZTÉSZ

Az áldozókhoz

Te, ki az Úrnak testét magadhoz veszed,
csak félve jöjj, hogy meg ne égessen e tűz!
Ha véreből iszol, hogy egyesülj vele,
előbb annak, ki ártott néked, megbocsáss,
bízz aztán és e titkos ételből egyél!

Az áldozókhoz II.

Ha Isten vérét látod, borzadj tőle el,
parázs az, mely a méltatlant megperzseli.
Az Isten teste istenné tesz s eltelít,
csodás éték: a lelket istenné teszi.

EUSZTATHIOSZ MAKREMBOLITÉSZ

Találós kérdések

Habár nincs lelkünk, édestestvérek vagyunk,
s egyikünk ugyan idősebb, mint a másik,
mégis mindketten egyformán jövünk s megyünk.
Szánkat se nyitjuk, ám a hangunk hallhatod,
sétálgatunk, bár lábunk az nem volt soha.
Akkor szólítunk meg, ha ránk figyelni tudsz,
s jelen vagyunk mi mindenütt, ha jó fülelsz.

(Megfejtés: óramutatók)

Egy sír ez itt, de belsejében nincs halott.
Halott ez itt, de nem borítja mégse sír:
olyan halott, ki önmagának sírja is.

(Megfejtés: Lót sóbálvánnyá vált felesége)

KASSZIA

Troparion¹

Uram, az asszony, akit számtalan bűn terhe nyom,
 megérezte istenvoltodat,
 beállt az illatszert hozók közé,
 s könnyezve kente meg holttestedet kenettel.
 Jaj, jaj, nekem! – szólt –, már beállt az éj,
 sötét és fénytelen a féktelenségnek fullánkja is
 s a bűn utáni vágy:
 fogadd be könnyem árjait,
 miként felhőid szívják el a tengernek vizét;
 hajlítsanak meg szívemnek keservei,
 miként az ég ívét hajlítja láthatatlan úr:
 lábad, mit nem mocskolt be semmi sem, megcsókolom,
 aztán kenettel dörzsölöm be újra,
 hajfürjeimmel szárítom.
 A paradicsomban e láb lépései visszhangoztak fülében,
 ezért bújt félelmében Éva el.
 Töméntelen sok bűnöm és ítéleted mélyét
 ki tudná felkutatni, lélekmentő megváltóm?
 Ne nézz le engem, szolgál,
 hisz benned végzetetlen szájalom lakik.

* A bizánci himnuszköltészet alapműfaja.

Polgár Anikó fordításai

Kréta Szent András (660 körül – 740 körül): bizánci himnuszköltő, a kánon műfajának megteremtője. A himnuszokon kívül szónoklatokat, szentbeszédeket, homíliákat is írt. Damaszkuszban született, keresztény szülőktől, a legenda szerint hétéves koráig néma volt, s csak a szent áldozat magához vétele után szólalt meg. Kánonjai közül legismertebb a virágvasárnap előtti csütörtökre szóló Nagy Kánon, mely kilenc ódából épül fel, s az ó- és újszövetségi elemek folyamatos összekapcsolása révén ér el sajátos hatást. A katolikus és az ortodox egyház szentként tiszteli, ünnepe július 4.

Szümeon Metaphrasztész (10–11. század): bizánci író, költő. Nevéhez fűződik egy *Menologium* című szentéletrajz-gyűjtemény összeállítása a 10. század második feléből. Életéről keveset tudunk, időbeli betájolása is bizonytalan. Feltehetőleg magas funkciót töltött be II. Baszileiosz császár udvarában, később ismeretlen okból kegyvesztett lett. Leveli és versei (melyeknek szerzőségük is bizonytalan) kisebb jelentőségűek. Az ortodox egyház szentként tiszteli, ünnepe november 9. Az áldozásra felkészítő és hálaadó imák egy része tőle származik, ezekből közlünk néhányat.

Eusztathiosz Makrebolitész (12. század): életéről semmit sem tudunk. Egy 11 könyvből álló, prózában írt szerelmes regény szerzője (*Hüszminé és Hüszminiász története*). A regényt már a 16. században latinra és több nyugat-európai nyelvre is lefordították. Verses találós kérdéseire a bizánci Manuél Holobolosz (1245–1310/14) írt megfejtéseket.

Kasszia (805 k. – 9. század második fele): bizánci költőnő, zeneszerző. Előkelő konstantinápolyi családból származott. Részt vett a képtrombolók elleni harcban. A képtisztelet visszaállítása után, 843-ban kolostort alapított Konstantinápolyban, melynek apátnője lett. Vallásos költeményeket, himnuszosokat és verses szentenciákat, gnómákat írt. Gnómáiban a profán, ezópuszi hagyományt és a szerzetesi költészetet követte. Több vallásos költeménye bekerült az ortodox liturgiába. Az ortodox egyházban szentként tisztelik, ünnepe szeptember 7.

Polgár Anikó (Vágsellye, 1975): költő, műfordító, irodalomtörténész. Dunaszerdahelyen él, a pozsonyi Comenius Egyetemen tanít. Legutóbbi verskötete: *Régész nő körömcipőben* (Kalligram, 2009). A bizánci költészetből fordított antológiája *A föld, a tenger és az ég* címmel megjelenés előtt áll a Kalligram Kiadónál.

vadászat

nem azért sétáltunk a parton, hogy gallyakat gyűjtsünk,
mielőtt lemegy a nap, nem is azért, hogy a folyóáztatta
kavicsokra vigyázzunk.

azért vittél oda, hogy ne maradhassak magamra kertedben,
ne képzelődjek arról, hogy madáretetőket helyezel
a fákra a környék erdőiben.

*

azt kérted, ma úgy szeretkezzünk, hogy ne érezzem a nyálad.
utána az erdőben sétáltunk, ahol a bokrok alá sámlikat
helyeztek és létrákat támasztottak a magasabb fák törzseihez.
nem pihentünk addig, amíg meg nem szólaltál.
ekkor a szádát elkezdte benőni az aljnövényzet,
mint egy kivágott fa után hagyott tönköt.
a viharban kidőlt fákkal eltorlaszoltuk a turistaösvényeket,
hogy ne lehessen többet kimondani bizonyos szavakat.

*

várj, amíg jóllakok, és utána vigyél magaddal az erdőbe,
amelyik a szülővárosom fölé épült üres üvegekből és vízből.
úgy járja át a fény, mint egy emberi testet az idegpályák,
nem tudunk elbújni egymás elől.
a kezemben őrzött titkokkal feldíszítjük az egyik ágat,
kivárjuk, amíg a vihar letöri és elássuk a földbe.
néhány helyet megőrzünk, ahová visszajárunk majd,
így emlékezünk meg az idő múlásáról,
mintha valaki fényképet készítené rólunk.

Hosszú hétvége

Átlagos a helyszín, lehetünk bármelyik focipályán.
A fiúk póló nélkül fociznak a betonon.

Süt a nap, játék az első lepirulás lehetőségével.

Roskadásig lombosak a fák. Mint egy nagy,
zöld színű lepedő, amit nagypárnákkal tömtek ki,
hogy úgy tűnjön, alatta többen is mélyen alszanak.

Átlagos a helyszín, nem számít, merre járunk.
Egyébként közel vagyunk ahhoz a helyhez,
ahol születtem, de ennek nincs jelentősége.

Azért jöttünk, hogy megfeledezzünk a világról,
hogy felejtünk. Hogy emlékezzünk, milyen együtt.
Mert jó együtt – ugye. Meleg van, kezdődő kánikula.
Nyár.
Hosszú volt a tavasz.

Még senki sem hiszi el, hogy nyár van.
A fák feletti keskeny sávban a távoli hegyek,
mintha túlsópart volna, pedig a másik irányba
kéne elindulni a legközelebbi tóhoz.

Kinyitjuk a bort. Mi mást csinálhatnánk
az ország legszebb fekvésű borvidékén.
A bor közelebb hozza az embereket.
A maradékot legfeljebb hazavisszük.

Nem vagy türelmetlen.
Biztosan arra összpontosítasz,
hogy bizonyos dolgokat elfelejts,
miközben emlékezzünk.

Én borúlátóbb vagyok.
A májusi eső aranyat hoz, veszélyes, amit művelünk.

Egyébként tényleg jó. Jó veled feküdni a fűben.
Később majd kiégeti a nap. Szép.
Mégis azt gondolom, lényegtelen, pontosan hol vagyunk.

A falevelek zsengek, átsüt rajtuk a napfény.
Rezegnek, akár a szétázott petrezselyemzöld
a húslevesben.
Otthon érzem magam.

A pillanatot figyeled és a fákat, nincs benned várakozás.
A világ tud egyszerre szép lenni és lényegtelen.
Majdnem sikerül, amit elterveztél.

Az örökkévalóság érzése miatt jöttél,
engem a pillanatok találnak meg.

A reggeli közben levélerezeteket rajzoltál
egy lepkeformájú termésre.
Ha az ember valamit nagyon akar,
annak többször is nekifut.

Esténként futok, de nem akarok semmit közben.
Azt mondogatod, nem történhetnek csodák ott,
ahol már kiismerted magadat.

Itt a domboldalban mégis nekem lett igazam.
Nem számít, hol vagyunk. Bárhol lehetnénk.
Próbálok minél jobban elvonatkoztatni.

Hogy nincs semmilyen focihálya, akkor vesszük észre,
amikor a fiúk elindulnak.

A hegy belsejébe vezető alagút fölött gépek dolgoznak.
A játék helyett mostantól ezt hallgatjuk.

Hogy nincs semmilyen focihálya, akkor vesszük észre,
amikor a fiúk elindulnak.

A következő percekben beindul a forgalom
az eddig elhagyott útszakaszon.
A kapuk úgy ölelik maguk közé a hiányukat,
mint a jó helyen használt zárójelek.

 Simon Bettina (Miskolc, 1990): költő, művészettörténész. Az ELTE-n diplomázott.
Jelenleg Budapesten él. A FISZ és a JAK tagja.

Ros hasana

Csak azt felejténém el végre,
amire nem akarok emlékezni.

*

Még álmomban is alig állsz szóba velem.
Elfutsz előlem,
hiába fognám meg kezed,
elfolyik ujjaim közt, mint a víz.

Sikamlós hal minden, ami elmúlt.
Úgy szaladsz tőlem, mint Daphné Pán elől.

*

Hiányzik, ahogy néztem, mikor öltözöl.
Ahogy szemem előtt nyerted el, mint a virágzó fa, díszedet,
ahogy szemem előtt hullt le rólad, mint az őszi lomb,
és feltártad előttem aranyló kertedet.

*

Elnehezül a kezem.
Elnehezül a kezem.
Elnehezül lassan mindenem.
Szét kéne folyni, mint a festék,
de nyomom ne maradjon semmi sem.

Zavaros folyóba dobáltam zsebeimből mindenem.
Szép lassan elmerül,
feloldódik, mint kávéban a tejpor.

*

Úgy várom, hogy újra nyíljon az üveg,
vagy szisszenjen a doboz.
Már jobban, mint hogy sóhajts,
és melltartód leved.

Hasadt feleink közé befolyik a szesz,
összetartja őket, mint téglákat a malter,
kitágul és lüktet tőle a seb,
mintha marná vízével a tenger.

*

Fekszem az ágyon,
részeg hullámok ringatnak,
visznek messze, mint a folyó.

Ha tükrébe nézek, újra látom arcodat,
míg, mint a nehéz kő,
nem jön az ébredés:
szemeid szétrebbenek, mint a varjak,
göndör hajad szétszéled, mint a birkanyáj,
elhaló hangod szétcsurog fülemben, mint a méz.

*

És látod, elhagylak lassan téged is, mint az altatót,
kivel többet aludtam, mint veled.
Hiányozni fog, ahogy kipattintom a levélből,
mint ahogy az óvszert bontottad,
fogaddal tépve fel, mint ki kézigránátot biztosít ki.
Hogy féltem, hogy utoljára látom,
ahogy testeden végigfut a rángás,
és kiadod sóhajod, mint melegét a kályha.

*

Nézem a folyóban hullámozó tükörképem,
mint tévében a zavaros adást.
Belevágok egy kavicsot,
a víz betörik csörömpölve, mint az ablak.
Tört képem viszi a folyó,
mint az apró morzsákat.

Olyan szeretnék lenni, mint a Bölcs Salamon,
mikor még nem tudta, hogy minden hiábavalóság.

Alszol

Neked most a legjobb.
Alszol.
Nem gondolsz rám, nem zavar,
hogy nem látsz.

Üres üvegekben mérem az időt,
most múlt éjfél.
Csak azt felejténém el végre,
amire nem akarok emlékezni.
Bárcsak túllennék rajtad is, mint a hányáson,
és reggelre kijönnél belőlem, mint a pia.

*

Unom már ezt az elnyútt várost,
nem is város, csak pusztá törmelék,
lassan vánszorognak az utcák, mint a gleccserek.
Emléked aknáival van tele a város.
Ha megiszok még néhány üveggel,
hangodban újra hallom a bombákat,
mint ütéseket a víz alól.

*

Emléked aknáival van tele a város,
rálépek mindig, mint az üvegszilánkokra.
Az éjszaka ma is úgy szakadt nyakamba,
mint középkorban a szennyvíz.

Hiába keresem nyelvem hegyén a szavakat,
nem találok semmit,
elfogytak, mint zsebemből az apró.

— — —

Fáj a torkod, mintha körmök kaparták volna fel.
Sápadt szeszektől zúg a fejed,
zörögnek benned az elmúlt napok,
mint az üres üvegek.

Ismeretlen városban vagy.
Minden ember szürke
és valami érthetetlen nyelven beszél,
sárgult újságlapok mind a szemeik.
Csontos kezeiden kívül
nincs zsebeidben semmi sem.
Kérdezősködni hiába próbálsz,
szikrák pattognak csak száraz torkodból,
akárhogy erőlködsz.

Új le a padra,
hátha reggelre elmúlik az egész,
vagy ha nem,
már az se baj.

Miért nem láttam, hogyan 1917-18

„Ki volna az, ki lepillant, mint a hajnal,
szépséges, mint a hold,
fényes, mint a nap
és reszkettető, mint a lobogós hadi tábor?”

Énekek éneke 6,10 (Ford. Bernáth István)

Chagall *A séta* című képét láttam meg az oroszönyvemben:
maga Chagall és első felesége, Bella Rosenfeld.
Úgy néztek ki, mint mi ketten.
Bécsben állították ki nemrég, az Albertinában,
terveztük is, hogy megyünk,
már nézegettem a szállást.

De nem vettem észre,
nem néztem meg eléggé a képet,
hogyan ezek tényleg mi vagyunk:
gyönyörű vagy, mint Bella Rosenfeld,
forró, déli véred,

dús, göndör hajad, –
de miért nem vettem észre,
hogy ezen a képen csak nekem ér fülig a szám,
hogy te már rég messze nézel,
mosolyod mögött bujkálsz, mint egy sánokban.
Miért nem láttam, hogy csak én akarok piknikezni,
te repülnél már messze,
mint gyerek kezéből a léggömb.

Miért nem láttam, hogy 1917-18 van,
miért nem vettem észre, hogy dúl a forradalom, a háború,
miért nem láttam előre, hogy jön majd egy ennél is nagyobb, újból,
hogy '44-ben meghal Bella,
hogy Helsinkiből csak szakítani jössz haza.

Ha tudtam volna, Ilja Maskov *Székből ülő nő* portréjáról írok.
Budapesten volt kiállítva nemrég.
Amikor szemébe néztem, mint a tiédben,
csak a lüktető Balkánt, a fűszeres keletet láttam,
honnán sejthettem volna,
hogy hátad mögött már készülődnek, és jönnek sereggel a tatárok, törökök,
pedig már láttam rajtad a katonazubbonyt,
fesz, bástyaként meredő melledet,
izzó, fekete, lőporszínű szemed,
és nem tudtam, hogy fejedben már rég kész vannak a szavak,
melyek, mint a nomád hordák,
parancsra csontig rágják húsomat.

Tökéletes város,

Részlet az Elsodort idő című regényből

tökéletes test

Hákim, a híres ezermester úgy vélte, hogy az északiak a makacsságuk miatt képtelenek igazi nagyvárosokat alapítani. Tízezres, százezres vagy milliós emberi lakóhelyeket, ahol a lények egymásba gabalyodva megsokszorozhatnák életerejüket.

Ahol a folyók telente befagynak, ott az emberek hitvány kalyibákban, apró városkákban, magányos kőrakásokban húzzák meg magukat. És nevetni való büszkeséggel városnak nevezik a templomaik köré felhúzott rossz sárkunyhókat, számáristállókat. Mintha még az időjárás is büntetné őket az önfejűségükért: míg az északi völgyeket hónapokig fogságban tartja a köd, a hó és a csüggedtség, addig a gazdag Dél városai az év minden hónapjában boldogan növekednek.

Ám minden igazi nagyvárosnak megvan a maga ritmusa, gondolta Hákim, a nagyvezér hajdani tanácsadója, aki a nagy hadjáratok elmúltával Cádizban lelt menedékre.

Mintha a nagyvárosok irdatlan rovarkolóniák volnának, amiket csak a saját törvényeik szerint lehet megérteni. Persze az emberek – ellentétben a rovarokkal – nem szagok, hanem hangok alapján tájékozódnak.

Talán valami sajátos ritmus vagy dongás tart mozgásban minden metropoliszt.

Cádizban a hajnal is a hangokkal kezdődik.

Még el sem szunnyad a függő kertek mélyén az éjszakai lárma, az áthatolhatatlan sötétségben már új zajok támadnak.

Félénk trappolás, mocorgás, nyüszítés, dobogás, horkantás.

Mintha nem rabszolgák, hanem állatok ébresztgetnék a cádizi hajnalt. Fel sem ébred a nap, de az öszvérek már prüszkölve vonszolják a piacra a salátát, a hagymát, a tojást, a hajcsárok pedig csak álmos kísértet módjára imbolyognak utánuk. Alszik a műezzin, de a fújtatások, horkantások egyetlen zsidongássá egyesülnek, és a levegő megtelik friss hangokkal – és nemcsak hangokkal, hanem a hajnalban szedett zöldség illatával, a bárányok, tyúkrok kipárolgásával, melyek szép lassan beszüremkednek a cádiziak álmába.

Ám ez a sokféle nesz még nem kavarja föl a cádizi utcákat, de eltelik néhány perc, és a lassú dongás megreszketteti a piacot körülvevő házakat, mint a dagály, amit előbb érzünk a szívünkkel, és csak ezután halljuk a morajlását. Most már a műezzin éneke is értelmet ad a tétován áradó dongásnak. Felbátorodnak a piac hangjai, élesebb lesz a tyúkok kárálása, a kosarat lóbáló cselédek dobogása, az árusok rikoltozása, hogy aztán a lassan dagadó láрма felébressze a kikötőben horgonyzó hajókat.

Mire várjunk? Reggel van, mondják a háziasszonyok.

Néhány perc, és lihegő teherhordók indulnak a hajók felé hatalmas ládákkal – talán ugyanazokkal, amelyeket már számtalanszor körbehurcoltak a föld körül, hogy néhány hónap múlva szitkozódva visszavonszolja egy itteni kereskedő házába.

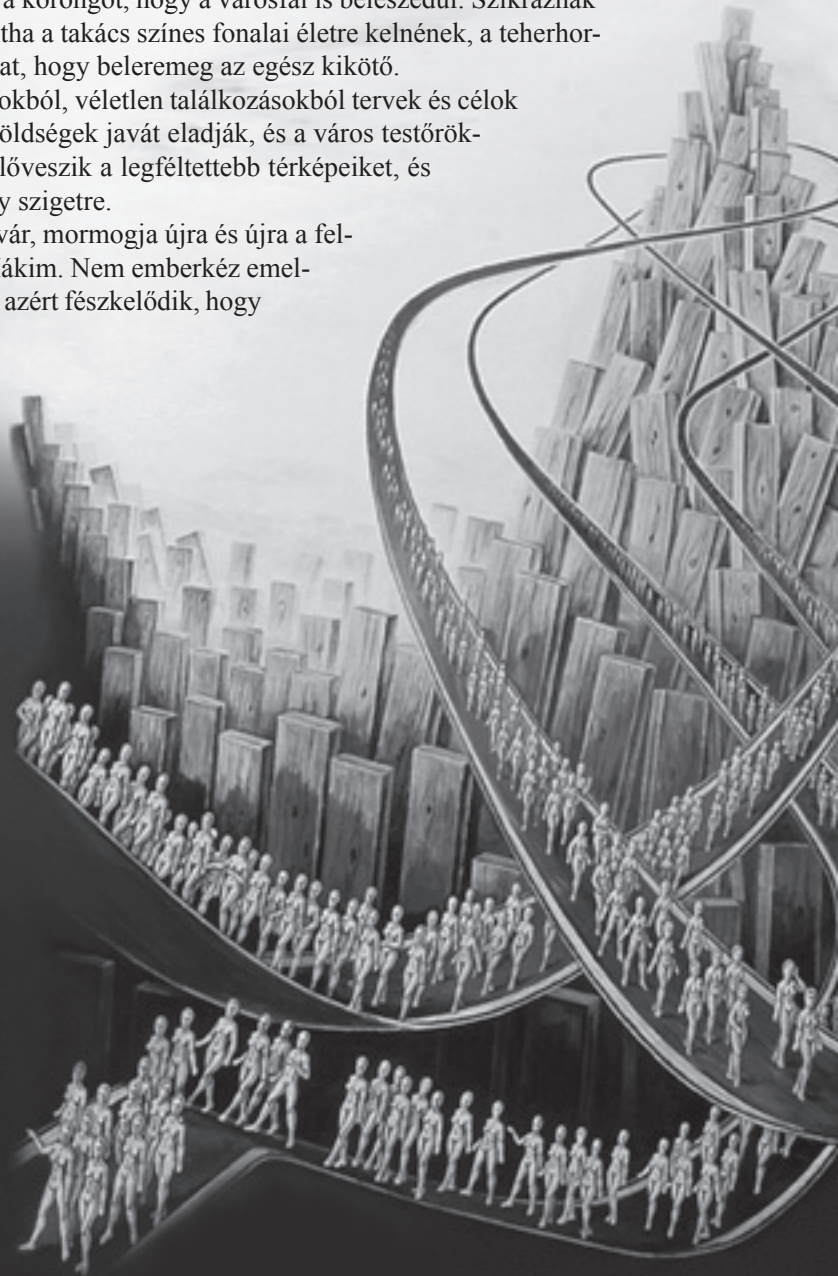
Egy város, amit zsibongó testek tartanak mozgásban, gondolta Hákim.

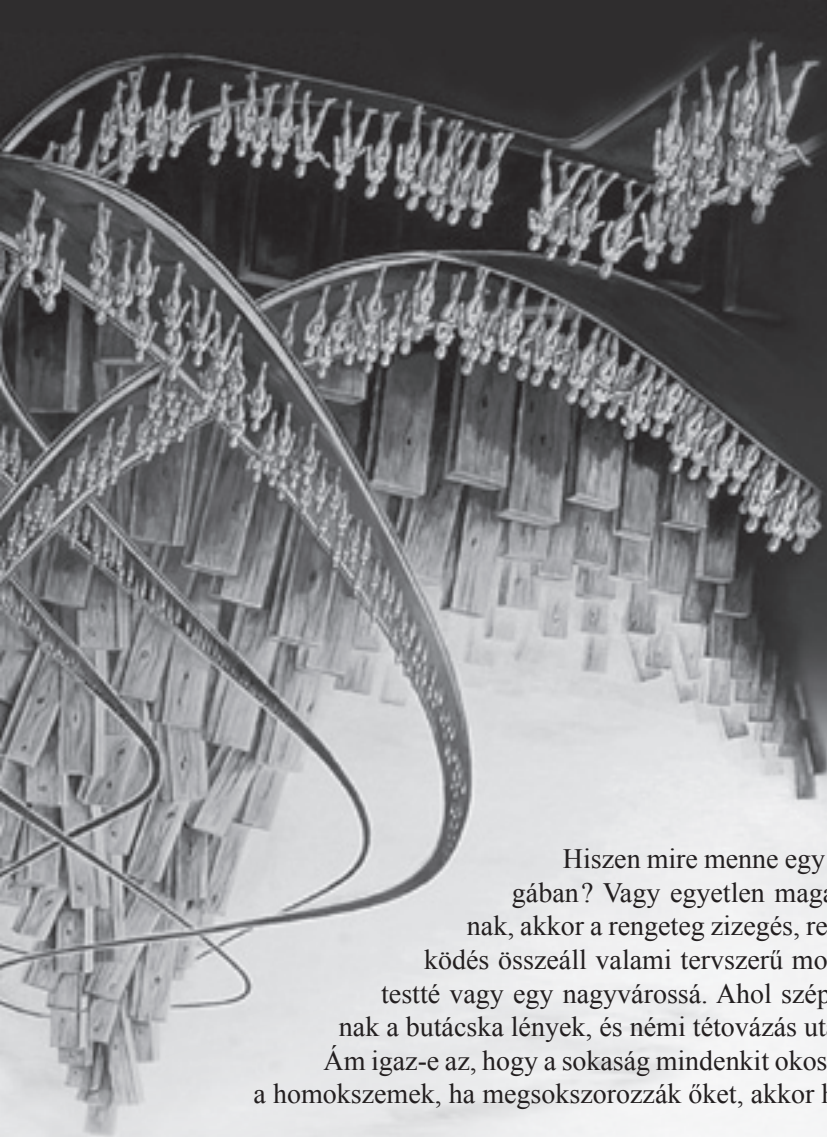
És talán tetőzni sincs ideje a dagálynak, mikor már izzanak a kikötő fölötti házak, pedig még nem a napsugarak, hanem az ütemes zsongás forrósítja föl az utcákat: *hallottad-hogy-mennyiért, hallottad-hogy-visszajött? hallottad-hogy-hallotta...?* Mindenki hall valamit, mindenki tud valamit, mindenki tudja, sőt mindenki mindenkinél jobban tudja. Asszonyok nevetgélnek, gyerekek rohanganak, kereskedők rikoltoznak, a suhancok pedig már annyian vannak, hogy azt hiszed, minden utcasarkon ugyanazt a vigyorgó arcot látod tízezerszeresen megsokszorozva.

Hát nem ugyanaz a bárány béget-e mindenhol, nem minden cádizi ház előtt ugyanaz a szamár toporzékol? A kovács mintha átvetné a pörölyét a zsibongáson keresztül, a fazekas pedig úgy pörgeti a korongot, hogy a városfal is beleszédül. Szikráznak a színek, áradnak a fények, mintha a takács színes fonalai életre kelnének, a teherhordók pedig úgy lökdösik a ládákat, hogy beleremeg az egész kikötő.

Aztán az ide-oda szaladgálásokból, véletlen találkozásokból tervek és célok lesznek: a fazekas elkészül, a zöldségek javát eladják, és a város testőrökkel őrzött házaiban a hajósok előveszik a legféltebb térképeiket, és a kereskedők előtt ráböknek egy szigetre.

Mint valami irdatlan hangyavár, mormogja újra és újra a fellegvár csúcsáról bámészkodó Hákim. Nem emberkéz emelte város, hanem eleven test, ami azért fészkelődik, hogy legyőzhessen más testeket.

Hiszen mire menne egy ostoba méh vagy hangya egymágában? Vagy egyetlen magányos ember? De ha sokan vannak, akkor a rengeteg zizegés, reszketés, lótás-futás, céltalan ügyködés összeáll valami tervszerű mozgássá. Egyetlen legyőzhetetlen testté vagy egy nagyvárossá. Ahol szépen, okosan egymásba gabalyodnak a butácska lények, és némi tétovázás után örömmel együttműködnek.

Ám igaz-e az, hogy a sokaság mindenkit okossá tesz? Hogy a vízcseppek vagy a homokszemek, ha megsokszorozzák őket, akkor hadsereg módjára cselekszenek?

Hákim, a hajdani katonai tanácsadó Allah ezmesterének vallotta magát. A Mindenható dicséretére kísérletezett rovarokkal, gépekkel, valóságos vagy elképzelt városokkal, az emberi és állati cselekvés mozgatórugóival. Ám mióta megtört a hódítás lendülete, a nagyvezér katonai tanácsadójából magányosan ábrándozó filozófus lett.

De *miért* tört meg ez a lendület? Ki az, aki előre látja, hogy késni fog a tavaszi eső, hogy felbukkan egy titokzatos üstökös az Atlasz-hegység fölött, hogy Muszram sejk hadakat vezényel Egyiptomba?

Hogy megállítják északon az Omajjád hadakat?

Talán itt trónol a Mindenható egy sürgő-forgó város közepén, és jó tanító módjára bólogat, mikor a rengeteg ember – és velük az öszvérek, a kövek, a lepkék, a szünnyogok, a tehenek – a kívánt módon alakítják a dolgokat?

Hákim nem hitte. Hiszen épp az összekapcsolódások varázslatosan sokféle módjában, és nem a gögös fölényben mutatkozik meg a magasabb értelem.

De ki az, aki leírja és számon tartja ezeket a varázslatos egymásba kapcsolódásokat? Ami jóval bonyolultabb és varázslatosabb, mint egy hangyavár vagy méhkas élete, hiszen az emberek a méheknél is jobban különböznek.

Ebben a pillanatban vajon hányan töprengenek azon, hogy *belül* vagy *kívül* lakozik-e az Isten?

Immár kibírhatatlan erővel tűzött a nap, úgyhogy Hákim elfordította a fejét a nyüzsgő belvárostól, és egy lefátyolozott, de rongyos asszonyt figyelt, aki a karján csecsemővel a városkapu felé igyekezett.

Az ilyen koldustarisznyával bóklászó egyedeknek Hákim nem adott túl sok évet, még hónapokat vagy heteket sem. Az *efféle* néhány napig turkál a város szemetében, száraz kenyérért óbégat a mecset előtt, miközben az okosok találgathatják, hogy mi-
ben pusztul el: az erőszakba, a székelybenbe vagy valami alattomos betegségbe.

Hogy találnak ide a legmesszibb falvakból is ezek a szerencsétlenek? Árvák, meg-
erőszakolt gyereklányok, özvegyek? Mi az az erő, ami hegyeken, vízmosásokon, pusztaságokon keresztül a városokba vonzza őket? Hiszen nemcsak a madarak vagy a ro-
varok tájékozódása csodálatos, hanem az úttalan utakon bóklászó embereké is. Akkor is, ha szép csendesen a haláluk felé menetelnek.

Az ember természetesen esendő egy madárrajhoz vagy akár csak a tengereket át-
szelő magányos sirályhoz képest. A cádizi tengerészek olyan madarokról is mesélnek,
akik a nyílt tenger fölött pihennek, és csak azért térnek vissza a szárazföldre, hogy a fi-
ókáknak életet adjanak. Ilyen csodálatos madarat – amely már nem is hasonlít a ker-
tekben trillázó, szánalmas apróságokra – meghalni sem láthat senki emberfia.

Ám honnan tudhatná egy ennyire hatalmas madár, hogy *mit* kell látnia?

Egy olyan madár, amelynek az sem kerülne fáradságába, hogy a jelent a jövőtől el-
választó falon átlibbenjen?

De hol vannak most a legeslegfontosabb, a legelevenebb városok és uralkodók?

A műhelyek, ahol szorgos kezek a Próféta fegyvereit kovácsolják?

Hogy hol található, arra egyetlen, a könyvtára mélyén tespedő tudós sem felelhet.
Mert a történelem *könyvét* nem betűk, nem ósdi tapasztalatok, hanem ide-oda mozgó
élőlények formálják. Egyes-egyedül ők jelentik Allah akaratát.

Hákim biztos volt benne, hogy Sába királynője nem aranyat és drágaköveket ho-
zott ajándékol Salamon királynak, hanem *híreket*. Tudósítást a hadseregek mozgásá-
ról, az őserdők mélyén szervezkedő törzsekről, a sivatagban szertefutó karavánutak-
ról. S hogy Salamon, ez a hírhedten tunya és kéjsóvár király ennyi kincessel sem tu-
dott mit kezdeni, az egyes-egyedül a zsidóság tragédiája.

A muszlimoknak szerencséje van a hódításért mindenre kész uralkodóik. És
lesznek majd bölcs kalifáik is, akik nemcsak az emberek élete és vagyona fölött ren-
delkeznek, hanem megtervezik a születésüket és asszonyaik minden percét is. Akik
egy tökéletes városban nevelik a jövő katonáit.

De ez még nem elég, szükség van ragyogó királynőkre is, akik *tudnak* és *látanak*, akik
a vágytól remegve önként jönnek el Hispániába, hogy beszámoljanak arról, ő, Hákim
milyen irányba indítsa el a gyilkos angyalokat – a halhatatlanná tett, mindent látó és
mindent számon tartó, csakis az ő parancsaira váró madarakat. Akik a mindenséget
a hadseregek előtt veszik birtokba.

És előre megsejtik, hogy ki lesz a történelem ura. ■ ■ ■

Hit-tételek

I.

Gondolkodtam, lehet-e Isten.
Sóvárogtam, hogy bárha lenne.
Aztán egyszer átjárt az érzés,
igazán van, és utat nyitott
elmémbe a hittételeknek.

II.

Az agyrázkódás miatt néhány dologra
nem emlékeztem. Így a balesetre magára,
arra, hogy ki vezetett, ki volt még a kocsi-
ban, dohányzom-e az idő tájt, és hogy végül is
mire jutottam: van Isten vagy nincs.

III.*

„Halkabban a víznél, mélyebben a fűznél,
vékonyabban az elrejtett tűznél,
mint péknél a megsodort tészta,
mint perecek alusznak a szentek —
ne zavard álmát az érinthetetlennek.”

IV.

Ágya alá tétette éjszakára
két kicsi kihullott tejfogát,
a fogtündérek ilyen esetben
reggelre ajándékot hoznak —
higgyen-e bennük tovább?

Hit-tételek

(„Az ékesszólásról” részletei)

V.

De jó volt, amikor még vallásos voltam.
Bízom, halálig kitart az alázat,
a kételyek, ha vannak, csak erőt adnak,
és nemcsak az áldozati ostyának,
de Jézus-íze volt annak az életnek.

VI.

Úgy hinni Istenben, mint a Napban:
nem tűnődve sokat, ki ő-mi ő,
egyszerűen csak tudni, hogy ott van,
hogy nagy-nagy hálával tartozom neki,
és földerülni még a gondolatára is.

VII.

Mint amikor egy kép élet, mélységét veszti,
és már csak színes foltok összessége,
sík drapéria,
úgy szürkül el a világ, ha megrendül a hit,
még egy sátánistának is.

* Módosított idézet El Kazovszkij
A szentekről és a szavakról című verséből,
Kemény István fordításából.

Nyilas Atilla (1965): költő, szerkesztő. Legutóbbi munkája:
Egynyári jegyzetek (2011, Szépmesterségek Alapítvány).

Féltek? Ne féljeteek!

*Ha Isten markában tartja az angyalt,
ki van az angyal markában?*

Első nap

Június huszonharmadikán, késő délután meguntuk a Spanyolország–Szaud Arábia világbajnoki megnyitó futballmeccset és hosszas töprengés után Gazsival úgy döntöttünk, hazamegyünk. Esett az eső. Jucusék kapuja előtt az érdes aszfaltról a nyálkás fahídra léptem és elvágódtam. A bokám kilencvenhat kilós seggem alá került, három helyen eltörött, elszakad a bokaszalagom és kificamodott. Így lettem a futball világbajnokság egyik első magyarországi áldozata. Az európai statisztika szerint a kétezerötvenegyedik.

A kórház felé jövet – akkor még menet –, mintha egy úszómedencében közlekednénk, amelybe kompresszor fújja a buborékokat. Sok víz, még több buborék. Lucfalva határában néhány perce még felhőszakadás volt. Ömlik a híg sár a dombról. Vagy áthúznak rajta egy pillanat alatt, vagy bennragadunk. Gy. vezet, a fiam mellettem, hátul.

Épp itt kavarr rosszkedvében az isten, fölöttünk a jókedvű angyal. Nem tudom, ki gondolta ezt a kocsiban. De, hogy isten volt és angyal együtt, kéz a kézben, az kétségtelen. Mindjárt szakadni fog. És már szakadt. Egyikőjük hozzávigyorog.

Dr. S., miután a vérnyomásomat gyógyszerrel, nyelvem alá nyomott injekcióval sem sikerült 200 alá vinni, a szemembe néz, azt mondja: „Uram, fogalmam sincs, mi történik magával a következő percekben.” Az első adag gerincbe adott érzéstelenítőnek nem volt hatása, a második gyorsan hatott. Ekkor már túlvoltunk a nyelvvalattin.

A műtőben két óra alatt vasalta, drótozta össze a bokámat. Karmos lemezeket és csavarokat kaptam felfoghatatlan mennyiségben. Káromkodott – „Ki a lófasz küldte ide ezeket a csavarokat, ez nem az a méret!

Beszélggettünk is. „Én is ismertem egy íróat, már nem él, Petőfi Sándor. Ne kérdezze, nem tudom megmondani, jó-e ez nekünk.” „Mi?” – kérdezem. „Az, hogy nem tudom megmondani.” A következő napokban megtapasztaltam, hogy igenis van orvosi lelkiismeret, és az számára is fontos.

– A lányom a szüleimnél lakik Pesten. Nincs internet. Panaszkodik, hogy nem tud dolgozni. Nekem se volt, mégis tudtam.

Dr. S.-ről azt tartják a kórházban, hogy a leglassúbb és a legjobb traumatológus. Előfordul, hogy órákat vár rá a következő beteggel orvos kollégája a műtő előtt, ő akkor sem siet. Kidob hangosan egy lófaszt. Fontos, hogy szép munkát végezzen. Szépek és eredményesek a varratai. „Csak dr. S.-hez kerülnek!” – sóhajtoznak a betegváróban a betegek, mondja az egyik nővér. „Vagy A.-hoz, az arab orvoshoz.” „Szerencsés ember, mindketten ránéztek magára.”

Amikor kiderül, mennyi idő, amíg járóképes nem leszek, mondom, hogy behozatom a laptopomat, jó néhány idegen meg saját kézirat van benne, olvasnék, dolgoznék, helyre állhatna a közérzetem.

– A közérzete?

– Az.

– Az fontos. De attól még leszarhatja!

– Nem kaphatok külön szobát, ahol egyedül vagyok?

– Biztos hallja, most hangosan mosolygok. Ez traumatológia, megyei.

Több éve minden hely foglalt. Előre, meg visszafelé is. Én, már ne haragudjon, a jövőt nem építhetem, csak rombolhatom. Mit képzol magáról?!

Első éjszaka le sem hunytam a szemem. Na jó, persze, lehunytam, és nem aludtam. Hárman vagyunk egy kórteremben. Én az ajtó felőli ágyon. Az ablaknál egy fiatal cigányfiú, aki láncfűrészsel vágta el a térdizületét, anyja és apja egész éjjel a folyosón virraszt, ő hol elalszik, hol nyafog. Sötétvörös folyadék csöpög belé, ami vérnek túl híg, infúciónak túl színes. A középső ágyon egy idősebb férfi. Eltávozóban, ahogy mondja. Másfél éves csavart vettek ki a sípcsontjából. Igaz, csak egy részét, mert beletörött. Azt mondta neki doktor S, hogy jó helyen maradt.

– Kivehetjük, de az nagy műtét lesz – mondja neki. Fenyegeti.

– Maradjon – mondja a beteg –, ha nem zavadzál.

– A beteg dönt. Nem zavadzál! De megcsinálhatom.

– Ne csinálja meg, doktor úr!

Másnap. Szombat

Az öregúrért még tízkor sem jönnek, felajánlom a telefonomat, hívja a fiát. Alszik, mondja. Én nem értem ezeket. Pék, az éjszakai műszak után mindig lefekszik. Én sofőr voltam, három éjszakát is kihagytam egymás után.” „Az veszélyes lehetett, mondom.” „Miért lett volna? Hol volt akkor ennyi autó.” Hozzáteszi: „Ennyi pék se volt, és mégis.”

Szombat délben átgurítanak az egyesbe, ahol egyedül leszek. Mit csinálsz, kérdezik a nővért a folyosón. Unatkozom, mondja, és tovább tol.

(Mikor már ott fekszem, és, gondolom, a főorvos utasítására, nem fektetnek hozzám beteget, az ajtó előtt mondja, hogy halljam: „A következő beteget magam mellé fektetem.” Másnap, amikor már van pénzem, előkészíték egy borítékot, nem fogadja el. Máskor se sértsen meg, mondja, amikor erőltetem.)

Egyedül vagyok az egyesben az ablak mellett. Az evangélikus templomra meg a zsinagógára látok. A zsinagógában nem vagyok biztos, messze van. Csupán a tömbje, a robosztussága, az egysége árulkodó. Meg az, hogy messzire lát.

Egyelőre nem hosszan nézelődhetek, mert ugyan tegnap déltől mozgathatom a lábujjaimat, sőt, tornáztatnom kell, a vécre is kimehetek járó kerettel, de csak módjával ülhetek fel az ágyban, és azt sem tartósan. A vérnyomásom a napi gyógyszer ellenére sem csökken tartósan a műtét előtti 200-ról.

Olvasok. Az egyik tavasi Holmiban Kemény Ady-esszéjét, ami a recenziók (tanulmányok) között jelent meg és többről, sokkal többről szól, mint egy ilyen rovatban általában szólani

szoktak a művek, meg a szerzők. Erről egyszer feltétlenül hosszabban is szeretnék beszélni, ha innen kimegyek. Mindenesetre készítek (majd) róla néhány fénymásolatot. (Így lesz.)

Harmadik nap. Vasárnap

Bent van a laptopom, de még hiába. Fájdalmaim vannak, csak gondolni tudok rá, sem kedvem, sem erőm elővenni.

Az éjszakát, egy ébredéssel, átaludtam. Tegnap még Gy., és Sára mosott le, ma hajnalban egyedül a kagylónál én magamat. A járókeretre támaszkodtam, baltérdem egy széken. A műanyag „retikül”, csöpögő véres váladékkal a földön.

Béla bácsi

Híre van. Minden hajnalban az összes kórterembe beköszön. Jó reggelt, hogy tetszik lenni? Beszélgetni akar. Mindenünnen kidobják. Én se akarok vele beszélgetni, nekem már – be-néz – nem köszön. Aztán kávé kunyerál a nővérektől. „Többet ne jöjjön! Azt hiszi presz-szó ez itt?!” A takarítónőhöz: „Takarítónő, levitték már a szemetet?” „Azzal maga ne törődjön, Gyula bácsi, levitték. Hagyja békén a takarítást.” „Nem Gyula vagyok! Béla. Erzsike-nek mi baja?” „Becsípődött neki egy ideg.” „Jaj, de sajnálom. Rögtön észrevettem rajta.”

Béla bácsi hajléktalan. Egy Kft-tulajdonában lévő telken lakik, cserébe rendben tartja a bekerített területet. A szomszédok zaklatják, el szeretnék küldeni. Félnék tőle, mert tüzet is rak. Egy alkalommal, amikor éppen beszerző úton volt, kirabolták. Elhurcolták a bútorait, egy régi gyümölcsösládát, ami az asztala volt, meg egy másikat, ami a szék. Egy méretes bádoglepot, amit tükörként használt, és mindig súrolta, tisztította, aminek elviselhetetlen hangja volt. A szomszédtelkesek telefonálgattak a hivatalokba, hogy távolítsák el az öreget, tiltsák ki a telekről. Egyelőre reménytelen, mert a Kft. telkén lakik, magánterületen, ahol dolga is van: ő az őt, a tulajdonos menedzsmentestül ragaszkodik hozzá.

Egy este „hazafelé” menet leütötték. Ezért van itt.

Átlátok. Vagyok.

A romafiút közvetlen utánam műtötték, valamivel éjjél után hozták a kórterembe, az ablak melletti ágyba. Jön az ágy mögött az anyja, apja. Mindketten rettentően alacsonyak. Törpék. Az apa erős, kerek arcú, az anya vékony, hegyes állú, szögletes. A fiút a műtős a hordágyról átemeli a kórtermi ágyra. Kimegy. A romafiú sorozatban fingani kezd.

– Miért csinálom ezt, apa?

Az apa vigyorog.

– Miért csinálom? Otthon nem szoktam.

– Otthon nem vesszük észre, fiam – mondja az apa.

Az az igazság, hogy mindenki fingott. Később a másik kórteremben is. És mindenki szégyenkezett.

Jegyezgettem a zöldkönyvembe és elfáradtam. Térdemen a laptop, nem tudom, szabad-e. Ebben a pozícióban semmim sem fáj. Tegnap két fájdalomcsillapító után is nehezen viselhető fájdalmaim voltak, és nem találtam a sérült ballábam helyét.

Telefonok. Hadd tudják, a történetek ellenére is dolgozom. És Réznek. Domokos nála töltötte utolsó napját. Mesélem a fotót, amit a Könyvhét szombatján készítettem az esőben. Kék ernyő alatt, elázott környezetben, fejük egymáshoz közel. Csoóri és Domokos Mátyás beszélget.

Vérnyomásom 160. Haladunk, lefelé.

Megvolt a vizit. Fiatal orvos, új, még sose láttam. „Hogy érzi magát?” „Most jól, mert nem fáj, és egész éjjel aludtam.” „Adunk még fájdalomcsillapítót.” „Nem kérek, megmaradt a második, amit éjszakára kaptam.”

Egyre több folyadékot kívánok, remélem, nem a láztól. Eddig nem volt. De az is lehet, hogy nem ittam, hogy ne pisiljek. Így is pisiltem az infúziótól. A kacsát szemérmesen használom, előtte sokáig gondolkodom, hogyan is lesz. A hírek hiányoznak, nincs internet lehetőség. A nővér (a tegnapi szőke, aki nem fogadta el a pénzt) segítségével feljebb, derékszögbe emeltük az ágy háttámláját (eddig ferdén, félig megdőlvén feküdtem). Remek pozíció, ha a lábam is bírja majd, olvasni, írni, dolgozni fogok.

Kemény István esszéjére a gyerekeken, és Gy-n kívül fel fogom hívni még néhány ember figyelmét. (Vásárhelyi Marcsi és Juli, Kovács, Konrád – Eörsi, ha lenne –, Borsi-Kálmán, Murányi, Kaiser, Faragó Ági, Helga, stb.) Ez jár a fejemben.

Miért nem jó

Hangokat hallok a nyitott ajtón keresztül a folyosóról, szemben az orvosi szoba. Ha látok is embert, alakot, ha csak be nem pillant, elsuhan az ajtó előtt. Telefonon az orvos egy gyógyszer után érdeklődik. „Lemegy érte a nővér”, mondja. „Nővérke!” „Van nekik?” – kérdi a nővér. „Egy ampulla” – mondja az orvos. – „Az is valami. Felhozza, Ágika?” „Hozom.” – Lementem a Betegfelvételtre!” – kiáltja. „Jó.” – mondja egy másik. „Mi a picsáért nincs nekünk abból?!” Ez már S. doktor. „A lópicsába!”

Még sem annyira jó a felemelt ágytámla. A gerincem nem sokat bír. Kellemetlenül sajog. Ha tornáztatom, mozgatom, egy időre kihagy a fájdalom. Előre dőlök, oldalt, megint hátra. Sohasem gondoltam, hogy ilyen kevés elég ahhoz, hogy gyenge, hogy kiszolgáltatott, hogy majdhogynem semmi legyek. Először vagyok kórházban.

Apám jut eszembe, aki az első infarktusa után (akkor még több hétig tartották kórházban a beteget) a konyhában nem volt képes felemelni az üres bevásárló kosarat. Nem akartam elhinni neki, megjátsszod magad, gondoltam, vagy mondtam is, és esetleg ki is nevettem. Azelőtt ugyanazzal a kézzel akkora pofont tudott adni. A fejed lerepül, mondta előtte.

Nincs székletem, holott világeletemben minden reggel megvolt és mindig az első étkezés előtt, akárhol – ha vidéki úton, szállodában, külföldön – laktam is. Harmadik napja nincs. Igaz, keveset eszem, berendezkedik az ember. Pénteken, a baleset előtt két kicsi szendvics, a kórházban egy kifli kettébe vágva, vajjal megkenve, ebédre maréknyi tarhonyás hús uborkával. A levest csak megkóstoltam. Mind kicsi adag, a zóna zónája. Este egy szelet kenyér sertéspástétommal, kefir, amit Gy. hozott. Kerülném a lisztes ételeket, de nem lehet.

Székletiünk

Az előző kórteremben, amikor még együtt voltunk, az egyik szombaton behoztak egy nem is idős, nagydarab embert valahonnan vidékről, az egyik faluból, egy férfit. Föl volt puffadva, napok óta nem volt széklete, ráadásul egy lakodalom után, órákig a kórházban sem tudták elindítani. Több orvos, ápoló, rokon nyüzsgött körülötte. Könnyörögtek neki, és szidták. Na de, amikor elindították... Volt futkosás, pánik, nagyobb, mint a gát alatt. A rokonok pedig mind eltűntek. „Tíz napig nem volt székletem. Bármit csináltak. Na, de amikor eljött az ideje, nem volt elég az egy ágytál, három se a végén. Seggem, tököm szaros lett. Abból hogy mostak ki? Nem is emlékszem.”

Fűt a laptop. Közte és köztem rétegesen hajtogatott, vastag lepedő.

Zöldkönyvemből

Ha az ember a „cél *nem* szentesíti az eszközt” alapján élne (és cselekedne), az emberiség ki-pusztult volna. Kérem ezt figyelembe venni, amikor mégis elindulok a véccé felé.

Az is igaz, hogy az emberiség nem csak önpusztulását, az önpusztítás folyamatát, hanem általános boldogtalanságát is annak a másik filozófiának köszönheti: a cél, igenis szentesíti az eszközt.

Sikerült. Már az ágyam felé kattogok, de még mindig járókerettel, visszafelé.

Egy másik éjszaka

- Maga elkeverte azt a vért! – kiabál. – Hova a picsába keverte?
- Most akartam rendet rakni, főorvos úr.
- Maga?
- Nem olyan nagy a baj. Most már rend van.
- Nem nagy, mert észrevettem. Ha nem veszem észre, mi a picca lesz?
- Mi lenne? Eddig se volt.
- Miért, hányszor keverte már el?
- Honnan tudjam, főorvos úr, még egyik főorvos úr sem vette észre.
- Nem-e?!
- Senki sem ilyen erőszakos, mint főorvos úr. Egy kis rend miatt.

Szembenézve

A 200-as műtét előtti vérnyomásról azt gondolom, hogy ezzel a bokatoréssal lettem figyelmeztetve arra, hogy akár nagy baj is lehet. Lehetett volna valami baj később, ha nem figyelmeztet.

Mindig is hittem az önerőmben. A főorvos a szemembe nézett, ő lett azonnal az önerőm. Ide felé isten (végtelen) haragja alatt angyal kísért, most az önerőm.

– Hajszálla volt egy agyvérzéstől. Lehet ebben még valami öröme. És abból bármi lehet, csak jól nem lehet kijönni belőle.

Mondom, hogy éppen a baleset előtt néhány nappal bejelentkeztem Samu doktorhoz a vérnyomásommal, csak elsodort a világbajnokság, az élet.

– Ne ígérjen. Megkeresi, vagy nem azt a doktor Samut. Nézzen rám.

Maga ép olyan, mint én. Nem egy doktor.

Ígérem, hogy megkeresem magamnak a gyógyszeremet és beállítom. Még a szakállunk is hasonló.

– Ne ígérjen, úgysem tartja be. Nem azok a fajták vagyunk.

Figyelmeztetés. Ne pörögj! Ha nem állsz le, nem elpusztulsz, hanem a fiad, lányod nyakába szakadsz egy agyvérzéssel. Megbénulsz. Féloldaladra. A szádra, a nyelvedre, a félagyadra, az értelmesre, hogy a kevésbé értelmes még küzdjön veled. A másik féloldaladra. A csípőtől lefelé, hogy beszarhass, behugyozhass. Nem mindegy.

Állítsd le magad, mondom, ha jól akarsz nekik. Vagy jobbat.

Itt vannak ezek a macskák. Szeress.

– Ebből ennyi van csak? – kérdezi a főorvos. – Ne vicceljen! – mondja a nővérnek. – Szeressen valahonnan! Utazgasson, van itt még emelet!

Ugyanaz a vasárnap

Benéz két részeg, az egyik malteros kőműves ruhában. Csikóst keresik, aki karambolozott, meg akarják verni. Minden kórterembe benyitnak, a nővért faggatják. Nem értik miért kel-
lene a pincébe menniük. Alagsor? Mi az – kérdi az egyik. Betegfelvétel – mondja a nővér.
– Nem beteg az, hogy a betegfelvételen keressük. Csak karambolozott – mondja ugyanaz.

Haza

- Haza?
 - Hááát.
 - Akkor örül az asszony.
 - Az lehet. Örül, mert, ha egyedül van nem asszony.
 - Aztán miért ne vóna?
 - Mert nincs neki segítség.
 - Ja.
- Kap egy szobatársat – mondja a nővér. – A nadrágját berakom a szekrénybe.
Berakja. – Elütte az autót.
Még sem hozzám hozzák, maradok egyedül a kórteremben.
- Ne oda vidd!
 - Hát hova?
 - Ne a hármába.
 - Jön még négy beteg.
 - Jó. Akkor majd azokat is magam mellé fektetem.
- A beigért betegtárs nadrágját elviszik a szekrényből.

Délután mégis szobatársat kapok, Istvánt. Buszsofőr és veszélyes fakivágó. Ő mondja így. Márciusban leesett egy diófáról, pontosabban: egy tizenegy méteres létra utolsó előtti fo-
káról, csaknem legfelülről. Gerincét, vállát, bordáját törte. Túlélte, most a térdéből szed-
nek ki egy csontszilánkot, ami akkor bennmaradt. Az arab orvos műti. Jó-e? – kérdezi.
A híre jó, mondom. István az első tíz percben tisztázza, hogy a neve ellenére nem cigány,
nem is gyűlöli őket, pedig többségük rossz ember.

Este bejön a család. „Jó családod van”, mondom neki, miután elmentek. „Miért mon-
dod? – kérdezi –, mert hoztak sört is?” „Megtudtam, miért tűnsz olyan kiegyensúlyozott-
nak.” „Az asszonyra gondolsz.” „Rá is.” „Azt meghiszem. Csak egyszer vertem meg. Nem
is vertem, csak megütöttem. Furdal a lelkiismeret, pedig megérdemelte. Egyszer mind-
egyik megérdemli. És az a jó, ha mielőbb.”

Ez már nem vasárnap. Biztosan

A harmadik ágy még üres. Reggel mentőautó szirénáját halljuk. István megkérdezi a nő-
vért, hogy vajon ide, mellénk hozzák-e majd a beteget.

– Akit idehoznak, az még csak most ül fel a biciklire, vagy most mászik fel a fára.

A következő hét közepén kapunk betegtársat. 14-15 éves, most végezte az általánost.
Biciklivel meg akarta dönteni saját rekordját egy dombról lefelé jövet.

- Mennyi volt a korábbi rekordot?
- Ötvenöt kilométer.
- És most mennyivel szálltál el?
- Nem emlékszem.

A barátja mondja, hogy ő közvetlen előtte már harmincöttel pörgött.

Nem ehet, hátha műteni kell. Másnap reggelre már huszonnégy órája nem eszik. Elő-
ször szólal meg kérdés nélkül

- Itt mikor hoznak reggelit?
Neki adjuk a reggelinket. Három szelet üres kenyeret és három főtt tojást.

Bevállalás

Minden este én szúrom meg magam. Ágnes vállalta, hogy otthon majd szurkál, nincs itt, hogy kipróbálhassa. Őt mondják bevállalósnak. Van benne jó, van benne rossz is. Rossz, amikor senkire nincs tekintettel. A barátja olyan, mint a legkisebb királyfi, aki felhossa a királykisasszonynak a feneketlen kútból az aranyalmát, megvív a sárkánnyal, és legyőzi a legyőzhetetlen bajnokot. Ágnes minden kívánságát hősiezen teljesíti. Mi meg drukkolunk, hogy Ágnes kitartson. Ő a középső gyermekem.

Lehet-e a végtelenségig kitartani? Ágnes mindenkit próbára tesz. Gy. sírva panasolja, hogy olyan vele, mint a pokróc. Ágnes is panaszkodik Gy-re: mint a pokróccal, úgy viselkedik velem. Gy. azt mondja (sírva), nem tudja, hol rontotta el. Nem rontottad el sehol, nyugtatgatom. Nincs azzal semmi baj, amit csinálsz, vagy gondolsz, de másképpen kell csinálnod, mint ahogy gondolod.

Leveszem róla a kezem, mondja. Ne vedd le, mondom. Nincs türelmem hozzá. Még gyerek, mondom. Nem gyerek már, elmúlt tizenkilenc. Gyerek, mondom. Hiszen te is az vagy, csak felnőttként viseled. Gyerek addig vagy, amíg ő is az.

Vasárnap (vagy egy másik hétfő?). Délután

Nagy csend. (Mégiscsak vasárnap.) Egyszer csak egy mély férfihang belerondít.

- Hát jöjjön már egy orvos. Meddig várjak? Hol a jóisten faszán van? Hol van itt orvos. Vigyetek haza!
- Tomi!
- Vigyetek haza! Hát nem tudtok hazavinni?!
- Tomi! Hallgass már el! Mútóban van az orvos.
- Hát aztán...
- Rögtön itt van a főorvos úr.
- Följelentem! Ha kimegyek innen, följelentem.
- Ne adjál neki pénzt. Az büntetés.
- Én? Ennek? Az biztos.
- Tessék türelemmel lenni, jön mindjárt a főorvos úr – szólal meg egy nővér.
- Nem kell ide orvos – mondja a beteg –, elég egy jól gipszelő ember. Gipszeljenek be!
- Majd a főorvos úr megmondja, kedves, hogy mi kell magának.
- Seggfejek! – kiáltja a beteg.
- Hülye parasztok is vannak! – mondja valaki az ajtónk előtt, de nem egy okos paraszt.

Megtanítanak járni

Könyökmankót kapok és megtanítanak járni. Bepillantok a vizsgálóba, ahonnan eddig a hangok jöttek. A folyosó végén lenézek az ablakból. Negyedik emeleten vagyok, vastag patak fut alatta. Koszos víz, szemetes part és még tart az ár.

Női kórterem előtt állok az ablakban. Az egyik nő. „Elment a papa, édesapád, mert én már csak így mondom neki, azóta is, az orvoshoz. Szédülgetett, a vérnyomásával is gondoljai voltak, beutaltatta magát a megyeibe. A kórházban meglátja a főorvos, és azt mondja neki: maga le se vetközzön, magával nagy gondok vannak, maga alkoholista. Én alkoholista, kérdezi a papa? Harminc éve nem iszom alkoholt, nem cigarettázom. Na! – szólalt meg az orvos – mondom én! Esküszöm, főorvos úr, az asszonyt se keféltetem, csak mód-

jával. Így mondta, ne röhögjetelek, mellette álltam, csak módjával. Nem iszik? Így az orvos. Hát vörös a feje! Nem is dohányzik? Akkor még nagyobb a baj. Na, mégis vetkőzzön!

Egyik reggel

(Elbicegek a vécéig, ami két kórterem között van, mellette mosdó és zuhany és mind a két kórteremből egy-egy ajtón keresztül közelíthető meg. Hugyozok éppen, az ajtóban a járókeret (akkor még nem volt mankóm). Bejön ez az öreg, aki egy napja még a folyosón üvöltött. A hangjáról ismertem meg. A kezében a kacska félig húggyal. A járókereten keresztül, miközben pisilek, ki akarja üríteni a kacsát a vécébe.

– Mit akar jóember? – kérdezem.

– Semmit – mondja, és visszahúzza a kacsával a kezét. Kimegy.

H. P. doktor, osztályvezető főorvos. Alacsony, sovány, vastagszakállas. Kicsit görbe. Első látásra piás, meggyötört ember. Történetet hallok róla, elhalálozott kisgyermekről, összeomlott családról, amit itt nem akarok tovább adni.

(Egy szülőnek élve, pláne ép ésszel nem lehet túlélni, azt, amit túlélt, amikor meghal a gyermeke. Eörsinek sem sikerült, igaz ő akkor már tudta, hogy gyorsan János után megy. Nem biztos, hogy azt tudta, amit tudott. Versenyeztek. Egyikőjük sem tudhatta, ki megy el a másik előtt. Az apa, vagy a fiú.)

– Hogy van?

– Jól.

Máskor meg:

– Fáj valahol?

– Nem.

Nincs szem, nincs tekintet. Nem néz rád, csak arrafelé. A gyerek felé, aki volt.

Vérnyomásom kedden és szerdán 130/80. Csütörtökön megint 160. Eddig minden alkalommal 150-160, de este többször is 190 volt.

Első temetés

Ma volt Domokos Mátyás temetése (és Ágnes születésnapja, június 29.)

István a szomszéd ágyból:

– A gyerek (17 éves) nekem már dolgozik. – Olyan hangsúllyal mondja, hogy egyértelmű legyen: az ő befektetése már térülni kezd.

– Optimistán fogom fel ezt is – mondja máskor. – Gondold csak el, ha két felkötött karral feküdnénk itt, mint a folyosó végén az a gyerek. Naponta jön be a felesége, hogy kitörölje a seggét. Honnan tudja, hogy mikor kell kitörölnie.

Erre nem gondoltam pedig láttam sétálni a folyosón két felkötött karral. Kigyúrt testű pasas, sportos testalkatú, harmincéves.

– Régebben birkóztam a fiammal – mondja István. – Most már nem akar. Azt mondja, ha kikezdek vele: „Apa! Jobb, ha abban a tudatban maradsz, hogy erősebb vagy.” És otthagya.

Gy.-nek. Semmi nem lennék nélküled.

Péntek. Azt hiszem

Egy héttel, talán tíz nappal a balesetem után, reggel hazakönyörögtem magam. Gyógyszereket kapok és receptet, fájdalomcsillapítót nem kérek. Várom a zárójelentésemet a főnővéri szoba előtt.

„Kati ápoló a megyei kórházban, a szülészetben. Elképzelted, mi van ott. Meséli, hogy már beöltöztek, amikor ő a gumikesztyűs kezével megfogott valami apróságot, amit kint-ről az ajtón keresztül nyújtottak be neki. Egy tűt, vagy egy fecskendő, mit tudom én, egy guriga gézt. Az orvos kiküldte, vetkőzzön le, öltözzön be újra, cserélje le a steril kesztyű-jét. Hiába mondta az én arany egy gyermekem, hogy ez egy cigány, aki már hetet szült, kizavarta. Ennyiért! Azt mondja, hogy ha egy nap tizennégy szülés van, abból tíz biztos, hogy cigány. Tizennégyből tíz. És tudod, mit talált ki? Hétfő, kedd, szerda egész nap kór-ház, csütörtöktől vasárnapig a sógora kamionos kocsmájában felszolgáló. Hatvanötezer forintért. Délután négy órakor kezd, hajnalig talpon van. Aztán még, ami összejön. Mert mindig összejön valami. Lakást vesznek kilencmillióért. Ez van, arany egy gyermekem. Basznak is. Ki kivel.”

Gazsi kiváltja a gyógyszereimet, és ha mankó nélkül lépek, rám kiált: „Apu!” Ennyiből is értek. János, a marokházi vállalkozó visz haza a faluba.

– Mi történt?

– Kibasztam magammal.

Egy közértben kefir meg hagymát veszünk.

(Kocsmái beszélgetés ugyanaznap)

– Mondok valamit.

– Mondjad, édes egy komám.

– Csupasz csiga.

– Mi van vele?

– Meg a foka.

– Na és.

– Nem rokonok szerinted?

– Szerintem nem, de, ha arra gondoltál, hogy meghívsz egy felesre, meghívhatsz.

– Nem arra gondoltam. Hanem arra, hogy a csupaszcsiga meg a foka rokonok. És ezt be is fogom neked bizonyítani. Édes egy komám.

– Állok elébe, arany barátom.

Kis teherautót küldtek értem, gólya viszi a fiát ülésben raktak fel ketten. A kocsmá előtt leraktak, fizettem mindenkinek. Még tartott a spanyol világbajnokság, a mi kis kocsmánkban elkezdődött annak végtelen története.

Egy újabb szombat és egy újabb vasárnap

Az vagyok, ami még soha. Ápolt. Kocsmából haza, kisteherautón.

Útközben sms Jucusnak: „Jucuskánk! Most, hogy ismét szabadon dönthetek a sorsom felől, mankóm is van, mehetek-e ismét Gazsi fiammal meccset nézni a házatokba? Elvégre a világbajnokság a falunkban is folytatódik, ha nem vagytok itt, akkor is. Kétszer ugyanabba a folyóba nem lépünk, de ugyanarra a pallóra, amelyiken a seggemmel a bokámra ültem, miért ne? A kocsmában elkényeztetnek, fárasztanak!” Nem válaszol.

SMS-em mindenkinek

„Meghalt Jucus. Zokogva hívott kora reggel, félórása Laci.”

Megébredt, nem találta maga mellett az ágyban. Máskor is előfordult. Kiment a hálószobából, át a nappaliba. A földön feküdt, lepedő volt alatta. Egyértelműen halottnak tűnt. Nem aludt. Meghalt. Abban a fehér lepedőben tették a tepsibe, ami, amikor meghalt, alatta volt.

Nem ivott, kímélte, nem hajszolta magát. Kutyázott, érzett, gondolkodott, sportolt, és szeretett. Azt üzenté még életében a két fiának, hogy csak olyan lányt, asszonyt szeressenek, aki képes állatról gondoskodni, van kutyjája, vagy macskája, esetleg lova. Halálával nem akart üzeni, és mégis.

2. Jucus

Mit üzent? Ezt üzenté.

Féltek? Ne féljétek!

Igen. Van súlya a szerepnek. A feleségszerepnek, a férjszerepnek, az anyaszerepnek, az apaszerepnek, a gyerekszerepnek. A férfiszerepnek, a nőszerepnek, és az asszonyszerepnek. A szerető szeretőszerepnek. Lehet, hogy csak a szerepnek van súlya – és akkor az életszerepnek és a halál-szerepnek is. Minden más szerep nem szerep - vagy másodlagos.

(Nem anyám.)

Az ember, halott ember fia előről igyekszik nem mondani közhelyeket. De egy halottról halottember fia? Arról, aki úgy van, hogy nincs? Aki az által lesz jelen örökké, hogy elment örökre? Aki akkor nem volt köztünk, csak most van köztünk, mert akkor, amikor élt – útközben volt. Itt is volt meg ott is volt. Közted és közted.

A te halálod is az életről szól. Arról, ami nekünk még van, hiszen látunk, érzünk az ujjbegyünkben téged. Neked meg már nincs ujjbegyed, te már nem láthatsz minket az ujjbegyeddél. A te életed már általunk van, de a mienk is általad lett erre az egyetlen pillanatra, és most már látjuk, erre az egyetlenre a mienk.

Életvidám, erős asszony voltál. Nem mondanám, hogy az vagy, ha még élnél. Most már csak mi tudjuk, hogy annak, örökéletűnek csak tüntél. Mint mindenki más. Mégis ezt a szerepet most már te viszed a leghitelesebben. Mert, ha a környezetben többnyire csak gyengébbek vannak – erőt gyűjthetnek a látszatból is. Te ezt akartad, gyűjtsön mindenki erőt, ha már így alakult, hát akkor belőled!

Matatott benned a mindenható keze. (Bennem ott, a műtőasztalon, 250-es vérnyomás mellett az angyal is.) Hogy jól játszhasz, mindig új alkalmakat kerestél – akkor még hosszú, nagyon hosszú, akkor még végtelen – életedhez, hogy hatásosan újra kezdhesd a jövődet, a jövőnket, vagy valami mást. Üzletasszony, feleség, élettárs és anya voltál. És még sok minden más, ami már nem lényeges. Szolgálónk voltál, nemes ember. Ezentúl, új székhelyeden, ott vagy megközelíthetetlen. Ha hinnék benne, hogy irigyelném azokat, akik ott körülvesznek. (Önsajnálát, én meg itt, már megint közöttünk, közted és közted.)

Abban bízunk, hogy akkor lesz jó nekünk, akkor vagyunk biztonságban, ha majd figyelmes erőddel mindannyiunkat te temetsz. Te. Lássák tőled a gyermekeink, hogyan kell emberien, tisztességgel ezt az utolsó mozdulatot is a többiek elé kirakni. Akkor leszünk magunkkal igazságosak, ha ezt a nyomorult kiváltságot neked adjuk. Te rakj ki élénk mindent. És egy ideje valóban temetni kezdted. Mindent.

A hangodat hallom. Egy serpenyőben – amiben étel készül mindenkinek – csörög. Bugyborékol egy kávéfőzőben. Kotyogós. Sistereg egy hang a teában. Cuppog egy pohár borban. Habzik egy zúzmarás pohár sörben. Te mondod, aki akkor sem vagy, amikor voltál. Természetességed mellett az volt a legízesebb és a legbeszédesebb, ahogy beszéltél. Hordott a hangod. A fegyver ide hord, oda hord, talál.

Hang, ha van, csörgő, édes, csípős, izes, búgó és bugyborékoló – az már majdnem minden. A vadászé hord. Az tudja hurcolni az embert. Jól ránk biztad a hangod, ki gondolta volna, hogy úgy marad velünk, hogy te, éppen te nem vagy általa. Vagyis, hogy vagy, és általa. A hangod bizonyíték rá, az van úgy ahogy, ami már nincs. Ami megmaradt.

Távolodva

Megnyugvás-e, hogy megint nem mi lettünk a következő, és többnyire nem mi leszünk azok? Aztán egyszer, ha mégis mi vagyunk a következő, ahhoz mi közünk van? Ahhoz már semmi közünk. *Te magad lettél utolsó ajándékod.* Megnyugvás-e, hogy közülünk megint nem én? Kétszázás vérnyomással.

Utólag mindig meglátjuk a másik tekintetében a halál csillogását. Előre soha. Soha nem mondjuk, hogy látom, a szemedben – *drága Jucus!* –, látom: megcsillant a halál. Láttam, a szemében megcsillant a halál tekintete. Nem, nem mondunk ilyet.

De én mondom. Láttam a szemében a halál tekintetét, mert láttam.

Csak elröhögted.

Már éppen mondani akartam. Ne légy jó, mert hamar meghalsz. Ezt. Gonoszodj! Senki nem figyelmeztetett még, hogy gonoszodni – kell! Gonosznak lenni nem kell, gonoszodni – navigare necesse est! A gonoszodó, saját akaratunkból tovább él. Éltetjük a gonoszodót. Mesélj arról, hogy mocsokban élsz, és ne élj a mocsokban. Aztán élj csak mocsokban, hogy kitarthass. Egy életen át! Legyél mocskos. Mire vársz? Miről fogsz beszélni még?!

(Volt már ilyen)

Utáltam, amikor gyógyítani akartál az egészséges életmód nevében. Azt gondoltam, papolsz, és lám papoltál, beteg sem voltál mégis meggyógyítva mehetél el. Nincs egészséges hosszú élet, nézz rám, mondanám, ha nézhetnél még, csak nézz. Romlott, hosszú élete van rajtad kívül mindenkinek. És az elég. Aki elmegy, annak elég. Mindenki elmegy, aki (huhhh, de jó!), aki él. Mindenki már csak mögötted maradhat hosszú életű, aztán elmegy utánad.

Földi dolgok jutnak eszembe. A gyengeség földi jelei.

Tudod, mit szerettem még nálad? Enni. Ha nem papoltál volna, női, asszonyi papként például a gömböc férfiakra, rólam (mindenkit bekapni), ettem volna nálad többet is. Nem mindig fogadtam el, mert nem akartam, hogy olyan gyakran jó legyen. A legjobb szerelemtől is féltünk. Éppen akkor, gyakran abban a pillanatban, amikor a legjobb. Ha jobb, mint a nagyon jó, abból nagy baj lehet. Legfeljebb az lesz a legjobb. Innen ered a pinafrász.

Ezt nem beszéltük meg. Hát nagy baj lett, ha nálad vacsoráztunk.

Tőled tanultam, hogy olyan emberrel, akire állat gondozását még nem biztad, felesleges embe-riességről beszélgetni

Isten kezében voltál – nem a tenyerén! – és, angyalt nem küldött, veled így babrált el az isten. Már nem matat benned a mindenható! Már nem mindenható, aki benned matat.

Hadd csodálkozzam, hogy még itt vagyok. Hadd csodálkozzam, hogy, ha nem hagyom is, elfogadom a matatását. Angyal jár fölöttem. De minek?!

Egy előkelő társaságban, amikor kihozták az ételt, Jucus mohón bekapott egy forró burgonyakroketet. Beleharapott, lenyelni nem tudta, visszaköpní a tányérba nem ízléses. Kitértette a száját és nyelvé a forró valamivel azt kiabálta: fújjátok! Fújjátok!

Az volt a véleménye – talán még nem a meggyőződése –, hogy a férfiak mind gazemberek. Te is, meg te is, meg te is. Rád mutatott. Valamennyi tapasztalata volt, annyi éppen, amennyi mindenkinek, férfinek, nőnek, asszonymnak, férjnek, gyerekeknek.

Jucus azt akarta megélni, hogy férfiak azért vannak a földön, hogy a nőket megcsalják. Különbösen is mindig csak dugni akarnak és lehetőleg mindig más nővel, párhuzamosan többel is. Kefélni, baszni. Gyanakvó és elfogadó volt egyszerre. (280 – azaz kettőszáznyolcvan – lesz azonnal a vérnyomásom, doktor úr, segítsen, balesetveszélyes vagyok. Hát nem segített.)

Volt férje, ha éjszaka felcsengette, és pénzt kért, egy ideje már nem adott neki, de attól rettegett, hogy egy piros lámpánál oda jön a kocsijához, és nyújtja a markát, mint a többi hajléktalan. Az még hagyján, hogy ő, de mit tesz a két fiú ugyanebben a helyzetben, egy piros lámpánál várakozva?! Saját kocsiban, a kolduló apa előtt.

Lehet, hogy útján az ateizmusa felé az egyik legerősebb érv isten és teremtményeivel szemben ez, a férfiaknak ez a kiváltsága volt a legelőkelőbb.

Az életnek semmi hitele nincs. Magának az életnek, annak, hogy miért élünk és miért nem élünk már – nincs ésszerű magyarázata. Ez különösen fontos nekem, amióta Jucus meghalt. Miért éppen ő? Még mindig miért nem én. Aki pusztítom magam? Miért?

Én nem akarok élni már évek óta. (Akkoriban évek óta nem akartam.) Akkor miért élek, miért nem én halok meg? Miért nem lehetne helyette? Ha be lehetne jelentkezni: kérem, én szívesen, örömmel meghalok a Jucus helyett, hiszen már csak látszólag élek. Miért éppen fölöttem járkál bizonyítottan az angyal? Kezében voltam ugyanannak a mindenhatónak, aki Jucust az életből kirabolta (és nem elrabolta). Jucusnak nem volt 250-es vérnyomása soha, nem nézett a szemébe S-doktor azzal, hogy uram – asszonyom – fogalmam nincs, hogy a következő percekben mi történik magával. Biológiai értelemben is önpusztító életemet élem. Három, meg egy gyermekem szemeláttára pusztulok. Jucus meg sehol. Csak az pusztul, aki él.

Jucus orvoshoz járt, az elvárt vizsgálatokra rendszeresen. Én orvost, a világbajnoki balesetem előtt, meg az óta sem láttam, nem látok. Nem is tervezem, nem is fogok. Ő élni akart, és ezt az akarást elvették tőle. Amit tőlem is elvehettek volna az már réges-rég nem az enyém, senkié, elpusztítottam. Ő mindent elkövetett, hogy éljen és, ha lehet, jól éljen. Én minden ésszerűnek az ellenkezőjét. Lelki és szellemi összkomfortban élt saját magával és a környezetével. Egzisztenciálisan is legyen biztonságban. Én erre nem törekszem. Sem mire nem törekszem. (Legfeljebb arra, hogy ne törekedhessek semmire.)

Persze lehet, hogy metafizikai értelemben ennek (nem akarni élni – így!) nagyobb jelentősége van – lehet! –, mint annak, hogy, ha mondjuk, fizikai értelemben itt lenne köztünk Jucus. A hatása annak, hogy úgy van, hogy nincs, lehet nagyobb és eredményesebb. De.

Én egy kis bokatoréssal kaptam vissza a hitemen kívül mindent, Jucust az életre való készség, a semmi vitte el. Nálam előzmény a világbajnokság első meccsének kudarca, Jucus halálához a hétköznapi éltnek semmi köze. Hol és miben is maradtam meg én, és hova, miben is tűnhetett el ő?

Evolúció. Az életképesebb egyed marad fent. Onnan tudjuk, hogy így van, hogy ő marad fenn. Látnunk kell most már, hogy az viszi tovább az életet, az örökíti tovább jó és rossz tulajdonságainkat, aki – tudjuk – aztán majd lépten-nyomon elbukik. Ebbe akarnak a mi genetikusaink beleszólni?

A macskát, aki élénk, életrevaló és kíváncsi, éppen életrevalósága és kíváncsisága, a környezet iránti megismerés vágya viszi a házad előtt elsuhanó autó alá. A macskád, életed során mindegyik, fogyó eszköz. Ma is kapsz egyet, holnap is elpusztul egy másik a házad előtt.

Ha csak nem vadul el, és nem erdő szélén (nem erdőben!), a zöldmezőben keresi a boldogulást. *(Nincs szabad ágy, legfeljebb magam mellé fektethetem, mondja a traumatológián az ápolónő.)* Az életerős, gazdátlan bakmacskát széttépik a túlnyészott és túltáplált egyedek.

Mi szól amellet, hogy Jucusnak meg kellett halnia? Minden az ellenkezője mellett szól. Hacsak. Hacsak nem történt valami benne, amiről ő sem tudott, s azon dolgozott, hogy ne tudjon róla. És éppen azon a napon, éppen azon az éjszakán már megint.

Hát ez az. Én tudom, mi történik bennem. Nem az.

Az angalt nem lehet elzavarni. Akkor mi történt? Mégis, ki zavarhatta el az angalt.

Ki tudja – ki tudja! – mi történik az ondóval? Biztos, hogy a legéletképesebb spermium ér célba, és nem valamilyen más módon választódik ki a legsikeresebb? Van-e legéletképesebb, vagy csak életképes van? Mert sikeres, meg legsikeresebb van. És, ha mindig a leggyorsabb, a legerősebb, akkor vajon nem éppen ez lesz a legnagyobb baj. Az életben mindig a leggyorsabb a legerősebb. Vajon nem ő az összes többi közül a legkártékonyabb is? Életre tör. Aki életre tör, halálra tör. Mások halálára tör, ahogy a győztes spermium is. Vajon nem ez-e minden legnagyobb baj, minden életellenes – élet ellenes – tett eredője? Nem ott dől-e el? Nem azért kell-e aktus közben szurkolnunk, hogy a gyengébbik, esetleg a leggyengébb, a legesleggyengébb jusson bele abba a célba, ami előtte tárulkozik. A hajléktalan? Hol tartanánk? Az angallal akkor is számolni kell, ha akadályoztatva van.

A hajléktalan sperma.

Az erő és a gyorsaság intellektuális értelemben nem tehetség. A nagyhatalmak – az ókori Róma, az Egyesült Államok – sem intelligens társadalmuknak köszönheték (nagy) hatalmukat, hanem (gazdasági, katonai) nyers erejüknek. Amihez a kezdetben kellett némi intelligencia. A pénzüknek. Amiből, persze, intellektust is teremtettek. Nevelték is egy darab ideig. Aztán azt sem. Ha mégis, akkor kizárólag az erő, az önerő érdekében. Az erős nem veszi észre, amikor már nem erős. Csak az ondó tudja, mi a dolga. Különösen tudja, amíg van neki hordozója. Az ondó erős, és még nem hatalom, amikor elindul a hataloméért.

Ha az nyer, aki visszafele fut, vajon ugyanitt tartanánk? Lehet-e visszafelé futva nyerni? Lehet.

Jucus visszafelé futva nyert. Nem volt neki 250-es vérnyomása. Szemben velem, aki előrefelé futva, 200-as fölötti vérnyomással csak veszíthetek. Mindenki veszít, aki él. Mindenki, már a sok gyenge, leggyengébb sperma is hajléktalanságra tör.

Hogy segítsen

Persze nem mindegy, hogyan halsz meg. Jucus rosszul halt meg. Rosszul lett, összeesett, vagy csak lefeküdt a lepedőre, amit az ágyból magával húzott, mert szerette azt a lepedőt. Esetleg nem is lett rosszul. Nyomást érezhetett a mellkasában, és nem gondolt arra, hogy ez az utolsó nyomás, amit érez, mert azelőtt ilyen nyomás nem volt. Nem is gondolhatta, hogy „ez az a nyomás, basszus, amire nem vagyok, basszus, felkészülve! Basszus!” Semmi-re sem gondolhatott. Pedig alkalom, az volt. Na, most meghalok! Máskor is gondolhatta. Elindulhatott volna az íróasztala felé. Ledobhatott volna hirtelen egy konyakot. Ha lett volna számára is egy icipici hirtelen.

Máskor is gondolhatta, mert amikor fejre állt egy balesetben az autópályán, féltessel, a felsőjével kifelé lógott az ablakon. Mobiltelefonján kért segítséget. De még az azelőtti pillanatban hívta valaki és elpanaszolta az életét. Hosszan. Jucus végighallgatta, és csak utána közölte a férfival, hogy nem tud segíteni, mert egy autópályán fejen állva éppen a mentőket kellene hívnia, mert nem áll meg senki, hogy segítsen. Hogy segítsen.

Megyek az úton lefelé, kifelé a faluból, húsz méterre előttem keresztelkedés. Talán nyitva hagytam – villan be – otthon a gázcsapot, amelyen a reggeli teámat forraltam. Miután egy kocsi megelőz, visszafordulok. Nem maradt nyitva a gáztűzhelyen a gáz, nem lángol. Újra indulok. Érzem, jár fölöttem valami isteni, persze, az angyal. A keresztelkedésben, ahol már csaknem jártam, elakadok. Két halott. Négy, öt, nyolc, tizenkettő. Megtervezetten összefutottak.

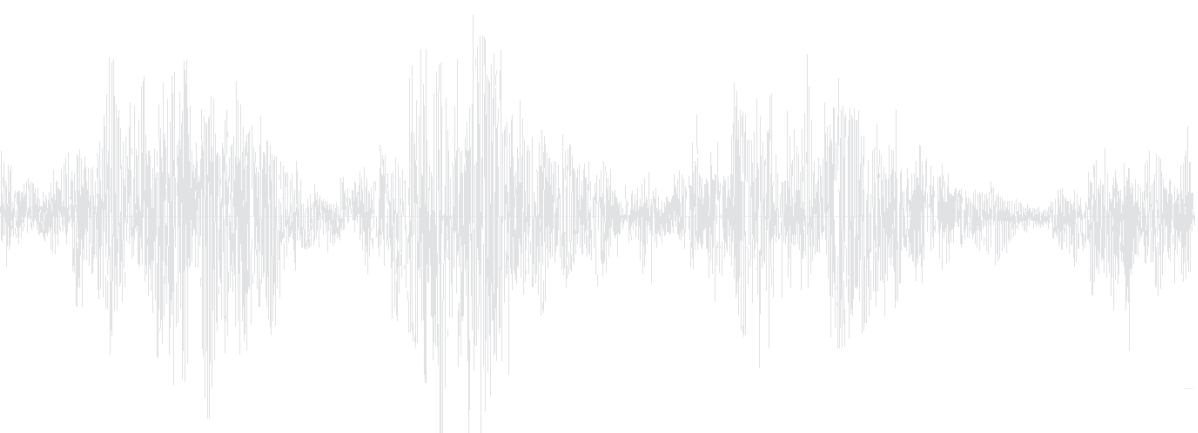
3. Isten, angyal és bakmacska, avagy Isten bakmacskája

Az elemi iskolában a tanító néni megkérdezte a gyerekeket, látta-e valaki Istent. Egy istenes verset elemeztek. Senki sem jelentkezett, amikor Jucus felemelte a kezét, és azt mondta, hogy ő látta. Felhördülés. Hogy nézett ki, kérdezte a tanító néni. Fényes volt, és szemüveget viselt. Innentől kezdve a tanító néni már nem tudta azt állítani, hogy nincs isten, hiszen volt egy valaki, aki látta. Angyal nem volt mellette, mondta még, bakmacska volt mellette, kettő. Így lett ateista Jucus.

(Nem bagzanak némán a macskák. A macskák sem. Miért hittem, hogy némán bagzanak? Két magányos kandúr, két bakmacska egymástól két tenyérnyire. Több méterre tőlük a lány. Meglesem őket, ez a harc lesz a végső. Az egyik, a természetesebb, fél szemére vak. Két felfújtt, magányos, bagzani készülő csecsemő. Jucus és én. Felpúpozott hátuk előtt, egymásnak feszül kétszer két szem, két tekintet. Nem két tekintet, másfél szemből másfél tekintet. Néznek és sírnak. Néznek, és sírnak. Néznek, és sírnak. A kislány a sarokból várja a győztest.)

Hát nem száználmas minden, ami élni akar? Mi mindenre rájössz az életeddel kapcsolatosan, amikor ki vagy kapcsolva belőle. ■ ■ ■

■ **Kőrössi P. József** (Nagyvárad, 1953): író, költő, könyvkiadó. Budapestet is elhagyta, egy nőgrádi faluban, Márkházán él.

Juhász Melinda fotója

2017

áramlik köröttem az idő,
sűrű napjaim – kabátom sarkát tépi,
kabátom gondokkal átítatott posztó.

elégia csusszan ki a kezemből,
szonettbe markolok, idegenek
szidalmi között egyensúlyozok
egy óriási méretű tükörrel, de
a fotogramokat már elnyelte
az éjszakai eső, a pocsolyák
arcába szóródtak illúzióim:

az egyhangúságot megtöri a
2017 élénk színű halpikkely.

nézem, és nem ismerem magamra,
ugyan, minek kell ez, be vagyok
programozva, átírtam a szenzoraim
paramétereit, miközben azt hittem,
lázadó kívülálló vagyok, ésszerűen.

az önvalót szeretni

elindulni, megszabadulva
az idő lefojtott hangjától
(a héja youtube-os vinnyogása
jut erről eszembe)

asszociációk
mindhárom rétegét összetörni:
mi jut róla eszembe?
miért jó ez nekem?
miért irigylik ezt tőlem?

most mit és ki nem enged meg?
belealudtam ebbe és egy hosszú
történeten vagyok túl.
valaki figyelte, hogy mi történt?
elmondaná valaki?

Bolemant László (Ógyalla, 1968): költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *un café allongé / kiutak* (Phoenix Polgári Társulás, Pozsony, 2016).

Balázs Béla Nyugat-európai „úti levelei” (1911–12)

Kiss Anitának, aki a „tenyerén hord”, köszönettel

1

A Balázs Bélával (1884–1949) foglalkozó irodalom (vö. Lenkei 2010) meglehetősen féloldalas és „lyukas”. Nem lehet mondani, hogy keveset írtak róla, de ez az irodalom, mind tematikáját, mind színvonalát tekintve egyetlen. Sokan és sokszor emlegetik névcseréjét (Bauer Herbert/Balázs Béla), Lukács Györggyel, Kodály Zoltánnal és Bartók Bélával való barátságát/együttműködését, a Vasárnapi Kört, s természetesen filmesztétikai munkásságát (Lukács 1918, Szabolcsi 1961, Csanak 1966, Fehér 1969, Bauer 1985, újabban: Lenkei 2010). Tudható, hogy sokoldalú, sokműfajú szerző volt, verset, drámát, novellát például éppúgy írt, mint esszé: értekező prózát. De életműve megítélése már szelektív és ellentmondásos, nincs igazán konszenzus abban, hogy mennyire jó és fontos szerző, s ha az, miben az. Talán még a filmesztétika terén végzett munkája a legegységesebben megítélt és a legmagasabbra értékelt területe munkásságának. De sem egységesen végig írt életrajza, sem átfogó pályaképe nincs (K. Nagy Magda régi könyve [1973] egyik kritériumnak sem felel meg) – miközben bizonyos: *valaki*, nem akárki volt ő a magyar szellemi élet történetében. (S talán nem csak a magyaréban.) Jellemző, hogy életműve teljes körű bibliográfiái számbavétele sem történt meg – van ugyan egy bibliográfiája, a Gyuris Györgyé (1984), de az, bevallottan, csak az innen-onnan, többnyire bibliográfiákból összeszedhető anyagot gereblyézte össze, s öltöztette a „legutolsó” szabvány szerinti formaruhába. A legfontosabbat, az életmű szerte-széjjel szóródott darabjait, teljes körűen,

nem kutatta föl. Azaz, éppen az alapkutatót nem végezte el. Ez, azt kell mondanunk, szimptomatikus gesztus volt, önmagában is árulkodott az életmű recepciójáról, „hatástörténetéről”. Balázs Béla bele is tartozik a kanonikus modern magyar irodalom szerzői állományába, meg nem is. S nem teszi jobbá a helyzetet, hogy e felelős „feldolgozottságban”, több jeles szerzővel osztozik.

Az alábbiak sem változtatnak radikálisan ezen az összképen. De egy ponton talán sikerül eltüntetni egy fehér foltot. S minden eltüntetett fehér folt, a pozitív megismerés révén, hozzá járul az értelmezés alapjának, fundamentumának szélesedéséhez és szilárdulásához. Márpedig e nélkül egy mélyebb, átfogó, a szerzőt egyben láthatni képes értelmezés, megvalósíthatatlan.

2

Balázs Béla 1911/12-ben nyugat-európai útra ment. Ez a sajátos peregrináció némileg meglepő, hiszen sem vagyona, sem rendszeres komolyabb jövedelme nem volt, s még tanári pályája is nagyon az elején tartott. De ami tény, tény: szabaddá tudta tenni magát erre az időre, s valahogy a szükséges pénz is összejött. (Nincs pontosan tisztázva, hogy hogyan, de a *Napló* bizonyos utalásai arra lehet következtetni, ebben komoly szerepet vállalt Lukács György [1885–1971] apja, a bankár Lukács József [1855–1928], aki, nyilván fia kedvéért, annak barátját is hajlandó volt „kisegíteni”). S maga Balázs is, bár a tárca-műfajt nem kedvelte, pótlólagos bevételért, tárcákat – elsősorban: úti leveleket – írt a Vi-

lágnak. Ezek az úti levelei, bármennyire a „szükséges pénzért” íródtak, mai távlatból több szempontból is fontosnak látszanak. Egyrészt kiegészítik a nyugat-európai útról is referáló naplójegyzeteit, s olyan dolgozat rögzítenek erről az útról, amelyeket a *Napló*, jellege miatt, nem, vagy nem ilyen módon mutat be. A *Napló*, rendeltetéséből fakadóan, *privát* dokumentum, az úti levelek sorozata pedig *nyilvános* dokumentum, s a megfogalmazás, mivel a nyilvánosság számára készült, eleve olyan volt, hogy tematikailag és feldolgozás módja tekintetében egyaránt „érdekes” vagy/és „fontos” legyen. Azaz a szerző, ha meg akart jelenni, rákényszerült arra, hogy olyasmiről írjon, ami túlterjedt az ő közvetlen mentális/érzelmi szükségletein, s szélesebb körű érdeklődésre tarthatott számot. Ez a megnyilatkozási helyzet természetesen az ő tapasztalataira épült, azt írta meg, azt beszélte el, amivel találkozott, amit valamiért jelentősnek látott, s e tapasztalatait nem választja el kínai fal a *Napló*ban rögzített dolgoktól, összetartoznak azokkal, de hangsúlyai mások. S így, akarva, akaratlan, saját tapasztalatszerző barangolásainak természetes *kulturális kontextusát* vázolta föl bennük. Márpedig Balázs Béláról lehet – megalapozott – kritikai megjegyzéseket tenni, de intellektusának gyengeségéről nem lehet beszélni. Okos, szenzitív, problémákra és trendekre érzékeny elme volt. S ha nem lett volna szüksége a Világtól kapott honoráriumokra, e tapasztalatait, közvetlen formában valószínűleg soha sem írta volna meg – tapasztalataira ma más jellegű műveiből kellene következtetnünk. Művei (s pályája) megértése nehezebb lenne, s bonyolult filológiai akribiára kényszerülne a kutató, ha bizonyos sejtéseit mégis átlátni és igazolni szeretné. Így viszont egy megértéskönnyítő dokumentáció áll rendelkezésre.

3

Amennyire a *Napló* ötletszerű, hol egyidejű, hol csak visszatekintő, összefoglaló jellegű bejegyzéseiből megállapítható, az utazás 1911 nyarán indult. Erről egy „Bern, 1911. július” keltezésű jegyzet így vall: „Még meg nem talált Istenem nevében kezdem új, nagy naplófüzetemet, és vele szimbolikusan új életemet és *második nagy vándorlásomat* 1911 nyaratól 1912 őszéig. Milyen ősz lesz? Olyan terhesen és mámorosan fogok-e hazajönni, mint 1908-ban Berlin–Párizs után Sekirnből. Úgy gondolom, kevesebb étellel, de több munkával terhesen. *Most nem az életet, hanem mesterségemet tanulni indultam főképpen el. Mesterségemet tanulni, magam személyiségét kiművelni szép formájúvá. Biztos világ- és életnézetet találni. Vallást. És magamnak maguát.* A végén süljön ki, hogy ez mind egyvalami.” (*Napló I.* 488.) Meglehetősen ambiciózus program ez, már ennek *Napló*-beli rögzítése is jelzi az út fontosságát. Az is kiderül, Budapestről 1911. júni-

us 22-én (!) „szökött meg”, „elcsigázva és elkeseredve”, s ekkor négy vagy öt napot „otthon”, Szegeden töltött. (*Napló I.* 489.) Bernbe, Hajós Edithez (1889–1975) június 16-án (!) indult el. (*Napló I.* 490.) A *Napló* publikált szövegében itt nyilvánvaló diskrepancia van – valamelyik dátumot vagy Balázs, vagy a sajtó alá rendező elírta. Így, elvileg, két kiutazási menetrend között lehet s kell választanunk. Vagy június 12-én indult el Budapestről, és a szegedi kitérő után csakugyan június 16-án Bernbe. Vagy: június 22-én „szökött” meg a fővárosból, s Bernbe 26-án indult el. A nagyobb valószínűsége ennek a későbbi indulásnak van – alighanem ezért is indul az új *Napló*-füzet júliusi bejegyzéssel. (Az első napok Bernben nyilván az elhelyezkedéssel, berendezkedéssel stb. teltek.)

Ennek az első, hosszabb júliusi bejegyzésnek, ennek az egyszerre vissza-visszatekintő s ugyanakkor „programot” vázoló gondolatmenetnek zárlatában már „úti leveleire” is utal. „Azután meg kell írnom a Nehéz embereket és a regényemet. *Közben pedig írnom kell sok úti levelet, sok tárcát és talán nagyobb novellát is.* És közben mégis élnem is kell. Mégis ki kell dobnom lelkem hálóját dolgokra és emberekre. Mert én nem vagyok kolostorember. Szeretem a világot, kíváncsi vagyok az emberekre és életükre, és szeretek, nagyon szeretek találkozni és búcsúzni. Ez vagyok én, és nem adhatom fel magam.” (*Napló I.* 492.) Ez a zárlat nemcsak azért érdekes, mert voltaképpen felülírja az indító programot, s jelzi, ez az út nemcsak a „tanulás”, de az „élet” jegyében is fog alakulni, hanem azért is, mert kiderül, az „úti levelek” írása előre elhatározott (s valószínűleg a Világ szerkesztőségével már egyeztetett) elképzelés volt. Tudatosan készült rá és számolt vele.

A *Napló*ból, minden rendszertelensége és következetlensége ellenére, többé-kevésbé rekonstruálható az útiprogram, s olykor a penzumnak tekintett úti levelek is szóba kerülnek. Július 26-án, szerdán rögzíti a napló: „Holnap utazunk Lusanne-ba”. (*Napló I.* 493.) Július 30-án – Morges, Hotel du Post – már arról szól a bejegyzés, „tegnapelőtt” indult el Bernből, s megérkezett Lausanne-ba, ahol a Grand Hotelban szállt meg – hármasban. (A harmadik, barátnője és útítársa, Hajós Edit mellett, egy bizonyos „Böske” volt.) Majd, 29-én vagy 30-án újabb állomás: Morges, ez a 4 ezer lakosú kisváros. (*Napló I.* 498–499.) Meddig maradtak, nem állapítható meg pontosan, augusztus 19-én, amennyire kikövetkeztethető, még ott tartózkodtak (*Napló I.* 506.). Augusztus 20-án Balázs és barátnője Waidbergbe utazott, ahol két hetet töltöttek – Kodály Zoltánnal (1882–1967) és Bartók Bélával (1881–1945), valamint Kodály feleségével. (*Napló I.* 509–510.). Szeptember 7-én már Firenzében volt (*Napló I.* 509., 513.), még mindig Edittel. Itt meglátogatta Lukács György (*Napló I.* 517., 518–20.), akivel, Firenzéből, kiruccantak Perugiába, Assisibe, Pisába (*Napló I.* 517., 522., 524–26.).

Nem tudni, meddig tartott ez a közös program, s Balázs Pisából visszatért-e még Firenzébe. Október 11-én mindenesetre már Párizsban volt (*Napló I. 526.*). Párizsban hosszabb ideig maradt, 1912 februárjában még bizonyosan ott élt, de – legkésőbb – április közepén már Németországban látjuk viszont. Előbb (mikor?) Hájós Editet kísérte el Münchenbe, majd onnan Berlinbe ment (*Napló I. 554.*). Berlinben is hosszabb ideig maradt – de még az ősz beállta előtt visszatért Budapestre. A *Napló* erről, már Budapesten ezt mondja: „Hirtelen utaztam el Berlinből június 2-án. Nem volt már pénzem maradni, és Edit is nagyon hívott.” (*Napló I. 575.*)

Érdekes, s mintegy peregrinációja summázata, amit visszatérése utáni helyzetéről jegyzett föl: „Pestre a következő tervekkel érkeztem: [...] Az irodalmi emberekkel, általában az emberekkel megéreztetni, hogy más lettem, tükrözni újabb olasz és francia csiszolódásokat, kicsit körüljátszani őket, mint a karddal támadás előtt. Harcba lépni és ,okosnak’ lenni.” (*Napló I. 576.*)

4

A Világban 1911/12-ben Balázs Bélának tizennégy úti levele jelent meg. Az első 1911. július 18-án, az utolsó 1912. január 28-án. (A berlini periódusban tehát már nem írt ilyen beszámolókat – talán Berlin már nem igazán érdekelte a Világot. A német viszonyok, ahogy az osztrák viszonyok is alighanem nagyon a saját horizonton belüliek voltak, s így extra érdekességgel nem bírtak. A levelek abba maradásának pontos oka azonban egyelőre nem ismert.) A szerző viszonya saját úti leveleihez menet közben változott. Szimptomatikus, hogy az első kettőt még nem saját írói nevéen, nem Balázs Bélaként jegyezte, hanem – egy könnyen dekódolható szerepjáték jegyében – a vezetékneve franciás átírásával: *Balage*, majd *Baláge*. Ez persze franciás fonetikával olvasva nyilvánvalóvá teszi, hogy a szerző neve: Balázs, mégis, egy picit rejtőzködés van e névválasztásban. A szerző mintha önmaga előtt is szégyellte volna, hogy – saját eszményeivel és addigi gyakorlatával ellentétben – most *feuilleton*-t, azaz „fölszínesnek” vélelmezett újságtárcát írt. A harmadik úti levelet azonban 1911. augusztus 27-én már Balázs Bélaként jegyezte, s attól kezdve maradt is ennél a formánál. A beszámolók címe egy ideig a sztereotíp *Úti levél* volt, s az egyes írásokat csak a cím alatti, „balra zárt” keltezés egyénítette: Bern, július 13., Bern, 1911. július, Evian-jes-Baius, augusztus 24., Bern, 1911. augusztus 17., Waidberg, augusztus 31., Firenze, 1911. szeptember, Firenze, 1911. szeptember, Firenze, október 6., Firenze, 1911. ősz (ez a keltezés, kivételesen, a cikk végén olvasható!), Assisi, 1911. őszén, – ez utóbbi cikk 1911. november 16-án jelent meg. Ezt követően változott a konstrukció, a következő levél, 1911. december 3-án már *Párisi levél* címmel, s külön alcím-

mel (*Plágium, pornográfia és üzlet*) jelent meg, keltezése: Páris, 1911. december elején. S ettől kezdve marad ez a cím s alcím variáció: a cím mindig Párisi levél, csak az alcím változik. Előbb: *Mégegyszer a meztelenség, még egyszer a stílus és a ritmikus Páris*, a keltezés: Páris, december végén. A következő cikk címe is az új gyakorlat szerint alakul, az alcím most: *Bravur és fegyelem*, a keltezés: Páris, január 3. A következő beszámoló címe is marad ugyanaz, az alcím most ez: *A diákok apja és a diákok leánya vagy a boncoló-asztal és az oltár*, keltezése: Páris, január 26. Itt az alcím már egészen ,bulváros’, ,figyelemfelhívó’. De ez már az utolsó levél. A szerző viszonya beszámolóíhoz – talán a szerkesztőségi kívánalmakhoz és instrukciókhoz igazodva – érezhetően megváltozott. (Hogy mindebben a szerkesztőségnek is lehetett szerepe, jelzi a tipográfia megváltozása. A szerző neve sokáig aláírászerűen, a cikk végén állt, a párisi levelek esetében viszont a név már fölkerült a cím és alcím alá, azaz a szerzői név tipográfiai erősebben hangsúlyozódott.)

Az első úti levelét viszonylag hamar, már július közepén megírta, nyilván tudatosan készült rá, hogy penzumot kell teljesítenie. Ez a levél nem egyszerűen úti beszámoló, hanem – retorikailag is – levélimitáció. A levél megszólít valakit, ahhoz szól, arra reflektál, úgy van fölépítve, mintha csakugyan konkrét címzettje lenne a beszámolónak. Ez több mint szerepjáték, ez szöveggeneráló szempont. Balázs imitáló magatartása persze, jelzetten, „duplafenekű”: imitál, de jelzéseket is ad, a címzett talán mégis fiktív. A címzett személye tehát nemcsak meg nem nevezett, de lebegtetett is: valós és fiktív között. Mindjárt a fölütés ilyen: „Maga, kedves, persze azt hiszi, hogy nem is létezik. Maga elavult és banális irodalmi formának véli csak, hogy kedves személyéhez intézem úti leveleimet. Pedig esküszöm, hogy létezik és ne higgye egy írónak sem, hogy intim élményeit, komoly ideáit a ,nagyközönségnek’ meséli el. Nem igaz. Az mind magának, a maga folyton változó, bizonytalan kontúrú és mégis mindennél létezőbb személyének szól. Mert, lássa, minden mondanivaló annak egyénisége szerint is formálódik, aki hallgatja. Ha én vagyok az apja (bocsánat), maga az anyja.” (1911. júl. 18. 12.) Ez – alkalmazott – dialóguselv (ami Balázs számára mindig fontos volt), vagy ha úgy tetszik: recepcióesztétikai megfontolás. A lényeg: számára a *másik* nemcsak fontos szereplő, de szövegalakító tényező is. A *másik* az, akire figyelve megfogalmazom mondanivalómat. A „nagyközönséget”, mint közvetlen címzettet, irrealitásként kezeli, elutasítja. „De mit kezdjek akkor a ,nagyközönséggel’? [...] De hogy képzeli a nagyközönséghez szólómat? Hogy összegyűjtöm a ,Világ’ előfizetőit a Tattersallban és emelvényről beszédet intézek hozzájuk arról, hogy mit éreztem a Monte Pianon éjszaka, vagy, hogy mi történt velem, mikor olasz halászokkal kimentem a liguri tengerre?” Saját kérdéseit Balázs itt nem válaszolja meg,

de azzal, hogy a válasznak nem is érzi szükségét, kifejezi a nagyközönségnek való közvetlen szólás képtelenségét. S még valamire utal: ő valami „bensőről” akar szólni, számára az a fontos. Nem egy földrajzi útleírás lebeg a szeme előtt, nem a „külső”. Beállítódásából adódik, hogy ez a valós vagy elképzelt, megkonstruált másik nemcsak deklarálva van, de léte, retorikailag is, minduntalan jelezve van. A levél tele van ilyen nyelvi jelzésekkel: „lássá”, „igaz, kedves”, „Nem igaz, – mondja most maga hangosan”, „Kedves, ne haragudjon és engedje meg, hogy feleljek”, stb. S még a záró mondatban is ott van erre a másakra való nyelvi utalás: „úgy-e, látja, kedves, hogy...” (Csak zárójelben jegyezzük meg, milyen jellemző a szerzőre, hogy ez a valós/elképzelt *má-sík*: nő. A „kedves”-ként való, ismételt megszólítása ezt kétségtelenné teszi. A bensőséges, „intim” megszólalás másíkja, úgy látszik, számára csakis és szükségképpen a női nemből kerülhetett ki.)

Balázs Béla persze volt annyira okos és (ha másért nem, a „szükséges pénzért”) pragmatikus is, hogy tudta: úti leveleitől a szerkesztőség is, az olvasók is „információkat” (is) várnak. „Maga ezen mosolyog, kedves, és azt gondolja, hogy akik engem tanulmányútra küldtek, talán mégsem így értették és nem leginkább bensőmre kíváncsiak. Kérem, ne higgyen szerénytelennek. *Nekik megadatik, ami az övék. Tehetségem és szerencsém szerint mindig referálni fogok arról, amit látok, hallok.*”

De igazában mégis ez a „benső” érdekelte, erre összpontosított. Előbb föltette a kérdést: „minden élmények között nem éppen az úti élmények a legszemélyesebbek, legintimebbek-e? Van-e mélyebben önmagunkba vezető út messzi országok ezer meg ezer kilométereinél?” Az ezekben a kérdésekben rejlő, implicit, állítások persze egyáltalán nem tekinthetők evidenciának. De Balázs így látta, s első – önmeghatározást adó – úti levele voltaképpen ezeknek az implicit állításoknak a kifejtése, „igazolása”. Első lépésben mindjárt leszögezte: „városokat és tájakat nem hozhatok haza magammal, de hazahozom azokat a forrásokat, melyeket lelkem kövén ütöttek. Más embereket ismerek meg és más életet. De az a sok, más bennem más, új reakciókat vált ki. Új húrjaimat hallom meg, új hangokra rezgök. *Bizony magában utazik és tulajdonképpen magamagára, saját lehetőségeire kíváncsi az, akiben igazi, mély vándorvágy van.*” Majd, még tételesebben: „*ezt a szép kerek földet térképül használjuk a magunkba való eligazodásra.*” S az elképzelt címzett ellenérveit megfogalmazva, azokra „válaszolva”, még tovább ment, s leszögezte: „a magunkba való utazás a végcél. A világjárás segéd-eszköz, kedves, stimuláns számunkra, akik a gyengébbek vagyunk. Ami pedig a sivatagot és a kolostort illeti. Valóban az volt a középkor utazása. [...] De a kisázsiai barbár határszélek, a hegyi kolostor vagy a mi Párisunk egyben egyik mind, abban, ami okuk és értelmük és céljuk is ez: *Nem otthon lenni!* Elszakadni hirtelen,

egyszerre mindentől, ami vegetatív, öntudatlan szálakkal kötött talajhoz, környezethez. *Új életbe, újból szülni.* Érett lélekkel mindent előről kezdhetni és nem lassan belenőni, hogy hazugság és béklyó legyen a tegnap. *Egyszerre, egy panorámában nyíljon elénk a Világ.* Ez a legnagyobb jelentősége az utazásnak. [...] *Függetlenül és tisztán forgathatni a világ lapjait,* mint egy képekönnyvet.” Ez az érvelés, nem kétséges, egy vágy, egy pszichológiai utópia leírása. Az utazás ilyen szociológiai szerepét nem egykönnyen lehet igazolni – ha egyáltalán lehet. De a vágy mindig nagyon erős realitás, a személyiség konstituáló mozzanata. Benne a személyes nyugtalanság és a lehetőségkeresés összekapcsolódik, s a vágyot nagyon erősen jellemzi. Ez a kettősség Balázs Béla pszichológiai profiljában is jól érzékelhető. S ez a kettősség egyszerre alkati és történeti: a szituáció terméke, azé a szituációé, amelyben ez egyáltalán így fölmerülhetett, s az alkaté, amely a szituációra való reagálás ideális módját e projekcióban sejtette meg. S mögötte egy érdekes inverzió áll: az idegenségérzés, s ennek az idegenségérzésnek pozitívummá változtatása. „Csak az idegen érthet, mert nem kell cselekednie. Csak az idegen szabad, mert nem szeret és nem gyűlöl. És ha jó messzi van már útban és időben, vissza is nézhet és haza nézve is érthet és szerethet.” Maga az idegenségérzés s az abban remélt pozitív hozadék tételezése is szimpomatikus. Az én kódolt történeti megoldáskeresése egy implicit, elrejtett, de legalábbis ki nem mondott történeti diagnózis érhető mögötte tetten.

Balázs, a személyiségtörténet szintjén, egy amorf, át nem értett, de élményként megélt mentális oppozícióban mozgott.

Az első úti levél persze, ha mindenekelőtt önmeghatározás is, előre utalásokat és kulturális allúziókat is csepegtet. Egy mondatban, zárványként, fölsejlik például az úti program: „két hét Olaszország, két hónap Páris és megfelelő adagokban Berlin”. Ez a program persze így, ma már tudjuk, nem pontos, de nem lehet eldönteni, ez – menet közben valamiért módosuló – terv volt-e, vagy csak pusztán illusztratív utalgatás? A főirány azonban már innen is sejtethető. S a kulturális utalások is érdekesekek (mind negatív, mind pozitív vonatkozásban). Aligha véletlen, hogy megemlítődik, név nélkül, de műve által jól azonosíthatóan, Cervantes, aki „börtönben” megírta a „Don Quichotte-ot”, s Dosztojevszkij, aki „egy szibériai, halottasház-ból emlékiratokat” írt. S az is szimpomatikus, hogy – önmagával feleselgetve – azt is kimondta: „Dosztojevszkij én is sokkal nagyobb embernek tartom, például a világjáró Kiplingnél”, mi több, voltaképpen az orosz író munkásságával „bizonyítja, hogy a magunkban való utazás a végcél”. S az sem véletlen, hogy argumentumként még a „régii” görögök is előkerülnek: „Mert hiszen a görögök műveltségében Miletosi Thalestól Aristotelesig sokkal nagyobb szerepet játszott az utazás, mint a mi kultúránkban.” Érde-

kes a „kolostor” ismételt előbukkanása is. A *Naplóban*, láthattuk, önmagát mint *nem* „kolostorembert” határozta meg, s a kolostor itt mégis, mint az „önmagunkba utazás” hajdani adekvát formája és változata jelenik meg. Ez is egy kettősség jele. Érti s tudja, hogy a kolostor az önmaga lelkébe visszavonuló ember életformáját testesítette meg, s bár ezt az önmagához való eljutást maga is célként fogja föl, a megvalósulásnak ez az *aszketikus* formája egyáltalán nem vonzza. Ő nagyon is az *életélvező tapasztalás* „modern” embere, aki azonban érzékeli a modernitás antinómiáinak létét és erejét.

Egészében azonban ez az első úti levél inkább csak a műfaj egyéni, speciális ars poeticája, semmint tényleges úti beszámoló. Szerzői *antré*, belépő.

5

A második, Bernből küldött úti levél július 30-án jelent meg. Ez már, érzékelhetően és kikövetkeztethetően csakugyan úti beszámolóknak készült. Nyár volt, tanítási szünet, s Balázs mégis iskolákat látogatott meg, és a svájci oktatásról referált a Világ olvasóinak. Gyakorló tanárként, úgy érezhette, „illik” erről a tárgyról írnia. Levele informatív, most elsősorban nem magáról, hanem Svájcra szól. De ebben is benne van ő maga is: „meglátogattam néhány iskolát és elképedtem azon a fantasztikusan gazdag, pompás, paedagógiai apparátuson, melylyel és melyen itt dolgoznak, hogy gyermekeikből békés polgárokat neveljenek.” (V 1911. júl. 30. 14.) Ebben a mondatban már benne van csodálata és – idegenkedése, vagy, mondjuk szelídebb tónusban: tartózkodása. Mindkettőnél érdemes kicsit részletesebben elidőznünk. A csodálat több részlete manifeszt módon is megjelenik: „Svájc, ez a másoktól függő, semmit nem akaró, legcsendesebb, legpolgáribb ország a nyugateurópai nevelés forrása és hazája”, mondja. „Pestalozzitol Stampfli-ig, innen indult ki minden fontos paedagógiai reform. És ebben a békés tradíciótól csöppögő országban, a nevelés terén, valósággal az újítás vált tradícióvá, melyre minden ambiciózus tanító kötelezettnek érzi magát. Persze itt az iskolai autonómia és az egyes tanító szabadsága oly hallatlanul nagy, hogy azt a mi barkócziverte országunkban el sem képzelhetik. Az elemeiben pl. nemcsak a módszer, hanem a tantárgyak osztályonként való beosztása is a tanítótól függ. Tantervüket a tanítók egyesülete adja ki.” Az osztályban álló „szertárszekerény” pedig, mint külön meg is jegyzi, „egy boldog gyermekálmom minden rekvizitumaival bővelkedett”. S maga az oktatás is: „itt nincs pusztán leírás: „Az Isten így teremtette”. A természetet biológiai, a társadalmat szociológiai alapon sejtetik meg már a nyolcéves gyerekekkel. És minden tárgyat valami kézbéli munka segítségével tanulnak. Rajzolnak, faragnak, mintáznak, szakadatlan dolgozás, mesterkedés folyik az osztályokban. Ez az alapvonala

az egész nevelésnek. Munka, kézügyesség, gondos precizitás, pedáns tisztaság és rend.” A nyári szünetekben pedig még „háztartási iskolák és mellettük cselédiskolák” is működnek. Mindez, a magyarországi, Barkóczy Sándor (1857–1925), a középiskolai ügyosztály vezetője diktátumainak kiszolgáltatott oktatási rendszerhez, s „a mi éhező tanítóink”-hoz képest már-már mintaszerű. Ez a csodálat azonban, mondjuk így, át van vérezve, Balázsnak, kiérezhető beszámolójából, vannak fönntartásai. Már maga a „békés polgárra” nevelés ideája is megjegyzésre készíti: „Gondoljon okos, kis tízéves fiára” – mondja levele elképzelt/valós címzettjének. „Mennyire egyszerűbben lehetne belőle Rózsa Sándort, vagy nem bánom Nick Kartert nevelni. Mennyivel kevesebb gondal járna kitűnő katonát, felfedező utazót, artistát, anarchistát vagy akármit nevelni belőle, mint éppen békés polgárt. Miért? Komoly probléma ez, kedves. A cselekvésre vágyó fiatal ösztönnek, a kereső fiatal agyvelőnek, melyet még nem soroztak be a társadalmi munka falanszterébe, a polgári ideál a legérthetlenebb, leginkább a természete ellen való. Mert ő *valamit* akar és *valamit* keres. De ‚béke és rend’ csak negatívan definiálható fogalmak: csak azzal, hogy mit *nem szabad*. A régi, ‚fentartó’ polgári ideál: a teljes céltalanság.” A céltalanság, mint polgári ideál: súlyos tézis, Balázs a következő mondatban már igyekszik is kicsit hátyaltalanítani („ez nem akar általános ítélet lenni”), de a probléma ismét és ismét előjön az „úti levélben”. Kérdés számára: „mi az összefüggés a kitűnő, pedáns rendre nevelő iskolák és a ‚fentartó’, békés, polgári szellem között”? Válasza a maga nemében határozott: „Az emberlelkek vulkánikus talaján, a jelen állapot pusztában és rendben tartása oly sok energiát, sőt szakértelmet kíván, hogy akik ezt tudják feladatukul, azok a holnapon nem dolgozhatnak.” Ez a megállapítás, valljuk meg, nem mentes kritikától, aligha tekinthető föltétlen elismerésnek. De a polgári társadalomnak ez a – freudi terminológiával élve – „elfojtás”-funkciója aligha a teljes igazság. Itt, ösztönösen vagy nagyon is pragmatikus megfontolásoknak engedelmessé, Balázs megint ‚maszatol’ egy kicsit: „Ez nagy, szinte tragikus dilemma” – kommentálta válaszát. S csak addig megy el: „Minden haladás rendellenességgel és zavarokkal jár. Szükségképpen. De senki bűnül ezt a haladás szemére ne vesse.” A svájci élet önmaga számára megteremtett megkötő mechanizmusai nem szimpatikusak számára, s ezt áttételesen, leírásokban ki is fejezte, sőt a végén tézisszerűen is kimondta. Érezte (s ki is fejezte) e gyakorlat paradoxitását: „ez a csupa autonómiából összerakott államszervezet olyan mozdíthatatlan szövevény nyé bogozódik az ember szeme előtt, hogy elful a lélegzete. És a társadalmi élet a ‚Verbandok’ ezreivel olyan szorosra szőtt hálóba fonja a svájciakat, hogy tisztára lehetetlen, hogy (a pedagógián kívül) nagy, felforgató egyéniség támadhasson közöttük.” S, teszi hozzá, „fel-

sorolhatatlan a sok egyesület, melyek ismét egységes szövetségben állnak. Nincsen svájci, aki három-négy egyesületbe ne tartoznék. És valamennyi egyesületnek szabályai, hagyományai vannak, melyek a folytonos találkozók közvetítette személyes ismeretség ragasztó anyagával is egy fojtogatóan szilárd és szoros konglomerátummá tesz ez a bourgeoi országot. Olyan ez, mint egy saját magából százszoros csomót kötött hosszú kígyó. Szabad ugyan, de mozdíthatatlan.”

Így, önmagára zártan, ez a leírás nem képes leírni, mi ez: hatékony társadalmi kohézió vagy béklyó? Innen, nem kétséges, logikailag is, történetileg is hiányzik még valami. De Balázs viszonya mindehhez azért kiderül: „Talán ez az oka annak, kedves, hogy bár mindketten rajongunk a hegyekért és Kellerért és Konr. Ferd. Meyerért is, mégsem tudunk sokáig megmaradni a rettenetes dialektusú nép között.” Akárhogy nézzük, ez nem Svájc, a burzsoá mintaoszág apologetikája.

Valószínű, hogy ezt követően Baláznak legalább egy „úti levele” kiadatlan maradt, a Világ valamiért nem közölte. A *Napló* augusztus 18-i bejegyzése legalábbis erre enged következtetni. „Írtam egy novellát ‚Barlang’, és egy Uti levelet. De a Világ nem hozza, és azt hiszem, nagy bajom lesz a megélhetéssel. Más lapok után kell nézni.” (*Napló I.* 504.) Ezt megerősíti az a kronológia adat, hogy a következő *Uti levél*, augusztus 17-i keltezéssel augusztus 19-én jelent meg – de ezt 18-án még aligha értelmezhetette cikke nem közléseként. Azaz, előtte csakugyan kellett lenni egy nem közölt cikknek. S bár a publikációk, a szerző féltelmei ellenére, nem maradtak abba, a háttérben valami mégis, bizonyosan, történetelt. A harmadik – megjelent – levél már a szerző rendes írói nevével van jegyezve. Ez akár a szerző döntése volt, akár a szerkesztőségé, mindenképpen váltásra utaló szimbolikus gesztusként értelmezhető. Viszont kiegészítésre utal a negyedik levél közlése, amelynek keltezése (aug. 24.) és megjelenése (aug. 27.) nagyon gyorsan követte egymást. Ez már ismét zavartalan együttműködésre vall.

A harmadik *Úti levél* (1911. aug. 19. 6–7.) tárgya az úgynevezett „üdvhadcsereg”, amelynek ténykedésével Balázs Svájcban szembesült. Van egy-két „adaléka” e tárgyról, de – érdekes mód – nem ezek az igazán figyelemre méltóak a cikkben, hanem a magyar viszonyokra való vonatkoztatás, az összevetés. Beszámolója levele „címtettjének” föltett kérdésekkel indul, s ezzel mindjárt a svájci és a magyar viszonyok közötti kontraszt közepében vagyunk: „Fogadjunk, kedves, hogy nem merne kiállni egy gitárral az Erzsébet-térre énekelni. Fogadjunk, hogy prédikációt sem merne ott tartani arról, hogy az Isten jó, az ember jó és minden legyen jó. Pedig maga énekelni is jobban tud (hála a Bömböldének), beszélni is jobban tud (hála a társ. tud. társaságnak), mint egy svájci gyárilány. Nem merné, amit ezek az egyszerű, prüd és szolid, szerény polgárleányok mernek százan

minden vasárnap és este, nehéz napi munka után, mikor a fejükre teszik az ötven éve divatját múlt ‚hallelujakalapot’ [...]. Pedig maga, kedves, mert már egyet-mást a fejére tenni és egyet-mást máshonnan levenni. Maga individualista, emancipált, füttyöl a világra és ezt még se merné, mert maga egy aranyos, okos pesti asszony, akinek sokszor volt és sohse lesz olyan ideája, melyre egész életét rátenné.” Nem idealizálja a mozgalmat, ez leírásából egyértelmű, distanciája érezhető. S nem is hallgatja el, hogy e mozgalom „anyagi hatalmát rövid idő alatt az egész világra kiterjesztette” („csak nálunk és a Balkánon nincsenek”), azaz: ez bizony ‚üzlet’ (is). De az összevetés mégis a hazai magatartás kritikája is – a „címtettnek” „sohse lesz olyan ideája, melyre egész életét rátenné”. S szembenéz azzal a kérdéssel is: „mi mozgatja, mi fanatizálja ezt a sok ezer embert?” Magyarzatnak, mondja, kevés a vallásos hitre való hivatkozás. „Ez a mozgalom egyházonkívüli és megvalósított kereszténység. A dogmatikus és élettől idegen egyházakkal való elégedetlenségből származott abban a néprétben, melynek vallásra mégis szüksége volt.” Ez a diagnózis pontos, s ma már az is tudható, hogy egy fontos új fejlemény első jeleit érzékelte, s ismerte föl annak „fanatizáló” erejét. De legalább ennyire figyelemre méltó itt is a magyar viszonyokra vonatkoztatás, a viszszautalás: „Nem is hiszi maga, kedves, akinek már évek óta Pesten kell ülnie, ahol a kenyérharc és a napi politika mozgalmain kívül semmiféle szellemi mozgalom nincs, hogy milyen csodálatos a tömeglélek mély áramlásai fölé hajolni lelkünkkel, hogy megremegjen, mint a Golf-mérő tője. És nem is hiszi, hogy mennyi új csodálatos áram járja át ennek a vén Európának új krízis előtt álló fiatal lelkét. Csak a mi magyar zsvajunkban

csendes minden.” Figyelemre méltó, hogy érzékeli, Európa „új krízis előtt áll”, de – a jelek szerint – a keresés szimptomáiban (például a teozófia terjedésében) többet s főleg jobbat vetít bele, mint amennyi megillette. Ő ugyanis mindebbe olyasmit látott bele, amely utópikus reménnyel szolgált számára: „Új világnézetkeresést. Elégedetlenséget az egyházak adta vallásokkal és elégedetlenséget a lapos materializmussal.” S levelét is azzal zárta: „Kár magáért, kedves, hogy magának ezentúl is Pesten kell maradnia, ahol Európa lelkének hullámai csak könyveken keresztül érik és ahol maga ezért csúfolódní és nevetni fog csak ezután is.”

A negyedik levél (1911. aug. 27. 15–16.) fürdőlevél, pontosabban természet- és pihenésfilozófia. A genfi tó partján, Evian-ies-Baius-ból keltezve, de a fürdőélet szokásos eseményeiről voltaképpen egy szó sincs benne. Az egész hangulat és „filozófia”. A ‚lényeg’ már a nyitó mondatokban ki van mondva: „Kék és fehér. Ennyiből áll a világ, kedves. Kék a genfi tó, kékek a benne fürdők ajkai, kékek a hegyek odaát és kék az ég. Fehérek a vitorlások, fehérek a ruhák, fehér a Mont-Blanc, fehérek a sirályok és fehérek a tehénfelhők ott Montreux felett. E két színre redukálódik körülöttem a zúrós világ fárasztó sokszerűsége – és ez a pihenés.” A levélíró önmagát „tudatlan poéta”-ként határozza meg, de persze, tudja: „A természet szépségét akkor fedezték fel, mikor a renaissanceban, az intellektualizálódott városi élet külön világában, tőle elszakadtak.” Ami érdekes, az szubjektív, egyéni értelmezése városi élet és ‚természet’ viszonyának. „Higye el kedves, hogy a várost csak azért látja szürkének, mert minden színt csak vignettának lát. Minden csak jelent valamit. Bonyolult és fenyegető, agyfárasztó életet. De itt? – Kék a genfi tó és kék az ég, fehérek a vitorlák és fehér a Mont-Blanc. És ez mind nem jelent semmit, – hálístennek – csak ‚szabad természet’. Az pedig semmi.” A városi élet a valami a városban élő számára, a természet csak „semmi”, de Balázs számára éppen ez a lényeges összefüggés: „Nem lehet az egész világon élni. Lelkünk csak egy kis szigetet elevenít meg belőle maga körül: a többi felhő marad, képzelet.” Majd, erre-arra kanyargó gondolatok után, visszautal erre a meghatározására: „A tájkép csak délibáb és képzelete [tudniillik a „címzett”, a „kedves” képzelete] legkisebb nyomásának enged, mint a köd. És íme, a három-négyezer méteres hegyek komor kontúrjai a maga kis szíve hullámaint ábrázolják, ha csak rájuk néz, mint egy óriás reflektorral az égre vetített lázgörbe. [...] Csak délibáb a tájkép és fáradtan nyújtózó lelkünknek nem áll ellene. És ez a pihenés.” S ebben, felfogása szerint, gyógyulás van: „Mert a világ minden tájképe egy a mi lelkünknek. És lássa, kedves, ez a természet gazdagsága. Ez szabadítja ránk asszociációk dongó rajában múltunkat. Régi völgyeket és régi estéket és régi csolnakokat régi útítársakkal. A tájkép nem reálisabb mint az emlék és ezért egész múltunk odarajzolódik

a csendes völgyek fölé, hogy megkeressük és újra megmarkoljuk benne elveszett magunkat. És ez a gyógyulás.”

A város kontra természet e felfogásának lényeges eleme, hogy e kettősségben az utóbbi a szabadság, az ember önmagához való elérkezésének világa: „Miért szerepelnek mindnyájunk életében annyira a fürdőhelyen kötött ismeretségek? Mert ott nem vagyunk kereskedők, ügyvédek, orvosok, miegyebek. Ott csak emberek vagyunk. Nem vagyunk mesterségünk páncélába csukva. Csak karakterek vagyunk, melyeknek minden dejes ereje, kereső vonzása felszabadult.” Ez a filozófiából és költészetből összeálló ‚fürdőlevél’, amely, ha jól meggondoljuk, voltaképpen az én és a képzelet viszonyát tematizálja újra, a maga szempontjai szerint, mint a képzelet erejének demonstrációja sem hagyja el teljesen a szociológiai-történeti realitások talaját. A levél zárata, metaforikusan, de határozottan utal erre a realitás-szférára: „Fehér az a gőzös és fehérek a kerengő sirályok felette. Kék a genfi tó és kékek a hegyek. És nekem Lionardo da Vinci színelmélete jut eszembe, mely szerint a kék szín a fehér és fekete keveréke. *Mert ott érzem a kék-fehér világ mögött a kiegészítő feketeség szomorúságát.*” Ez nem egy újságíró, hanem egy költő reakciója, utalásban oldva föl a fenyegető tapasztalatokat.

6

Az ötödik levél (1911. szept. 3. 10.) Waidbergből van keltezve és az úgynevezett „Naktkultur” mozgalom bemutatása és – lelkes propagálása. „Waidberg „hegy tetején és egy óra járásnyira van ide Zürich”. A levél, figyelemfelkeltő felütéssel indítva, elmondja, mi ez a hely: „Tudja-e, hol vagyok, kedves? Az üldözött új pogányok rejtett erdei katakombáiban. Nem hiszi? Az új pogányok között, akik hadat üzentek a prüdériának, a középkori eredetű testmegvetésnek, a ruha alá rejtett beteg satnyaságnak és fenyeserdők rejtett tisztásain gyűlnek össze, hogy meztelen testüket fűrösszék a napban. Hogy meztelen testüket tornáztassák, építsék és szépítsék és gyönyörűségük teljék benne. Férfiak és nők együtt és szégyen nélkül.” A „germán fajtának (norvég, dán, svéd, német és svájci) egy napról napra hódító és a kultúrhistóriában döntő gondolatáról van szó” – mondja a cikk. (Ma már hozzá tehetjük: a mai naturizmus/nudzizmus ideologikus pretenzióval fellépő öséről, közvetlen előzményéről.) Nem kétséges, olyan fejlemény volt ez, aminek, újságolvasói szempontból, „érdekessége” volt, amire, ha olvashattak róla, az olvasók pró és kontra elevenen reagáltak. Az *Úti levél* tehát egy speciális médiaigényt szolgált ki. A levélben meg is kapjuk a program bemutatását: „hetenként kétszer-háromszor, este kilenc óra tájban, ahogy sötétedik, idezarándokol ötven-száz ember és a feketén zúgó fenyők között, reflektorok titokzatos fénye mellett tor-

názó meztelen csapatokat látni, melyeknek komoly és csendes mozdulatai valamely rejtett pogány istentisztelet rítusára emlékeztetnek. Aztán alig fedett asszonytestek és szépizmú férfiakok kavarnak a mezőn kacagó játékban [...]. Végül egy meztelen orvosprédikátor beszél a meztelen gyülekezethez a lélegzésről, a mindennapi testgyakorlásról és a meztelenség higiénikus, erkölcsi és esztétikai értékéről és az eljövendő új kultúráról.” Vannak, akik kint is laknak, így maga a levél írója is. Cellájuk „vászonzüggönyét” lefekvés előtt elhúzzák, ajtó ugyanis nincs. Reggel: „Félhétkor csenget a tornamester. Félhétkor kezdődik a ‚mein system’. És ha zuhog az eső, akkor a tornától meleg testekről párolog a nyári zápor. Azután csengetnek fürdéshez, csengetnek a vegetáriánus étkezésekhez. Mindenhez csengetnek. Mert fegyelem van itt, mint a kolostorban. A ‚Naktkultur’-t komolyan kell venni.”

A leírás akár tudósítói munka is lehetne, de nem az: az egész cikk egy hit megvallása és propagálása. Ez, mondja a cikk a mozgalomról, „több mint higiéné. Ez új hit. Az új, ellenállhatatlanul közelgő kultúra. Erről van itt meggyőződve mindenki. Én is.” A Naktkultur melletti, több oldalról, ismételten közelítő érvekből néhányat itt is érdemes rekapitulálni. (1) „A meztelenség nem szégyelni való és erkölcsösebb mint a ruha, melyet nem a szemérem, hanem a kokketeria talált ki, az etnográfia bizonyossága szerint. (Primitív népek csak díszíteni és nem rejtteni akarják magukat vele.)” (2) „A meztelenség kevésbé izgatja a sexust, mint a ruharejtelem szította fantázia.” (3) Az egész mozgalom erősítő és felszabadító hatású. „Mindenkinek egészséget adott, testi önérzetet és főképpen felszabadulást a szexuális félelemtől.” (4) A gyerekek iskolai meztelen tornáztatása pedig nevelő hatású lenne. „Így szokna a gyermekek teste a levegőhöz és a szemük a meztelenséghez és nem volna az életben tilos titok, amit a művészetben mutogatnak nekik” S ez a titok „Nem nőne fantáziájukban hagymázás álommal”, amely sok gyermeklelket ront meg. Stb. Mindebből természetesen új követelmény és új kulturális-történeti prognózis is adódik, s a cikk ezeket is kimondja. A követelmény meglehetősen sarkos, de igencsak határozott: „Nem művelt ember, akinek csak a szelleme művelt.” A prognózis pedig ugyancsak ambiciózus: „Száz év múlva ez országokban nem fognak csukott ruhát hordani, csak ha okvetlenül kell. És hogy ez mennyire megváltoztatná kultúrájuk képét, társadalmi formáit, erkölcsét – az végiggondolhatatlan. Repülőgép és távolbalátó mind semmi *ilyen* átalakuláshoz képest. Ez az *igazi* kultúrhistória.”

Amiről a cikk beszámolt, az kétségtelenül egy új s komoly jövőjű trend jelentkezése volt. S amit a mozgalom ideológiájából, érvként, átvett, abban sok igazság is van. De az egész, úgy ahogy van, ösztöntelen, képmutató és „fedésben” mozgó. Az egész mozgalom, ma már egyértelműen fölismerhető, a libidó korlátlan érvényesítésé-

nek, azaz a mindennapi élet átszexualizálásának fedőideológiája. Ezt a mai nudizmus és a mediális pornográfia nagyon szoros összekapcsolódása jól mutatja. S maga Balázs Béla sem pusztán „tévedett”, amikor ide vágó mondandóját előadta, hanem – ösztönösen vagy tudatosan, majdnem egyre megy – árnyékban hagyta saját maga valódi motivációját, s ösztöntelenségét „átfilozófiásította”. *Napló* jából (s más forrásokból is) tudjuk, hogy nemcsak rengeteg „zavaros” nőügye volt, s azok közé tartozott, akiről a szleng azt mondja, „röptében a legyet is”. De a *Napló* azt is dokumentálja, ekkori utazása is mélyen át volt szöve nem-konvencionális szexualitásával. Az 1911. július 30-i bejegyzéséből tudjuk, hogy Lausanne-ban, a Grand Hotelben, ahogy írta: „hárman vettünk egy háromágyas szobát. Mindhárman természetesen találtuk. Este mindhárman levetkőztünk meztelenre, és görögést csináltunk.” (*Napló I.* 498.) Ez a két nővel együtt töltött „görögste” nem a napfény imádatának jegyében zajlott. A *Napló* (I. 498–499.) meg is jegyzi: „Böske gyönyörű barna-fekete testén nem volt más, mint egy átlátszó selyemsál.” S a Waidbergben való időtöltés sem írható a véletlen felfedezések számlájára (vö. *Napló I.* 510.). Tudatosan, előre megtervezett kollektív program volt. „Augusztus 20-án Waidbergbe utaztunk. Zoltánnal [Kodállal], a feleségével és Bartók Bélával éltünk ott együtt két hétig. Magányos hegytetőn, fenyves erdő közepében, egy vászonajtóval begombolható bódében laktunk. Meztelenül egész nap, labdázva, tornázva, fürödve. [...] Az élet szép volt és egészséges, és az ember azonkívül egy kezdődő, üldözött, új kultúra részesének érezhette magát.” A „görögösség”, mint az „új meztelenség” megnevezése természetesen itt is megemlíthető. S bár a *Napló* sem bocsátkozik részletekbe, annyi mindenképpen kikövetkeztethető: az írónál egy nagyon erős, leplezhetetlenül *narcisztikus testtudat* meghatározó személyiségjegye volt, s ennek összefüggését a szexualitással nem lehet nem érzékelni. Magyarán, a cikkben kifejtett ideológia: ideológia, azaz olyan érvelés, amely nem képes reflektálni saját valódi előfeltevéseire. Másképpen szólva: „az én nem úr a saját házamban”, csak engedelmeskedik libidójának, miközben egy univerzálisnak vélt érvrendszer fedezékébe rejtje azt el.

7

A következő *Úti levél* (1911. szept. 10. 8–9.) már Firenzéből van keltezve, és tárgya az odautazás hangulatának felidézése és az olasz kultúra sajátos helyzete. A hangulat leírása inkább a költő (esetleg a világot vizualitással, képpé lefordító majdani filmes) észjárása szerinti, nem az újságíróé: „Tovább, tovább. Megint ömlék előttem a világ, mint víziók sodra és a *négyzögek, melyeket vonatom ablaka belőle kivág, egymásra rakódnak, mint egy óriás képeskönyv lapjai.*” Talán ezért is van benne egy

áruklodó, önleplező hasonlat, amely a waidbergi kiruccanás valódi motivációjára utal vissza – akaratlanul is: „Feljön a hold a luganói tó fölött. Aztán *hanyatt fekszik a sík vidék, mint egy kitárt karú asszony, aki megadta magát.*” Az asszociáció „logikája” itt meglehetősen nyílt (s ösztönös). Az út felidézése mindenesetre alkalmat ad arra, hogy rögzítse: „És íme, megint Firenzében vagyok. [...] Dante utcáin járok és Giotto tornyát nézem, melyről a forradalmár Michel Angelo kémlelte a Mediciek csapatát.” Élménye a „végtelen távolságok összehajlításának feszültsége”, maga is tudja, ‚modern’ tapasztalat: „Ilyen keverések, ilyen associatio lehetőségek nem voltak apáink agyvelejében.” „Gyorsvonat, automobil és aeroplán két-három emberöltő gondolkodásának eredménye, de századokra átalakítja a gondolkodást.” Számára azonban a „legnagyobb paradoxon” mégsem ez, hanem egy nagy – civilizatórikus? kulturális? – kontraszt: „az ember, ha leutazik a Gotthard-, vagy a Simplon-vonalon”, azt tapasztalja, „hogya a berni alpok félelmes gleccserei közé fogaskerekű szalonkocsik járnak, míg a négy klasszikus kultúra egymásra rakódásától porhanyó földön véletlen szerencse dolga, hogy, hogy az ember eljut-e oda, ahova akar. Az Eugasin és Emmenthal szilaj hegyi vizeit óriás ‚Kraftwerke’-be szabályozzák (most építenek egy 15 millió értékűt), és a Mediciek neoplatonikus akadémiájának városában az Arno bűdös vizét isszák e kolerás időkben is. A svájci iskolák nemsokára megszüntetik a ‚paraszt’ fogalmát is, míg Kalabriában a falusi bíró levágott fejét talán abba a gödörbe dobja be az őrjöngő csorda, melyből aznap ástak ki egy praxitelesi Vénuszt.” A probléma, amelyet exponál, valós, kérdése jogos: „Gazdagsága-e ennek a furcsa Olaszországnak az ő mérhetetlen nagy kincse? (Tudniillik a múltja.) A cikk ítélete súlyos, kíméletlen, de nem egykönnyen cáfolható: „Olaszország egy nagy temetőország, mely nagy halottainak súlya alatt nem tud élni. Ez egyike a legkísértetiesebb kultúrhistóriai látványoknak.” Ez ‚modern’ tapasztalat, s nem egyedi, Egyiptomról is elmondhatta volna a levélíró. A történeti ‚fejlődés’, amelynek tételezése és szorgalmazása a kor egyik alapmeggyőződése volt, bizony, egyáltalán nem lineáris. De Balázs ebben az ‚olasz’ tapasztalatban egy másféle paradoxont (is) érzékelt: „Berlin szellemi lapossága egy modern, villamossággal lebonyolított, tiszta, higiénikus és fegyelmezett életből ásít ki. Páris óriás szemétdombjában nagy eszmék és finom érzések erjednek. De mi történik a mai Olaszországban? Temperamentumos és tragikusan hiábavaló erőlködések. Marad ami volt: halottak mutogatója.”

Balázs persze ‚realista’, elismeri, ez „mind rendben volna, ha a halottak csak az idegen csodálók zsebeit segiténeék üríteni”, de itt többről, súlyosabbról van szó. Nem lehet új, modern, korszerű városokat alapítani, mert „nem találnának egy talpalatnyi földet, melyből romokat ne hányna fel ásójuk, melyek többet érnek, mint

egész mai mindenségük.” Ez a felfogás persze, maga Balázs is tudja, egy ‚modern’ szemlélet, a „történelmi érzék” paradoxonját vetíti ki, s tudja, hogy ezzel a paradox megközelítéssel „csak minket [azaz a modernitás embe-
rét] áldott és vert meg a sors”. Ezért, ha óvatosan is, egy másféle szempontot is fölvet és meglebegtet: „Oly nehéz problémája ez a mai Olaszországnak, hogy szinte azt hiszem, hogy nem is piétás kérdése, hanem a pénzé. Arról van szó, hogy e műkincsek több pénzt hoznak e különben is szegény államnak, mint amennyit a modern berendezkedés egyelőre hozhatna. Befektetésre pedig itt nincs pénz.” Itt, e ponton azonban megáll, s elnapolja a probléma végig gondolását: „E paradox helyzetről és a futuristák mozgalmáról már csak a következő levelemben fog olvasni, kedves” – mondja is ki. „Egyelőre rabul ejtett a halottak világa és a jelen eltűnt, mint a pára.” S a levél zárata is visszahajlik a konvencionális megközelítéshez: „Milyen jó, kedves, hogy nem vagyunk önértetes olaszok, mi ketten, hogy nekünk nem kell választanunk, hanem egész lelkünkkel a régi Itáliát szerethetjük.” E záró deklaráció, e furcsa önmegnyugtatás ellenére azonban az egész levél mégis jellegzetesen modern tapasztalatot, csak a modernitás viszonyai közt fölmerülő szociológiai-történeti ellentmondást tematizált. Persze, csak óvatosan, korlátok között maradva.

A beígért újabb levél (1911. szept. 19. 12–13.) csak félig váltotta be, amit az előző ígért: szól a futuristákról, de nem a ‚jelen’ magyarázza, hanem a nagy múltat glorifikálja a jelennek szemben. Jellemző mód, e levél élén mottó is van, egy Dante-idézet (Inferno X.), s mindjárt az írás felütése sajátos kettősséget jelöl ki. „Hiába minden, kedves. Hiába vagyok sovínisztája a jelennek és hiába hordom a keletkező új társadalom problémáinak hét törét szívemben. ‚Tutto é vano!’ Rajtam a pokol hatodik körének varázsa, mely azt minden körök közt egyedül irigylendővé teszi, mert elmúlt előlem a jelen és csak a távolit látom, miként azok, akiknek gyenge a szemük.” Ez, ha jól belegondolunk, kettős perspektívaváltást, a jelen nézőpontjából való kilépést jelent – hátra a nagy múlt felé és előre a (közelebből meg nem határozott) jövő felé. Mindkét perspektíva fölvétele, bár a jelen megtagadása, jellegzetesen ‚modern’ gesztus. Az érdekes itt az, hogy e kétféle perspektíva valamiképpen itt együtt jelenik meg.

Már az előző levél is utalt rá, Balázs nem szerette, nem becsülte a futuristákat, ez a magatartása most részletesebben s argumentáltan jelenik meg. Maga a leírás, egy szónyi reflexiót leszámítva, tárgyyszerű és tárgyilagos rekapitulációnak tekinthető: „A futuristákról akartam írni magának, a harmadik Itáliáról, önértetes és műveletlen fiatal olaszok álmáról, mely egy új, saját művészetet akar, olyat, mely az ő modern életüket glorifikálja. Le a régi klasszikusokkal, – írják és szónokolják ők, – le a renaissance bálványával. // Új művészet legyen, mely a modern élet szellemében, gyáraiban, gépeiben,

szédületes tempójú, óriási üzemeiben, intellektualizmusában látja a szépség ritmusait és formát és nem jár hátrafelé csavart fejjel, ötszáz év óta halott művészek lelkétől megbénítva és babonázva.” A „műveletlenségre” való utalás, nem kétséges, kritikai jelzés, a futurista program összefoglalása azonban, ismételjük meg, tárgyyszerű. Sőt a kommentár első mondata explicit dicséret: „Okos beszéd ez, kedves, önérzetes és dicséretreméltó.” Ám ha mindebből, folytatásként, a futurizmus igazolását és elismerését váránk, nagyot tévednénk. A folytatás ugyanis, mindjárt a kommentár második mondatában, nagy erővel csap le a futurizmusra: „De hát hol van az a művészet? Mert azért a hitvány giccser, amit egyelőre produkálnak, alávaló gázság és ostoba gyávaság romboló kezekkel nyúlni lángesznek remekeihez.” Ez az álláspont, eddig a pontig, lehetne értetlenség és értékőrző konzervativizmus egyaránt. Az, hogy a reneszánsz nagy teljesítményeiből a butaság vagy/és a mindennapi „racionalitás” akkoriban is sok mindent elpusztított, tönkre tett, önmagában még nem érv a futurizmus ellen. De Baláznak van egy ennél súlyosabb állítása is: „nagyobb baj van itt. Mert nem is a tehetségek hiányának, hanem a kifejezni való.” Ez a – fölrótt – hiány, a kifejezni való hiánya, mai perspektívából legalább kétféleképpen értelmezhető. Az előző levél ismeretében óhatatlanul fölmerül, hogy itt Olaszországnak arra az elmaradottságára (ha tetszik: modernitás-deficitjére) történik hivatkozás, amelyet Balázs oly plauzibilisan mutatott be. Azaz, a futuristák az újra, a modernre hivatkoznak, de Olaszország maga nem is modern – a nem létező modernsége így ki sem fejezhető. Ez a potenciális, és az úti levelek megjegyzéseiből önként adódó érv azonban most, legalábbis explicit alakban, nem fogalmazódik meg Maga Balázs egy másik érvet vesz elő – egy másféle kultúraértelmező modellt. Álláspontja mögött egy nagyon határozott (s nem könnyen hatálytalanítható) distinkció fedezhető föl: a technikai kultúra és a kultúra megkülönböztetése és szembeállítás. A reneszánsz kultúrája „lelki kultúra volt. Már pedig csak lelki kultúra teremt szépséget, formát, stílust, melynek büvös ábráiban halhatatlan a kor szelleme s melynek néma gögjéről lecsurog a modernnek izzadságos lármája.” Ez az érv akár értékőrző konzervativizmusnak is nevezhető, de az, amit ezzel kapcsolatban a levél fölhoz, aligha hagyható figyelmen kívül. Bőszítő, mondja a levél, hogy „mennyre visszaélnék ma a kultúra szóval. Jellemző, hogy nem találnak más nevet egy szép szobor és (pardon) egy finom angol árnyékszék feltételének megnevezésére. Mind a kettő kultúra nekik. Modern kultúremler az, aki animális önfentartását sok technikai segédeszközzel könnyíti meg és higienikus tisztasággal biztosítja.” A kultúrának ilyen fölfogása ellen a levél két, komplementer érvet hoz föl. Amerikai „hotelszomszédjait”, akik „automobilon járnak, naponként kétszer fürödnek és háromszor öltözködnek át”, ám, Balázs állít-

ja, „alacsonyabb rendű barmokat”, mint ők, „még nem látott”. Ezzel szemben Michelangelo, akinek azt írta az apja, hogy: „És ne mosakodj soha!”, s aki maga az ajándékba kapott tucat ingre úgy reagált, hogy „fölsöleges” kiadás, egy sor remekművet alkotott, s mellesleg „egy kötetnyi csodálatos verset írt és Condivi és Francois de Holland bizonyosága szerint modora és társalgása finomabb és szellemesebb volt a legbrilliansabb udvaroncénál.” S Balázs kommentárja ehhez határozott: „Ez a kultúra!” (Mármint a Michelangelóé.)

Nem kétséges, ebben az álláspontban komoly belső ellenmondás (is) rejlik, s ezt maga Balázs is tudta. Mégis, az ellentmondást, legalább a szubjektivitás szintjén, feloldotta: „És bár nem nagyon tudom elképzelni, hogyan élnék meg fürdőszoba, világosság és levegő nélkül, ha olasz volnék és választanom kellene, mégis inkább laknék örökre a legrégebb és legdohosabb firenzei palotában, mint egy modern, villanyos automataházban.” S ezt a feszültséggel telített álláspontot bizonyos, történetileg egyre inkább igazolódo sejtelve a pusztá vélelemnél magasabb szintre emeli. Előbb csak odavet valamit: „Az animális önfentartás technikai megkönnyítése és higienikus tisztasággal való biztosítása magában véve *nem kultúra*. Berlin csak kellemesebb lakóhely, de százszor barbárabb egy régi olasz hegyi városnál.” Hogy miből következtetett Berlin „barbárabb” voltára, nem tudjuk, a levél nem mondja el, csak leszögezi – ha tetszik: kinyilatkoztatja – a véleményét. De a harmincasnegyvenes évek német történelme, utólag, kísérteties igazolását adja. S a levél zárlatának sejtelemszerű, „homályos” hangulata is e kontextusban történeti antipációként olvasható: „És szomorú őszi melankólia fog el. Milyen érett, milyen teli, milyen kinccsel terhes ez a város: mint egy túlömlő, nehéz kosár. Mi jöhetett ezután? Csak az ősz és az őszi hervadás. Giovanni delle Bandenere jut eszembe: a tündöklő, finom Mediciek kétségbeesett, feketesisakos utolsója. Aki keserű, bús daccal állt a ragyogás végén és mellel fogadta a bezúduló barbár téli vihart.” Sejtetem ez, nem több, de nem teljesen önkényes korérezékelés. A paradoxon az egészben az, hogy a „réginek” és a „modernnek” sajátos összetettségéből, egymásra vonatkoztatásából bomlik ki.

A futuristák elutasítása azonban teljesen egyértelmű és szilárd meggyőződésen nyugszik: „Ezért és nem másért gyűlöletes a futuristák agitációja. Mit állítanak helyébe annak, amit lerombolni akarnak? Az önérzet maga nem elég. És melankolikus iróniával nézi az ember erőlködéseiket. Mert kísérteties versenyfutása ez a földfölttnek és földalattnak. Hiszen mennyiségben sem tudnak annyit dolgozni, mint amennyi a föld és törmelék és vakolat alól napról-napra kiemelkedik. [...] Nem lehet versenyezni ezzel a földdel! Szépségcsodáinak új és új seregeit zúdítja a kábuló mai emberekre és tüzet okádva, szép hátát rázva dönti romba hitvány „modern” épületeiket.”

A harmadik firenzei levél (1911. okt. 10. 9.) az olasz – népi – vallásosság rövid jellemzése. Egy, még a szege-di tanyavilágban tanult nótával indít, hogy firenzei tapasztalatai alapján konstatálhassa: „csakugyan járnak templomba a kutyák”. Érdekes, hogy – zsidó származása dacára – személyes (katolikus) templomi megfigyeléseiről számol be (ez több mint a Firenzébe látogató embernek a helyi különlegességek iránti érdeklődése, több mint turistakíváncsiság). Hogy mennyire mély megfigyelő, nem könnyen dönthető el, mindenesetre leírása mutatja, autopszián alapult, amit írt: „Általában érdekes volna az olasz vallásosság természetét tanulmányozni. Egészen sajátos és minden mástól különböző az. Valami egészen közeli, familiáris, szinte kedélyes viszonyban vannak az égi seregekkel. Meleg, emberi szívéllyel szeretik Istent és nem nagyon rettegnek tőle. Szeretnek templomba járni. Jól érzik magukat ott. A dóm óriási, padokkal el nem torlaszolt tere ünnepnap délutánokon *korzója* a firenzeieknek. Az egyik hajó kapuján be, a főoltárig, a kórus előtt el és a másik hajó kapuján ki ömlik sétálva, csevegve az emberáradat. A félreesőbb kápolnák márvány padlóján pedig hangosan kiáltozó gyerekek játszanak és tornáznak a padokon. A betévedt idegen lába néha csodálatos zenétől ver gyökeret. A firenzeieket azonban ez kevésbé zavarja.” Ez a vallásosság, érzékelhetően, rokonszenves a levélírónak, aki le is szögezi: „Valóságosabban, érzékibben hisznek ők minden más népnél. De éppen ezért otthon érzik magukat a templomban.” Az úti levél kulturális történelmi adatokkal is szolgál, írója, látszik, fölkészült e tárgy köréből. Két történelmi utalása mindenképpen érdekes, s főlegetésük a szerzőre is jellemző. Az egyik: „A XIV. századnak két emberöltője elég volt ahhoz, hogy a megközelíthetetlenül, gögősen trónoló, bizánci madonnákból szegény, szomorú emberi anyákat formáljon az olasz

művészet.” S észreveszi, hogy a művészet eredményeképpen ez a vallásosság sajátos karaktert kap: „Micsoda édes, szent pogányság van ebben. Milyen gyönyörű átöröése ez a földi korlátoknak, bájos, pogány kiterjesztése a földi életnek égen és poklon át.” A jellemzésből persze nehéz kitalálni, a leírást a művészeti élmény, a firenzei nép habitusának megfigyelése vagy a napi vallásgyakorlat mélyebb ismerete inspirálta-e. Mindenesetre, s ez a másik megemlíthető „történelmi” utalás, a helyiek habitusáról nyert benyomásai nyomán tipizálásra is vállalkozik: „Csodálkozva állok ebben a domban és e meleg élettől lelkesedő olasz tömeg között. Azon a szószéken ott prédikált Savonarola? Ebben a domban fetrengett előtte jajveszékelve ez a fajta? Ezek gyújtották máglyát világszép képek ezreiből? – Nem, kedves, Savonarola nem volt tipikus olasz és szavának és szemének villámai nagyon hamar kiheverte a firenzei nép.” Hogy „ki volt igazi olasz? A madaraknak prédikáló, a farkassal békét kötő, a napnak éneklő Szent Ferenc, az igazi olasz volt.” Ez az olasz vallásos habitus (vagy amit ebbe belelátott) mindenesetre rokonszenvező interpretációban jelenik meg a levélben. „Ennek a népnek a kereszténysége nem sápadt, embertelen, életfojtó spiritualizmus”, olvashatjuk itt. „Sokmeséjű, barátságos, babonás, kissé játékos, kissé pogány kereszténység ez. A theológusoknak súlyos kifogásaik vannak bizonyára ellene. De én csak azt mondom, hogy ez az intim, emberies vallás tette lehetővé a renaissance nagy művészetét. És még valamit. Azt, hogy soha ezen a pápáthordó országon a klerikálizmus úgy el nem hatalmasodhatott, mint teszem a rokon spanyolokon (vagy nálunk!).” – Nem kétséges, hogy itt az olaszokkal szembe állított magyar utalás a magyar viszonyok utalásszerű, de mégis jól érzékelhető kritikája.

Az úti levél írójának persze, talán mondani sem kell, nem az egyháziasság, s pláne nem a „papok” véleménye volt a mértékadó, őt ez a habitus foglalkoztatta. S meg is jegyezte: „A papoknak nyilván súlyos kifogásuk van ez ellen. De őket már Dante is utálta, aki a pogány Vergiliusszal, emberi szerelemtől hajtva, járta be a poklot és eget. Mi azonban, azt hiszem, meg lehetünk elégedve az a vallásossággal, mely jó talaja lehetett a renaissance nagy művészetének és a leglelkesebb modern liberalizmusnak.” A záró félmondat, a liberalizmus és az olasz vallásosság ilyen összekapcsolása talán meglepő lehet, de bizonyosan nem egy véletlen ötlet eredménye. Ez is, miként az olaszok vallásosságának tematizálása is, Balázs Béla intellektuális profiljának egyik, nem lényegtelen komponensére hívja föl a figyelmet.

Az utolsó firenzei levél (1911. nov. 9. 1–2.) ironikusan és önironikusan előadott firenzei életkép, a tárcarovatban közölve. A tárgy, *pro forma*, a „firenzei forradalom története”, de közelebb járunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy egy álhír körüli bonyodalom kapcsán elbeszélte történetet kapunk, amely alkalmat ad né-

hány firenzei figura és élethelyzet bemutatására, egy atmoszféra – realitásoktól elemelt – érzékeltetésére. Igazában még a szöveg referencialitása sem evidens (a Világ alighanem ezt reagálta le a tárcarovatban való közlés-sel). Az indítás, ha nem ütne át rajta mindjárt az írónia, sokat sejtető lenne: „Rettenetes! Mindennek vége! Elküldték a hajókat Tripoliszba, mozgósították a firenzei ezredeket, kitört az általános sztrájk, kiütött a forradalom!” Eddig, akár ‚komoly’ is lehetne a dolog, a narratori hang azonban ezt mindjárt elkomolytalanítja. „Olyan izgatott ordítózás volt a hotelben, hogy földhöz vágtam a tollam és kaptam a kalapom. Ki az utcára!... Félre irodalom sápadt szobavirága, jövel forró, harcoss élet. Megtapogattam a revolverem és az ‚International’-t zümmögve, elindultam keresni forradalmi szocialista testvéreim barrikádjait.” Ez már, így előadva, ‚irodalom’, nem úti beszámoló, de a kereső természetesen itt is, ott is talál egy csödületet: egy „Chianti-szalmafónó”, egy „kővér ember”, egy „kabaré-kuplékkal” szereplő előadó, „egy történelem-ember” (ti. aki a történelemről szónokol az utcán), egy „regény-ember” (értsd: utcai könyvárus) körül kisebb-nagyobb csödület, de persze ezek egyike sem a keresett „összeütközés”. Végül a narrátor fáradtan leül egy kávéházban, s itt találkozik azzal, amit keresett – két változatban is, de azonos koreográfiával. Rezes banda elől és vagy kétszáz ember utána, három zászlóval. Mindenki, ti. a kávéház közönsége, „szimpatizál velük”, „mindenki tapsol nekik és velük éljenez”, majd a „menet szép rendben elvonul”. Aztán valamivel később ugyanez, ugyanígy ismétlődik, csak most nem a „szocialisták”, hanem a „nacionalisták” vonulnak el a kávéház előtt. „A publikum ismét tapsol és éljenez. A nacionalistáknak is. A fő a mozgalom és a lelkesedés.” S mindezt, Balázs nézőpontjából, tényleg nem is lehetett komolyan venni, mindezt csak ironikus modalitásban lehetett elmesélni. S a zárlat nem is lehet más, mint egy pikírt megjegyzés: „Hát ez volt kedves, a firenzei forradalomnak a története. Csalódba bár, de némi leküzdhetetlen meghatottsággal és meleg szeretettel szívemben tértem haza. Mulatságos, jó gyerekek ezek az olaszok!”

8

Az utolsó Olaszországban írott levél (1911. nov. 16. 8–9.) Assisiből van keltezve, de az a kiruccanás is szóba kerül, amelyről a *Napló*ból tudunk. (Pisát itt nem említi, de Perugiát igen.) Ez az *Úti levél* egyenes folytatása az addigi olaszországiaknak, a fő mondanivaló itt is Itália „nagy” és gazdag múltja. Egy-egy félmondatban felszejjlik a jelen is (a lovas kocsin való utazás, a Szent Ferenc ünnep vagy éppen Assisi lakóinak száma – utóbbi adat például érdekes is, hisz kiderül, Assisi a maga 5 ezer lakójával nem nagyobb, mint egy magyar falu!). De a lé-

nyeg nem Assisi jelene, hanem a múlt – s főleg a múlt-tudat, az egymásra rétegződő történelem a jelen emberének fejében. Egyfajta történeti-lelki útirajz ez tehát, nem útikönyvekbe való praktikus információ, nem útikalauz. A levél igazi tárgya így a történelmi tudás identifikáló szerepe és gondolkodásdetermináló ereje. „Bologok az együgyűek, mert azok nagyon jól tudják: ez egy hotel-szoba, ezek keskeny, meredek, piszkos utcák és azok púpos, zöld hegyek és az egészet Assisinek hívják. De ez a mi csöpp műveltségünk és lelkünk elég hozzá, hogy a térkép ábrázolta vidéket vastagon betakarja tudásunk vidékeivel.” Ebből automatikusan két következmény adódik. Az egyik, amellyel – mintegy a téma exponálásaként – a levél indít: a bizonytalanság, a ‚hol vagyok’ kérdése. „Könnyű azt így leírni, hogy Assisiben vagyok”, kezdődik a levél. „Assisi csak egy név, de én három nap óta birkózom száz hely és idő képével, hogy megállítsak egyet közülük káprázó szemem előtt és lehessek valahol. Mert a főtér gőgös Minerva-temploma előtt, az antik Róma földjén állok és ha felnézek a Rocco fekete sziklaféskére, a keresztes-háborúk komor országútját tudom magam körül. Egy pillanat és ez is eltűnik és Szent Ferenc madárdalos ligeteit járom.” Ebben a fölütésben két dolog azonnal szembe ötlök. A vizuális – „filmes” – logika, amely a verbális leírást (vö. a „kép” és „megállítása”) filmszerűvé teszi. (Úgy látszik, ez a „látás” Balásznál korai fejlemény!) S a hely történeti rétegeinek egymásra vetülése, összetorlódása. A másik következmény, amely ennek az észlelési és értelmezési módnak szűkségképpen fejleménye, az elméleti reflexió. „Nem gondolja, kedves, hogy a műveltség valami különös, tragikus számkivetettség?” – teszi fel a kérdést levelei állandó címzettjének. S a választ is megadja: „Jelentéktelenné lesz a földrajz és üressé a térkép. Régi kultúrák emlékei rétegződnek egymásra szemei előtt és sohasem tudhatja meg, hogy milyen is ez a föld nyers meztelenségében. Minden vidék csak alkalom és indíték, hogy szellemi vidék nőjjön maga köré. A föld geológiai képe örökre eltűnt. A lélek jobban elváltoztatta a föld ábrázatját, mint a legszörnyűbb vulkanikus erupció.” S ugyanakkor ez a lelki mechanizmus mégis egyéni eredményű: ugyanazt két ember kétféleképp „látja”. Egy konkrét emléket értelmezve vonja le a következtetést: „Hát van különbözőbb két kép? Pedig úgy-e, *egy helyen* jártak, *együtt* voltak, de vajon *ugyanott* voltak-e? Vegyen elő két útleírást ugyanarról a vidékről és megfogja látni, hogy nincs két művelt, érző ember, aki *ugyanabban* az országban utazik.” Ez az élmény jellegzetesen modern tapasztalat: a tudat mély, történeti determináltsága, amely meghatározott értelmezési pályára helyezi az embert, és az átélés – egyéni előtörténettől nem függetleníthető – föl-számolhatatlan „szubjektivitása” nagyon erős relativizáló dinamikát visz a világ és az élet értelmezésébe. A közös, előíró hagyomány már nem működik, vagy nem kizárólagos, nem elég erős. S a „szellemvidékek”, mondja

Balázs, időnként „inognak” alattunk: „milyen kevés tudás elég ahhoz, hogy százféle tájkép kavardjék körülötünk gomolygó köddé. Itália földjén mint kísértetek járnak fel régi kultúrák képei és keresztül ködlenek egymáson, hogy az ember néha párának érzi a lába alatt a talajt.”

Az itáliai út tehát, végsőkéig egyszerűsítve a dolgot, kettős következményű volt számára. Egyféle gazdagodás: „minden fordulónál egy más egész világ perspektívája nyílik elém”. Másrészt az elbizonytalanodásra eszmélés: az ember „néha párának érzi a lába alatt a talajt”. Balázs Béla pedig elég érzékeny és elég okos volt ahhoz, hogy mindez artikulálódjék is leveleiben.

9

A következő levél már Párizsban íródott, s az addigi sorozatcím, az *Úti levél* is *Párisi levél*-re változott, s a sorozat ekkortól rendre alcímet is kapott. Az első *Párisi levél* (1911. dec. 3. 34–35.), alcíme szerint a *Plágium, pornográfia és üzlet* témakörben mozog. A fordulat egyik oka bizonyosan az volt, hogy a párizsi beszámoló, egy nagy, modern világváros dolgairól referálva, a múlt hatalmának mérlegelése helyébe, értelemszerűen, a jelen dinamikájának bemutatását állították, s azt tették az újságolvasók számára érzékelhetővé – azaz, konvencionális, „hétköznapi” értelemben, „érdekesebbek” és „aktuálisabbak” voltak, mint az olaszországi levelek.

Az első párizsi beszámoló, keltezése szerint „december elején” íródott, azaz nagyon gyorsan nyomdafestéket kapott. „Címzettje” (valójában nyilván a szerkesztőség) megrendelése szerint az „irodalmi mozgalmakról” referált – de a maga módján: „Irodalmi mozgalmakról írjak, kedves? Szigorú parancsa kissé határozatlan”, mondja a szerző. Distinkciója szerint ugyanis „kétféle mozgásról van itt szó, melyek soha még egyszerre nem történtek, mióta a világ fennáll. Melyikről írjak? A szent Jövendő első magányos-bús előőrseiről, akik a kultúrhistoria egy ötszázéves stratégiájánál fogva, mindig Páris borús manzardjaiban bukkantak fel először? [...] Őket a párisi közönség is csak tíz év múlva fogja észrevenni, a budapesti tehát csak negyven év múlva. (Régi statisztika.) Ami a párisi irodalmi publikumot máma izgatja, az nem újság, sőt inkább régiség. De a közvélemény – az meglepően, váratlanul újszerű, arról érdemes írni.” Ez a distinkció nem önkényes, jelentős irodalomszociológiai tapasztalatok fejeződnek ki benne. A jövendő „előőrseiről” olvasni természetesen érdekes lett volna (s mai perspektívából egy ilyen beszámoló még inkább az lenne), de Balázs joggal háritja el magától ezt a feladatot: egy odalátogató számára ez gyakorlatilag elvégezhetetlen volt. Ahhoz legalábbis benne kellett volna élni az irodalom mélyáramaiban és otthonosan mozogni rejtve bontakozó új hálózataiban, hogy a referálónak akár csak minimális esélye is

lehessen az új fejlemények felismerésére. A „publikumot” ma „izgató” könyvek pedig bizonyos értelemben csakugyan egy korábbi fázis termékei voltak, a „múlt”. Balázs azonban nem lett volna az, aki volt, s akit úti leveleiből is ismerni lehet, ha a „közvélemény” mozgására, azaz az irodalom élet körül megmozduló habitusra nem figyel föl. Ráadásul, de egyáltalán nem mellékesen, ezzel valamiképpen az elhárított feladat egy részének megértéséhez is közelebb került. Az „új” ugyanis éppen ebben – a közvélemény mozgása által tetten érhető – habitusváltozásban készülődött. (Ezt maga Balázs nem mondta ki, de némi irodalomszociológiai ismeretek birtokában ez ma már tudható.)

A „közvélemény” mozgása három fejleményre hívta föl figyelmét. „három régi dologról folyik itt szó és betű [...] hetek óta: 1. Egy sajtó alatt lévő könyvről. 2. Egy drámáról, melyet tízszer sem játszottak még. 3. Egy nagy napilap legfrissebb. Ez nem tréfa. Az első tudniillik Anatole France egy ifjúkori, történelmi munkája, mely miatt pörben áll hajdani megrendelőjével, Lemerre úrral, aki most akarja kiadni. A második (a dráma) plágium vádjá alá esett. De kisült, hogy a vádló is lencsén vette elsőszéki jogát, hogy a téma nagyon régi, még annál is régiebb és sokszor feldolgozott. A harmadik pört (mert csupa pörről vagy szó) a *Le Journal* nyakába akasztották pornográfia címen.” S mindez „már unalmasan régi”. De mindhárom érdekessé teszi „a párisi irodalmi közvélemény (itt ilyen is van!) ítélete”. S Balázs ezeket a reakciókat ítéli szimptomatikusnak. Az első úgy azért érdemel figyelmet, mondja a cikk, mert az írónak van igaza, a bíróság is neki adott igazat, a „francia irodalmi lapok azonban meglepő, különös glosszákat fűztek ez esethez”. A lényeg (s egyben az új): „Az üzlet üzlet, sóhajtották mindenfelé, némi rezignált melankóliával és némi meglegedettséggel azon, hogy végre az irodalom is üzlet (és nagyon jó üzlet) számba megy. [...] A mai francia irodalom bevételte magát a nagykereskedelem óriás üzemébe, nagytőkés kiadók spekulációi ötvenedeik kiadásokat és százezres honoráriumokat osztanak. Ennek fejében azonban vállalnia kell az írónak a tőke és az üzlet minden természetét és szabályát. *„Sans liberté!”* Vagy – vagy. [...] A franciák bourgeoisie szolidaritásra, rendre, szabályokra vágnak. Ha mindjárt az üzlet szabályai is azok.” Ez csakugyan új reakció, új habitus jele, s mögötte olyan fejlemény van, amely – ma már tudható – megváltoztatja az irodalmi „termelés” jellegét. Persze, bár erről itt nem esik még szó, kiváltotta majd a visszahatást is. A plágium ügyben a reakció meglepő. Bár a plágium hagyományosan „disznóság és ha a vádló is plagizátor annál nagyobb a szégyen”. De most a reakció másféle: „Érdemes egy téma miatt lármát csapni? – írták a lapok. Ha jó a mű (és nemcsak kópia), akkor mindegy, hogy hogyan készült.” Ez kétségkívül az „eredetiséghez” való új viszonyt tükröz, sőt Balázs egyenesen úgy vélte, hogy ez „megko-

molyodást, artisztikusabb ízlést jelent és talán a franci művészet hajnalát.” Hogy miért? Balázs ebben a „naturalizmustól” való elszakadást vélte felfedezni, s úgy vélte: „Minden nagy kultúrának és benne minden jó művésznek megvolt a maga stílusa, oly kifejezetten, annyira mindent áthatóan, hogy annak formái átgűrtek és felszívtak magukba minden témát a láthatatlanságig. A téma csak nyers matéria volt és ha két művész ugyanazt használta, az csak annyi rokonságot jelentett, amennyit két szobornál jelent, hogy mind a kettő márványból van.” Balázs itt a stilizálás meglétét vagy hiányát hangsúlyozza, a stilizálás mellett érvelve. Mai távlatból érdekes ellentmondás figyelhető itt meg. A cikk, a francia tapasztalatok alapján, csakugyan valami újra és érdekesre figyel föl – innen egészen az intertextualitással programosan élő úgynevezett „posztmodern” szövegirodalomig előre lehet látni. De a magyar szemleíró nem előre, hanem, érdekes módon, „visszafelé” figyelt, a régi, „nagy stílusok” vonzásában érvelt. Holott, ma már tudható, éppen e „nagy stílusok” fölbomlása következett majd be. Itt tehát megint egy figyelemre méltó ellentmondásra bukkanhatunk rá. „Régi” és „modern” valami furcsa kollíziójára.

Az első két ügyszó képest a harmadik kisebb súlyú, már-már konvencionálisabb problémakör. A levélíró figyelmét itt az keltette föl, hogy a francia irodalmi közvélemény szerint a vitatott művet „művészek bírósága” elé kell vinni, s ebben a bíróságban a tagok fele legyen művész, a másik fele viszont nem-művész. Miért? Azért, mert „a művészek csak értékét tudják megbecsülni a műnek, de morális hatását éppen művészvoktuknál fogva nem.” Balázs kommentárja ehhez ez: „Hát-hát mégis?! Hát mégis szóba jön a morális kérdés? Hát azaz, hogy valamely kép vagy könyv művészi értékű, nincsen elintézve a dolog, még a felvilágosodott artisztikus franciák szemében sem? Nincsen. És sűgok magának valamit, kedves: igazuk van!” A levélíró álláspontja itt megint összetett. Egyrészt megkülönböztet „erotikus szándékú remekműveket” (példákat is említ rájuk) és a „szemetet”, amit a „pikantéria kereső csöcselék” fogyaszt. Vélekedése azonban itt többfelé is irányul. „Hogy egyáltalán van-e joga az államnak gyámkodni a privát fantázia táplálkozása felett, arról nagyon is lehet beszélni”, mondja. „De hogyha a pornográfiát *ártalmassága* miatt üldözzük, akkor csak konzekvens, hogy minden üldözünk, ami *éppen olyan ártalmas*.” S ezért véleménye az: „A dolog úgy áll, hogy ez a kérdés a mai társadalomban megoldhatatlan.” Majd, nyomatéku, cikke vége felé még egyértelműbben szögezi le: „A pornográfia kérdése nem művészeti probléma, hanem társadalmi és a mostani társadalomban megoldhatatlan.” A problémát ott látja, hogy a fiatalság „természetes ösztöneit rideg papi prudéria” nyomorítja, s: „Addig, amíg a társadalom fel nem szabadul e lehetetlen prudéria alól, addig, amíg szégyen és bűn lesz, hogy a ruha alatt mezte-

len testünk van, amíg annak látása nem lesz megnyugtatóan közönséges – addig csak konzekvens erkölcsünk gyámjai, ha minden szobrot és képet fügefalevélbe akarunk öltöztetni. De rendeljék még el, hogy a biblia csak fügefalevélkötésben legyen árusítható.”

Markáns álláspont ez, és a Naktkultur mozgalom hívtól ez nem meglepő, csak konzekvens álláspont. De ma már tudható, túl a szexuális forradalmakon és egyebeken, hogy a probléma, ami itt (is) fölmerül, jóval összetettebb és „problematikusabb”. Itt, e ponton a levélben egy utópikus személyes program igénye szólal meg, s nem a „megoldás”. Maga a probléma azonban valóságos – és lényeges. Ezt az azóta eltelt időszak „szexualitástörténete” kétségbevonhatatlanul igazolta. Ez a „nyugati modernitást” mélyen és ezer szállal átszövő egyik központi fejlemény lett.

A második párizsi levél (1911. dec. 22. 11.) látszólag az elsőnek a közvetlen folytatása, az alcím: *Mégegyszer a meztelenség, mégegyszer a stílus és a ritmikus Páris* – erre vissza is utal. Az alcím azonban nem azt a folytonosságot emeli ki, amelyik csakugyan jelen van a cikkben, s a tematikainál lényegesen fontosabb összefüggésnek tekinthető. A „meztelenség” például most nem általánosságban mozgó elvi problémaként jelenik meg, hanem egy konkrét fejleményre adott francia reakció értelmezéseként. Isadora Duncan (1877–1927) ugyanis fellépett Párisban, s fogadtatása más volt, mint ahogy levélírónk várta. „A franciák nem szeretik a meztelenséget – írtam múltkori levelemben. Íme most Isadora Duncannak keserű haraggal kellett tapasztalnia ezt a furcsaságot. A meztelenség eljövendő görögös kultúrájának legbátrabb papnője, aki antik vázák Dionysus-meneteinek háromézer év óta dermedt ritmusait olvasztotta újra hullámzó táncá temperamentuma melegén, aki először hozta divatba a trikótlan táncot, akinek „szépségiskolája” van Berlinben, akinek szigorúan zártkörű szalonjában – azt mondják – az új görög szellem ömlik el mint egyedüli lepel a vendégeken, Isadora Duncan, mondom, eljött Párisba, mint a rajongó misszionárius a vadak közé, hogy hirdesse teste ékes beszédjével a germán népek egyre növekvő új kultuszát. De baj történt.” „A franciák lelkesedtek és tapsoltak. Csak egy, egyetlen egy dolog nem tetszett nekik: Isadora Duncan ruhátlansága. Sőt – Párisban az nincs másképpen – ki is csúfolták.” Hogy Balázs Béla ezt megírni valónak ítélte, természetes, beleillik a képbe, amelyet *Naplója* és úti levelei alakítottak ki róla. A figyelemre méltó itt más. A legfontosabb, amit észre kell vennünk, az az „új kultusz” nagyon erős „történeti” argumentálása, a régi görögökre való visszavezetése. Azaz itt (s ez aligha csak a levélíró önkénye) a „modern” viszonyoktól fölszított ösztönkélési igények az antik görögök példájából, tehát a „történelemből” nyerik el legitimációjukat. S legalább ennyire jellemző a misszionáriusra és a „vadakra” való utalás is. Itt, az „új kultuszhoz” mérten az azt (még) nem

gyakorlók: „vadak”, primitívek, őket a modernség e fejleménye automatikusan nemcsak leértékeli, de valami archaikus entitássá fokozza le. Ez, a ‚meztelenség’ esetében is, a modernitás előíró hatalmának természetére vet fényt. A modernitás: normadiktáló hatalom. De, s ez is érdekes, ez a hatalom itt még nem az ‚üzlet’, hanem a ‚művészet’ égisze alatt jelenik meg és fejt ki hatását.

Balázs azonban felfigyel a francia reakcióra is, és értelmezni, megérteni próbálja. Kiindulópontja az: Duncanért „Németországban lelkesednek [...], divatot csinált. Nálunk és másutt meztelenségét magától értetődőnek, másképp nem is képzelhetőnek tekintik már. És éppen a franciáknak nem kell?” A problémának ebben az exponálásában figyelemre méltó az, amire nem reflektál, s az is, amit próbál megválaszolni. A levélíró vakfoltja nyilvánvalóan az, hogy a német recepciót, és a „nálunk és másutt” kialakult evidenciaérzést nem reflektálja, nem érez benne semmi magyarázni valót. Pedig, ha akár csak saját Berlin-értelmezésével is szembenéz, el kellett volna gondolkodnia azon a dinamikán, amely az ‚unalmas’, ‚szellemtelen’, de technicizáltan ‚modern’ Berlinben ezt az ‚új kultuszt” megszülte. (Igaz, akkor egy sor dolog, ami vonzó volt számára, problematikussá vált volna.) Hogy a meztelen tánc a párizsiaiak „szeméremzését” sértette volna, azt, mint lehetőséget azonnal elvetette. A magyarázatot máshol s másban vélte megtalálni. „Íme”, mondja, „a franciák különös konzervativizmusa megint. Itt nem lehet máról holnapra új stílust proklamálni. Királyság, köztársaság, császárság, kommün – ami tetszik – terem és tűnik, mint a gomba. De *formák, mozdulatok, versmértékek, szokások – szóval a stílus, az marad.* A mi korunkban Európában itt van az egyetlen élő példa rá.” Ez, véli, a „régii kultúra” ereje.

Helytálló-e ez a magyarázat, kérdés. De az tény, a kultúra folytonossága, s ami azzal jár, a problémák következetes végig harcolása megkülönbözteti a franciát, a ‚figyelemre’ (azaz elfojtásra) épülő, s így atavisztikus kirobbanásokra ösztönző német kultúrától. (A weimari korszak ‚szabadoossága’ és a náci barbarizmus közötti erős korreláció ma már elég pontosan fölismerhető – erre már egyes kortársak, pl. Stefan Zweig is utaltak.) Valamit azonban mindebből mégis érzékelt a levélíró. Leszögezte például: „Könyű a németeknek új kultúrát csinálni, új stílust kigondolni... mert nincs nekik régi, amit örökbe kaptak.” S vonzalma, a maga értelmezési keretén belül, egyértelműen az „eleven, mélyen gyökeredző stílus” mellé állítja, amelynek nyomait még a francia balletben is fölismeri vél, s „amelyeket a finom-inas lábak rajzolnak a színpad deszkáira”. Következtetése pedig, amelyet tipográfialiga is kiemel, határozott: „Ahol stílus van, ott nem lehet stilizálni!” Érzelmek azonban e ponton is ambivalensek: „Akiknek determinálatlan és stílustalan a természetük, azok stilizálhatják magukat szeszély szerint á la Biedermeier, á la Aspasia. Szomo-

rú, szegény vágy ez. Mégis”, teszi hozzá, „nekünk tisztelnünk kell és megbecsülnünk, mert az egész formátlanságnál, a semminél ez is több. És ez a legkeserűbb benne.” Nem kétséges, Balázs Bélának ez a stílusfelfogása egyszerre mutatja modernségének sajátos természetét: ‚konzervativizmus’ és (előrehajtó) ‚utópizmus” egymásba fonódását, feloldhatatlan kollízióját.

S még egy figyelemre méltó eleme van e cikknek. A tárgyalt problémák magyarázatából elsikkad a szociológia-történeti magyarázat, változatlanul a *habitus* körül kereskedik. Problémája az: „De hát miféle végre is az a szociális ösztön, kollektív fantázia, mely egy népfaj vére ritmusából fakad, sohasem tévelygő határozott karakterrel, mint a népdalok.” Ezt, érdekes mód, a cikk egy ritmusban találja meg, egy – szerinte – a franciákra jellemző ritmusban. „Az ember körül néz Páris utcáin: csak olyan emberek szaladgálnak, mint minden más európai városban. Az ember szeretné nyersen látni ezt az öntudatlan erőt, rajtakapni titokzatos munkáját.” S meg is találja: „Füleljünk csak: Párisban erre is van alkalom. Valamelyik óriás színházban ülünk. Ezernyi ember várja türelmetlenül a függöny felgördülését. Hirtelen, minden jel nélkül, szabályos ritmusú kopogás kezdődik. Kétezer ember dobog a lábával egyformán. Egy kettő három. Pauza. Egy, kettő, három. Ez a három ritmus azt jelenti ‚Le-ri-deau’. Olyan szabályos, olyan egyforma ez a száz év óta minden este hallható ritmikus produkció, hogy sehol máshol ennyi embert [...] nem lehetne ilyen ritmusra összetartani.” S ezt a ritmust a levélíró minden más tömegmegmozdulásban is felismerni véli. „Aki valaha látott párisi tüntetést, az tudja. Ezernyi dühös tömeg verődik össze mindenhol, egymást sohse látták. De egy perc alatt a támadott ember, vagy dolog nevének szótagjai ritmikus képpé lesznek és mint egyhangú dobpergést ismétli ezernyi ember egyszerre, szabályosan, biztosan, mint egy elsőrangú énekkar. A következő negyedórán már nóta lett abból a néhány szóból. Primitív, de határozott, egységes és mindenki ritmusban énekl. Most például a Sorbonne-on vannak dühös tüntetések. A Quartierben zúgnak ezek a különös dalok. Rendőrök támadnak, dühös verekedés. De a nótából ki nem jönnek.” Mit jelent mindez, a levélíró nem mondja, talán nem is tudná megmondani, de mint jellemzőt, rögzíti tapasztalatát. S ebben megint Balázsnak a *habitus* és a *stílus* iránti érdeklődő vonzalma érhető tetten. Aligha véletlen, hogy ez a ritmus még a levél alcímébe is, külön tárgyszóként, belekíváncozott. A *habitus* is, a stílus is nála, minden jel szerint, valami benső koherencia és kohézió, amely egységbe foglal és összetart különböző nemű dolgokat. Ez, ha megvolt a franciáknál, ha nem, mindenképpen Balázs Béla egy mélyben gyökeredző igényére, vágyára világít rá.

Ez is a modernitás fejleménye, a modernitás káoszára adott reakció.

A harmadik párizsi beszámoló, tematikai szempontból, teljesen más körben mozog, mint az első kettő. Ez (1912. jan. 6. 7–8.) „a Grand Palais kiállított aeroplánjai” kapcsán elmélkedik „bravúr és fegyelem” viszonyáról, s mint a cikk vége felé kiderül, voltaképpen a franciák és a németek viszonyáról. A kiállított repülő szerkezeteket, mint ki is mondja, „nem az egyszerű és józan technikának józan üzletei reklámjai”-ként szemlélte („holott a kiállítás nem készült egyébnek”), hanem a technikai haladás mentális feltételeire és következményeire figyelt. Ahogy írta: „Én az özvegyeket és az árvákat ke-restem.” Ez nem teljesen önkényes szempont, a kor repülőgépe még alapvetően veszélyes, bizonytalan szerkezet volt, a kockázat kiküszöbölhetetlen. A repülés „mártírjai” meglehetősen sokan voltak. De ez a párizsi levél nem a technikai fejlődés kockázatairól szól mégsem, hanem a franciák e téren tanúsított kockázatvállalásairól és „bravúr”-jairól. A repülés terén megfigyelhető magatartást aztán mintegy „népkarakterológiai” jegyet is megfigyeli. „Gondolhatná az ember, hogy éppen csak a repülés van ilyen veszejtő vonzerővel a francia férfiakra. Gondolhatná, ha nem látná napról-napra mindenféle bravúrok véres pompáját e nép közt, egy féktelen férfiaság vulkanikus talajának erupcióit és nem látná azt a tüntető, naiv kultuszát a személyes bátorságnak, melynek párját félvad ázsiai törzsek közt kellene keresni.” A példák széles körből válogatódnak ki, a vízbe zuhant autóbusz utasait mentő abbétól az életmentést mintegy „családi tradícióként” gyakorló tengerpartiakon át az utcai gyilkosságokig. „Köztudomású”, olvashatjuk a levélben, „hogy sehol annyi embert nem ölnek, mint Párisban. Itt a rablók is világos nappal, népes utcán támadnak és a rendőr két lelőtt társa után harmadiknak veti magát a banditára vagy üldözvén, felugrik egy utolsó sebességre beállított automobilra. Krajcáros regények rémhistóriái ezek, de megtörtént dolgok, az utolsó két hét közismert eseteiből taláломra válogattam össze. Ennek a bravúrittas, veszedelemszerető francia temperamentumnak az aviatika kapóra jött. Mint valami forradalom vagy háború.”

Ez a leírás is a francia habitus egy megközelítése, de most a minősítés alapszava a „paradox” szó, és a „tragikus”. „Paradox és tragikus”, mondja is ki a levélíró, „mert minden nagysága és szépsége mellett végül is hiábavaló. A franciák légi uralma [...] csak addig fog tartani, amíg a stabilis gépet meg nem találták. Nem sokáig. Akkor a németek kopírozni fogják gépeiket és egy év alatt nagyobb és jobb lesz légi hasuk a franciáéknál. [...] És ha háborúra kerül a sor, megint a németek fognak győzni.” Hogy ez a jóslás nem jött be, mellékes. (A háborús győzelem/vereség, ma már tudjuk, nem a német-francia erőviszonyokon, hanem az USA háborúba való belépésén fordult meg.) Érdekesebb, legalábbis ma perspektívából, hogy a háború lehetősége ilyen magától értetődéssel fölmerül (1912 januárjában vagyunk, és 1914 nyarán már kirobbant a „nagy háború”), s ér-

dekes az érvelés. Mert miért is győznek majd a németek e jóslat és várakozás szerint? „Mert keveset érnek ma a csillogó személyes kvalitások. Kollektív tömegmunkák idejét éljük és azoknak ereje a fegyelem. A fegyelmet pedig, mely nem fér meg a virtussal és a bravúrral, mely egyéniségtipró, a fegyelmet nem tűrik és nem is ismerik a franciák. Nemcsak a fiatalság pusztul itt. Pusztul itt mindenféle. Rendtelenség, könnyelműség anarchia [...]. Sabotage és korrupció egyre szaporodó botrányai züllő társadalom szimptomáinak látszanak.” „A 71-iki háborúból a franciák tíz hőskölményre való bravúr emlékét hozták haza és éneklék és festik mai napig, az óvatos Moltke németjei pedig egy gyönyörű darab földet és hét milliárdot zsebeltek be.” Nem kétséges, e prognózisban valóságos megfigyelések és csak félig-meddig igazolódott extrapolációk keverednek, s alkotnak valami, semmiképpen nem örvendetes vegyületet. A levélíró itt, a habitusok összevetéséből kiindulva, ingoványos talajon mozog. De ha azt hinnénk, hogy ez a prognózis valamiféle német-párti előrejelzés, tévednénk. Inkább a *veszély* és a *veszteségtudat* aggodalma csendül ki belőle. „A franco-germán régi farkasszemnézésben, melyből nagyon [könnyen] ugorhat még szikra az európai puskaporos hordóba, a bravúr és a fegyelem kvalitásai állnak szemben egymással: zsenialitás és kollektív munka, egyéniség és rend. Az emberi evolúció két ellenkező irányú hajtó ereje ez, két világprincípium, mely egymást kizárja. De veszendőben az egyik, és fájdalmas keserűséggel féltjük a franciákat. Mert szeretni muszáj őket, a gyakran bolond és pózos virtusért, mert a legősibb, legmélyebb emberi szépségek maradékai e nagy egyéni gesztusok és mert sorsuk tragikus. De soha itt meg nem értenék Kleist nagy porosz tragédiáját, a ‚Homburgi herceget’, melyben a fejedelem halálra ítéli fiát, mert az parancs ellenére, vakmerő rohammal, meg mert nyerni a Fehrbellini ütközetet.”

Nem biztos, hogy Balázs Béla geopolitikai elemzőként bevált volna, érzékenysége, kvalitásai nem e szerepkörre predesztináltak. De e német-francia karakterológia fölskiccelésekor alighanem nem is ilyen ambíciók vezették. A modernitás – ha tetszik: a kapitalizmus – hatékonyságának vélt összefüggéseire utalt itt, s azt fájlalta, ami, úgy látta, eközben veszendőbe megy. A „hatékonyság” szűkséggéppeni deficitje aggasztotta, s rokonszenve a „bolond és pózos” franciák mellé állította. Ez is Balázs ‚modernitáshoz’ való viszonyának egy oldala vagy összetevője.

10

Az utolsó úti levél szintén párizsi (1912. jan. 28. 34–35.), alcíme minden korábbinál blickfangosabb: *A diákok apja és a diákok leánya vagy a boncoló-asztal és az oltár*. Egyéb változás is tetten érhető benne: ahogy már

az előbbi párizsi beszámolóból, ebből is hiányzik a retorikai fikció, hogy tudniillik a levélnek címzettje van, s azt a levélíró megszólítja, dialogizál vele, stb. (Nem lehetetlen, hogy ez már annak jele, hogy a szerző már unta a beszámoló-írást.) Ez az utolsó levél a párizsi egyetemi diákélet egyik ‚hagyományos‘, és időben jócskán előre, akár az 1968-as diáklázadásig mutató ‚balhéjáról‘ szól, megspékelve egy kis romantikus betéttel. (Utóbbi alighanem az olvasók szórakoztatására iktatódott be.) „A történet pedig a következő. A párisi egyetem orvosi fakultásán négy év óta tanít egy Nicolas nevű jó nevű tudós anatómiát. Illetve tanítana szegény, ha a diákok nem fütyülnének, trombitálnának, ha hagymát nem hajigálnának, sőt, urambocsá, tisztes Ferenc József-kabátjára liszteszsákot nem ürítenének tradíciószerűleg, immár négy év óta, minden őszön. Az idén a párisi diákok kedélye olyan hullámokat vert, hogy ablakokat vert be és padokat tört össze, sőt rendőröket is vert. De persze, a rendőrök visszavertek, a fakultást pedig be kellett zárni, mert a diákok kedélye nem csillapult és a közoktatásügyi miniszter rendelete folytán az első- és másod orvostanhallgatók el fogják veszteni a szemeszterüket.” A randalírozás, érthetően, nagy figyelmet kapott, „sok plakát és röpirat és cikk” foglalkozott vele, Balázs is nyilván emiatt figyelt föl rá. Egy ilyen diáklázadásnak mindig van oka, a kérdés, amely pró és kontra fölmerült, az, igazuk volt-e a diákoknak. A levél szerint nem volt igazuk. „Mi történt hát? Csak ennyi. Nicolas professzor szigorú és rendszerető tudós lévén, egy kicsit rendet csinált, mikor a katedrát átvette. Kicsit ráncbasztedte az anatómiai tanársegédeket, demonstrátokat, stb., akik kissé kedélyesen végezték kötelességüket az intézetben. Ezek különben sem jó szemmel nézték Nicolast, mert vidéki egyetemről hivatott volt meg arra a katedrára, melynek árnyékában ők vártak évek óta a megüresedésre. Tehát asszisztensek és demonstrátorok haragszanak rá és ezért a diákok, akiknek jórésze (a gólyák) nem is tudhatják, miről van szó, tüntetnek, sabotiroznak, rendőrökkel verekszenek, sőt be is csukatják magukat, sőt a szemeszterüket is feláldozzák. Különös, úgy-e? Mit jelent ez?”

Nem kétséges, egy ilyen ‚randalírozás‘ pusztá lehetőség meghatározott szociokulturális kondíciókat föl-tételez: a lázadás lehetőségének hagyományát, azt, hogy a diák föllázadhat a tanár ellen, s hogy ez természetes. (Hogy a lázadás jogos-e vagy önkényes, ebből a szempontból mellékes.) Ehhez szükséges, hogy a lázadás legitím reagálásmód legyen abban a közegben, amelyben megtörténik. S a francia tradíciók, amelyek 1789-ben alapozódtak meg, ennek kedveztek. Balázs Béla értelmezése ezért kettős. Leszögezi, hogy a diákoknak nem volt igazuk. Ugyanakkor a diákok megmozdulásában egy ‚tradícióadta szolidaritást‘ lát. A megmozdulás szerinte „a párisi egyetem intenzív, mélyen gyökerező, meleg diákéleté”-re vall. „Ezek az asszisztensek, demonstrátorok, miegyebek tudniillik a diákok idősebb

kollégái számba mennek itt. A bentmaradt őrmestereknek lehetne mondani [őket]. Ezek az öregek, a diákok ‚apái‘, akik a fiatalokkal egyletekben és szövetségekben, hol vígan, hol komolyan, a Quartier-latin sok ős tradíciójával tarka, közös életet élnek.” Maga a diákok megmozdulása a ‚tradícióadta szolidaritás‘ megnyilvánulása, „preparált, jellemző képe”. S „itt nincs másról szó, mint ezer fiú pajtáságáról, szolidaritásáról, kollektív érzékenységéről, jóban, rosszban egységes kedélyéről, egy szóval diákéletéről, mely ez alkalommal ugyan nem szépen mutatta meg magát, de – hiába – szépet mutatott.”

Balázs Béla itt valami lényegeset vett észre és mondott ki, s ez a valami a magyar hagyományból voltaképpen máig hiányzik. (A hiányra ő maga is utalt.) Igazsága azonban az azóta eltelt évszázad tanulságainak perspektívájából: féligazság. Szimpatizáljunk bár a lázadás gesztusával (amelyre nagyon sokszor szükség volt, és szükség lenne ma is), a lázadás egyetlen igazi legitimációja: igazsága. Jogosultsága. Ha ez hiányzik, a lázadás csak öncélú kavarodáskeltés. Ezt a veszélyt Balázs Béla még nem érzékelt, számára e diákszolidaritás pusztá léte is vonzó volt. A levél második része alighanem ezért szól e szolidaritás másik, csakugyan szép arcáról. A véletlen ugyanis úgy hozta, hogy a „legnagyobb *bagarre* napján” (a franciák a *bagarre* szóval nevezték meg a diákok lázadását), szóval a *bagarre* napján „ment férjhez Lucie Bagarre, a diákok leánya. Úgy bizony: a diákok igazi, anyakönyvileg igazolt leánya.” A magyarázat erre egy régi *bagarre* eseményeire megy vissza, amikor a diákok „egy kitett pólyásbabát találtak”, s közösen elhatározták, hogy a csecsemőt adoptálják, fölnevelik. S ez az így fölnevelt kislány, Lucie Bagarre éppen az új *bagarre* napján ment férjhez – ért révbe. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy amíg a diákok egyik küldöttsége „az egyetem doyenjével tárgyalt az ‚öregekért‘ vívott anatómia háborúban, másik küldöttsége Lucie Bagarre esküvőjén jelent meg – mint örömapa.” (Ez a „véletlen” mai perspektívából túlzottan szép ahhoz, hogy ne valami hajdani „kommunikációs” konstrukcióra gyanakodjunk – amit Balázs csak átvett a sajtóból –, de még az is lehet, hogy csakugyan igaz. A történeti fejlemények uralkodó létmódja az ellentmondás, és nem lehet kizárni, hogy az utolsó *Párisi levél*ben elbeszél *bagarre* története csakugyan ilyen kettős arculatú volt.)

11

Az *Úti levelek* sorozata többféle nézőpontból is értelmezhető. Az egyik lehetséges nézőpont nyilvánvalóan az újságírás nézőpontja: érdekeseke-e, olvashányosak-e ezek a beszámolók, valódi újságolvasói igényt elégítettek-e ki? A végén kezdve a választ: e beszámolók Nyugat-Európáról referálnak, az önmagát modernizáló, „nyugatra” tekintő, mintákat, orientációs pontokat kereső or-

szág újságolvasó polgára számára tehát egy ilyen sorozat mindenképpen érdekes volt, hisz olyasmikről számolt be, ami itthon vagy nem volt, vagy nem így volt, s amiből következtetéseket lehetett levonni az itthoni fejlemények alakulására is. Hogy kellőképpen „könnyű”, azaz olvasmányos olvasmányok voltak-e ezek a tárcák, az már nem egyértelmű. A magyar sajtóban jó néhány, Balázsnál lényegesen jobb stilszta publikált rendszeresen. Az *Úti leveleknek* nem a nyelvi gördülékenység volt a legfőbb erényük. (Ez csak részben „írás-készség” függvénye, szerzőnk „mélységekbe tapogatódzó”, elméleti aspirációi sem minden potenciális olvasó számára voltak könnyen befogadhatók. Ezen a helyzeten egy-két retorikai fogás önmagában nem igen változtatott.) A másik lehetséges nézőpont az elbeszéléselemek, dolgok, összefüggések relevanciájára vethet fényt. Azaz, mennyire lényeges és csakugyan hatékonyan orientáló információk voltak azok, amelyek e levelekben a magyar olvasó számára hozzáférhetőkké váltak? A levelek tárgya – súlyukat és jelentőségüket illetően – elég nagy szóródást mutatott, közvetlen történeti aktualitásuk nem azonos. Van köztük, ami csakugyan a kor nagy mozgástendenciáira, trendjeire vet fényt, s van, ami inkább csak a szerző érdeklődésének egyes irányairól árulkodik. Ez persze szükségképpen van így, bizonyos mértékig e műfaj minden művelőjére áll. Ha azt várnánk el, hogy egy ilyen sorozat afféle univerzális orientációs mintatár legyen, amely a kor embere számára minden érdemi kérdésben megbízható útba igazítást ad, akkor ennek az elvárásnak természetesen Balázs Béla levelei sem tudnának megfelelni. Ilyen igénye alighanem önmagával szemben nem is volt. A mérleg nyelve az érdekes vagy fontos alternatívájában inkább az első kritérium, az érdekesség felé hajlott – ezt is várták el tőle. De ahhoz a szokványos újságíróknál műveltebb és elmélyülésre, „spekulációra” hajlamosabb alkat volt, hogy belül maradjon a hétköznapi értelemben vett érdekesség körén. Ő, automatikusan, szimptomákat keresett és írt meg. S ez az „érdekesség” szintje fölé emelte. Mai – utókori – távlatból pedig ez mindenképpen jelentőséget ad neki. Még azokban az esetekben is, amikor tévedett vagy éppen nem teljesen értett meg valamit. A megértés mindig kollektív teljesítmény és folyamat – s ebben Balázs Béla tárcái is játszottak bizonyos szerepet. (A probléma itt nem „tévedéseiben” van, hanem abban, hogy e folyamat az adott mediális viszonyok közt szükségképpen, szétterült és fragmentálódott. Azaz, csak egy olyan – nem létező, s nem is létezhető – ideális olvasó fejében mehetett volna végbe, aki mindent elolvasott, s minden információt és szempontot saját fejében kumulált volna. Ezt azonban még a mai kor, viszszafele olvasó történése sem végzi el maradéktalanul.)

A legfontosabb nézőpont, amely elfoglalható e sorozat írásaival kapcsolatban, úgy hiszem, az: miképpen tematizálta a modernitást és s a modernitás felvetette alternatívákban miképpen foglalt állást?

A modernitás érzékelésében Balázs Béla teljesítménye nem rossz. Mindenekelőtt: érzékelte és a maga módján le is írta, hogy a modernitás nem egységes, változatokban él, s ezek a változatok lényeges pontokon nagyon különböznek. A svájci, amely bár speciális, ám bizonyos értelemben paradigmaticus eset, minta verzió, egészen más volt, mint a félig és rosszul modernizálódott, múltjából élő olasz, de más, mint a francia vagy német, amelyek egymásnak is ellentmondó variációk. Ebben a distinktív érzékelésben Balázsnak a habitusok különbözősége iránti érzékenysége járt a kezére, Nem volt társadalomtudós (szociológus vagy közgazdász), „csak” művészlélek, erős spekulatív hajlandóságokkal, de a habitusok különbségére így is, vagy éppen ezért felfigyelt. (Ez persze az ő felfogásában valamiféle karakterológiai megközelítés eredménye volt, az elvont „néplélek” valami egyéni alakulástörténet következtében kialakult variációinak felismerése.) Mégis, a habitusoknak e, mégoly hozzátétőlegesen megkülönböztetése sok mai történéssel szemben is előnye volt. A modernitás „kemény” struktúrája persze, amelyet a tőkeológia érvényesülésének adott módja és ereje, magyarán a kapitalizmus mint az egész életet alakító erő, ez a különös dinamika hozott létre, így elsikkadt nála: erre nem volt fogékonysága. Így azután a habitusok különbségét sem érthette meg a maga teljességében. De érzékelte. S ezért itt is, ott is sok szimptomát érzékelt, némelyiket le is írta, többnyire persze csak jelezte.

Ha azt nézzük, milyen volt a viszonya a modernitáshoz (értsd: a kapitalizmus mentális és kulturális leképeződéséhez), akkor az ötlik szembe, hogy viszonya lényegét tekintve ambivalens volt. Ez nemcsak abban érhető tetten, hogy az Itália földje megőrizte „nagy múltat”, annak antik és reneszánsz rétegeit sokkal többre tartotta, mint az aktuális olasz kulturális fejleményeket, például a futurizmust. Ez, választását akár kvalitásérzéke, akár „konzervatívizmusa” számlájára írjuk is, történeti távlatból mindenképpen realiztikus opció volt. A választás ez esetben lehetett ugyan „konzervatív” ízlés eredménye, de az ítélet pontos. Amikor azonban Svájc „lélektelen” modernségét vagy Berlin erősen technicizált és hatékony, de „szellemtelen” modernségét tette szóvá, már nem ízlésítéletet hozott meg, nem a „művészlélek” ítélkezett, hanem a kapitalizmus fegyvelmező és személytelenítő hatalmával szembesült. S ez nem esztétikai, hanem mentális tapasztalat és szempont volt nála: az egyéniség behatárolódásának élményét mondta ki. Ugyanakkor, észre kell vennünk, reagálása képlete nem egyszerű: Berlin és a németek mentális „kritikája” összefért nála a „germán” meztelenségkultusz messzemenő méltánylásával, sőt gloriifikálásával. Itt, ha csak azt vesszük észre, s csak azt mondjuk ki, hogy a Naktkultur mozgalom mellé szegődése saját libidójának „fölszabadítási”, kiélési igényével függött össze, azaz, annak lehetőségét kereste, ami ennek esélyeit növelte, igazat, de

keveset mondunk. Preferenciái ilyen alakulásában természetesen szerepet kapott a nőket hajkurászó („vérnősző”) szexualitása, de ez, miként a németek egy részének meztelenségkultusza is, nemcsak egyéni ösztönkésztetésekre vezethető vissza, hanem – egyben – a német kapitalizmus személytelenítő, habitusbeszűkítő hatalmára való reakcióira is. S hogy erről – erről is – szó volt, mi sem mutatja jobban, minthogy a színpadi „meztelenséget” kritikával fogadó franciák „bolond és pózos”, azaz fegyelmezetlen, de a személyiség „zsenialitását” változatlanul érvényesítő viselkedésének veszélybe kerülése aggodalommal töltötte el. Azt érzekelte, hogy a „fegyelem” és „rend” német gyakorlata hatékonyabb lesz, mint a franciák „fegyelmezetlen”, virtuskodó zsenialitása, de e veszély érzékelése is, a veszteség lehetőségével való számolás is arra enged következtetni, hogy a modernitást olyan fejleménynek látta, amelyben fontos értékek mehetnek (s mennek is) veszendőbe. S így a modernitás igénylése (a fürdőszobától a szexualitás szabaddabb kiéléséig) és a modernitás bizonyos fejleményeitől való ódzkodás együtt jelent meg nála.

Hogy reagálásának ezt a benső feszültségét, szerkezeti kollízióját miként nevezzük meg, mellékes. De annyi mindenképpen bizonyos, „tisztá” képletként nem írható le, mélyen ambivalens, s a régi „nagy stílus” vonzása és a „modern” életforma (s részben: életviszonyok) igénylése egyszerre, egymásra torlódva, egymással harcban állva jellemezte.

S Balázs Béla volt olyan jelentős (s érzékeny) intellektus, hogy ezt az ambivalenciáját – függetlenül úgynevezett „tévedéseitől”, egyéni esetlegességeitől – magát is történetileg releváns jelzéseként értelmezzük és értékeljük. ■ ■ ■

Jegyzet: Balázs Béla írásai úgynevezett „rövid ortográfiaival” jelentek meg, ezért a magánhangzók hosszúságát – mivel ezek nem szerzői, hanem nyomdai sajátosság miatt tértek el a normától – helyreállítottam. Egyéb helyesírási korszerűsítést nem végeztem.

SZÖVEGFORRÁSOK

- Balázs Béla: Uti levél. (Bern, július 13.) *Világ*, 1911. júl. 18. 12.
 Balázs Béla: Uti levél. (Bern, 1911. július.) *Világ*, 1911. júl. 30. 14.
 Balázs Béla: Uti levél. (Bern, 1911. augusztus 17.) *Világ*, 1911. aug. 19. 6–7.
 Balázs Béla: Uti levél. (Evan-ies-Baius, augusztus 24.) *Világ*, 1911. aug. 27. 15–16.
 Balázs Béla: Uti levél. (Waidberg, augusztus 31.) *Világ*, 1911. szept. 10.
 Balázs Béla: Uti levél. (Firenze, 1911. szeptember.) *Világ*, 1911. szept. 10. 8–9.
 Balázs Béla: Uti levél. (Firenze, 1911. szeptember.) *Világ*, 1911. szept. 19. 12–13.
 Balázs Béla: Uti levél. (Firenze, október 6.) *Világ*, 1911. okt. 10. 9.
 Balázs Béla: Uti levél. (Firenze, 1911. ősz.) *Világ*, 1911. nov. 9. 1–2.
 Balázs Béla: Uti levél. (assisi, 1911. őszén.) *Világ*, 1911. nov. 16. 8–9.
 Balázs Béla: Párisi levél. Plágium, pornográfia és üzlet. (Páris, 1911. december elején.) *Világ*, 1911. dec. 3. 34–35.
 Balázs Béla: Párisi levél. Még egyszer a meztelenség, még egyszer a stílus és a ritmikus Páris. (Páris, december végén.) *Világ*, 1911. dec. 22. 11. (Az írás végén a keltezés – a cím alatt ellentétben – ez: Páris, 1911. december közepén.)
 Balázs Béla: Párisi levél. Bravur és fegyelem. (Páris, január 3.) *Világ*, 1912. január 6. 7–8.
 Balázs Béla: Párisi levél. A diákok apja és a diákok leánya vagy a boncoló-asztal és az oltár. (Páris, január 26.) *Világ*, 1912. jan. 28. 34–35.
 Balázs Béla: Napló 1903–1914. Első kötet. Vál, szerk., a szöveget gond., a jegyzeteket írta Fábri Anna. Bp., 1982, Magvető (Tények és tanúk)
 Balázs Béla: Úti levelek a Világ című lapnak. = Uő: *A csend*. Novellák. Úti levelek. Vál., szerk. Lenkei Júlia. Bp.: 1985, Magvető, 251–319.

IRODALOM

- Bauer Hilda 1985: *Emlékeim*. Levelek Lukács Györgyhez. Vál., bev. Lenkei Júlia. Bp. (Archívumi Füzetek V.)
 Csanak Dóra, F. 1966: *Balázs Béla hagyatéka az Akadémiai Könyvtár kéziratárában*. Bp. (MTA Könyvtár Kéziratár katalógusai 1.)
 Fehér Ferenc 1969: Balázs Béla és Lukács György szövevése a forradalomig. *Irodalomtörténet*, 2. sz. 317–346., 3. sz. 531–560.
 Gyuris György 1984: *Balázs Béla. Bibliográfia*. Szeged. (A Somogyi-könyvtár kiadványai 29.)
 K. Nagy Magda 1973: *Balázs Béla világa*. Bp.
 Lenkei Júlia 2010: Balázs Béla utókoráról. *Ex-Symposion*, 71. sz.
 Lukács György 1918: *Balázs Béla és akiknek nem kell*. Gyoma: Kner
 Szabolcsi Miklós 1961: Balázs Béla. *Az MTA Nyelv- és irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, XXI. 161–181.

Lengyel András (Békéscsaba, 1950): irodalomtörténész, Szegeden él. Kutatási területe a 20. századi magyar irodalom- és művelődéstörténet, időnként visszanyúlva a 19. század végéhez is. Megközelítésére a filológiai és gondolkodástörténeti szempontok kombinálása jellemző. Számos könyv szerzője, legújabb kötete (marginalitástörténeti tárgyú írásai egy gyűjteménye) tavaly ősszel jelent meg. Déry-, Tömörkény- és Komlós Aladár-díjas. Újabbán Ignó Hugó életművét kutatja, de elsősorban ma is József Attila-kutató (akit persze pályája során sok másféle alkotó is foglalkoztatott, Kosztolányitól Németh Andorón át Cholnoky Viktorig). A Szeged-kutatásban is letette névjegyt.

Merre van a magasság?

Csaplár Vilmos *Leona és Leó* című novellagyűjteménye a szerző évtizedekkel ezelőtt írt és kifejezetten e kötet kedvéért készre csiszolt műveiből áll. Az itt összegyűjtött szövegek legkorábbi darabja – Csaplár közlése szerint – nagyjából 1979-ben keletkezett, de a legtöbb írás nyersanyaga a kilencvenes évekből való. Ez a kötet szempontjából azt jelenti, hogy a *Leona és Leó* mellett, hogy magán viseli a szerző újabb intencióinak nyomát, Csaplár pályájának korábbi korszakaival is érintkezik, ha ugyan beszélhetünk az ő esetében konkrét alkotói időszakokról. Az azonban, hogy e könyv tematikus vagy egyéb jegyek alapján mennyire köthető Csaplár Vilmos korábbi műveivel, ezúttal kevésbé lényeges, mivel a *Leona és Leó* nem a szerző pályájának szintézise, és nem is afféle nosztalgikus visszatekintés, hanem önálló alkotás, amely saját jogán, az eddigi művektől függetlenül is képes kivívni az olvasó figyelmét.

Ennek kézzelfogható bizonyítéka a tematikus blokkoktól tartózkodó, gondos szerkesztés, amely révén a kötet szerkezete nem válik kényszeredetten koncepciózussá, de a szövegek között mégis kirajzolódik egyfajta laza egység. A *Leona és Leó* karakteres dinamikája elsősorban a szövegek – „novellák, elbeszélések” – hosszának változásából adódik, és abból a megoldásból, hogy a hasonló motívumokkal dolgozó művek egymástól kellő távolságra helyezkednek el. A szereplők tetteinek, élethelyzeteinek áthallásai így nem válnak pillanatnyi mozzanattá, nem mint motívumsorozatot érzékeljük őket, hanem mint nagyobb ívű, a kötet egészére ható alapelemeket. Ennek köszönhetően például az elvetélt nőkről szóló, *Kórházban* című nyitó szöveg sajátos kölcsönhatásba kerül a kötet felénél elhelyezett, *A román lány* című vetéltörténettel és a címadó novellával, a *Leona és Leó*val, amely egy agysérült csecsemőnek életet adó lány helyzetét vázolja fel.

Csaplár Vilmos: *Leona és Leó*
Kalligram, 2017

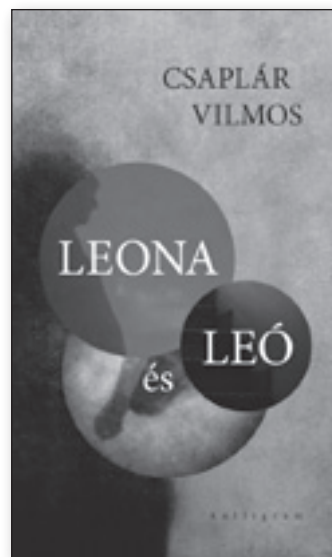
E szerkezeti megoldásokon túl azonban van még egy fontos szervezőeleme ennek a kötetnek, amely a már említett viszonylagos egység képzetét is felkeltetheti. Ez a kihagyásos szerkezet, a közlések áttételes jellege, a lényeges, de kimondatlan összetevők jelenléte, amely oldalszámtól függetlenül minden szövegre jellemző.

E hiatusos elbeszélésmód kulcsfontosságú a kötet legfontosabb problémája, az emberi kapcsolatok eltorzulása tekintetében, és hangsúlyossá teszi az egyes szereplők elmagányosodását, egzisztenciális lecsúszását kísérő pszichés mechanizmusokat. Csaplár könyvében ugyanis feltűnően sok a hallgatás, az elhallgatás: a nyilvánvaló sorstragédiák tabuként jelennek meg, és a szereplők belső önmeghatározásai éppúgy az önbecsapásra épülnek, mint a külvilágnak címzett tényleges megszólalásaik. A szülők és gyermekeik, orvosok és pácienseik, férfiak és nők között feszülő kérdések így állandósítják, központi elemmé teszik a meg nem értettséget. Ez azonban nem valamiféle könnyen regisztrálható kommunikációs zavar: itt nem félreértésekről van szó, hanem olyan feszültségről, amely a másik hallgatásából, a visszatartott információkból, az elfojtott érzelmi reakciókból épül fel. A csend, a hallgatás, a válaszok hiánya ugyanakkor nemcsak a szereplők érintkezéseit zavarja meg, hanem rendszerint az olvasónak is komoly fejtörést okoz. Amikor egy kérdésre nem érkezik reakció, vagy csak bizonyos idő elteltével, némi gondolkodás után hangzik el a válasz, akkor az olvasó sem tudhatja, hogy mi játszódik le a karakter fejében. A *Kicsi ember, kicsi érzelmek* című szöveg erre a narrációs megoldásra bőségesen kínál példát, de több más novellának, például a *Major csíkjának* is gyakori eleme

a beszélgetés egy feszültebb pontján beálló csend. Egy másik szövegben, a *Leona és Leó* egyik legfontosabb jelenetében viszont explicit módon, egy szereplő néma kommentárján keresztül azt is megtudhatjuk, hogy a zavarba ejtő hallgatást pontosan milyen gondolatok kísérik a beszélő fél elméjében. E jelenetben a szülésorvos megpróbálja felkészíteni az újdonsült anyát egy komoly traumára, arra, hogy újszülött gyermeke agykárosodást szenvedett. Leona azonban nem reagál a csecsemővel kapcsolatos közlésekre, arra sem, hogy a konkrét probléma nem a szülés során lépett fel. Ez a következetes csend feszélyezi az orvost, ezért megpróbálja megmagyarázni magának e szokatlan viselkedést: „A doktor számított egy kérdésre: akkor mivel volt probléma? Leona meg se mukkant. Nagyon fél megismerni a valóságot, gondolta Bede. Az összes körülményt figyelembe véve azt se zárta ki, hogy nem érdekli. Úgy folytatta, mintha elhangzott volna valamilyen kérdés.” (232)

A kifelé határozottnak tűnő orvos tehát belül bizonytalan, és nem tudja mire vélni az anya hallgatását. Mivel ez a helyzet egyáltalán nem igazolja az ő előfeltevéseit, a beszélgetést igyekszik magabiztosan lezárni, Leona viszont ezúttal nemcsak közönyt, de ellenállást is tanúsít: „– Tudom, mit érez. – folytatta Bede. Leona úgy nézett vissza rá, mint aki kétli, hogy tudják, mit érez.” (233)

Ezzel a tanácstalansággal, a mások titkaival szembeni tehetetlenséggel magyarázható az is, hogy bizonyos szerep-

lőknél az információszerzés rögeszmévé válik. Ez figyelhető meg például a *Ti-mea szerelmes* kontrollmániás apafigurája vagy a *Kicsi ember, kicsi érzelmek* törpe termetű főhőse esetében. E szövegekben a besugárás, a lehallgatás problémája nem pusztán a rendszerváltás előtti besugáráshálózat áthallásaként jelenik meg, hanem inkább a csenddel, az érzések és gondolatok ismeretlenségével szembeni riadt ellenállásként. A hallgatóság, a leskelődés tehát itt mélyebb, személyesebb indulatokból, a mások életéből való ki-rekesztettségéből fakad, s mivel a szereplők nem képesek megbirkózni ezzel az érzéssel, állandósult zavaruk hirtelen bekövetkező tragédiákhoz vezet.

Ezek a figurák erejük, magabiztosságukat a mások fölött gyakorolt kontrollból merítik, és amikor környezetük egyszer csak megkérdőjelezi az ő hatalmukat, kibillennek megszokott szerepükből, és mindent elveszítenek, ami számukra fontos volt. Csaplár Vilmos kötetében szép számmal olvashatóak hasonló szerkezetű bukástörténetek, amelyek kapcsolatba hozhatók a társadalmi pozíciók rendszerváltás körüli átalakulásával, de nem a közgondolkodás változásait mutatják be, hanem a magánélet széthullásának korhoz kötött módjait. Ez figyelhető meg az ügyeskedő, sikeres vállalkozó, Major Sándor esetében, aki a rendszerváltás előtt feleségét Hollandiába telepítette, és mivel a nő és gyermeke később nem hajlandó visszatérni a már jómódú üzletemberhez, Major magányosan, keserűen él nagy és üres családi házában (*Major csikja*). Itt tehát az egzisztenciális felemelkedés a privát szféra széthullásával jár együtt, de például az *Egy tücsök és egy nagy hangya* Basa Istvánja esetében a lecsúszás egy kicsit másképp megy végbe. Basa, aki előbb népszerű fiatal költő, majd vidéki politikus lett, a társadalom megbecsülését, emberi kapcsolatait és alapvető méltóságát egyszerre veszíti el. A két elbeszélés főhőse, Major és Basa között azonban van egy alapvető hasonlóság, mégpedig az, hogy az írói, költői pályával kapcsolatos álmait mindketten feladják, és a kilencvenes évek ügyeskedői, az újdonsült vállalkozók és politikusok köréhez csatlakoznak.

Motivikus szinten az egzisztenciális vagy érzelmi felemelkedés és süllyedés sokszor konkrét térbeli mozgások-

ban fejeződik ki. Csaplár Vilmos szövegeiben ugyanis kifejezetten hangsúlyos a vizualitás, fontos szerepe van például az erős színeknek, a vörösnek, a narancsnak, a méregzöldnek, ugyanis ezek azok a színek, amelyek jelentőséget sugároznak, és csakúgy, mint a festészetben, itt, e novellákban is ezek ragadják meg először a figyelmünket. A *Major csikja* egy különös jelensége, a vörös hajú, zavart elméjű Adél festményei a színeknek ezt az adottságát a kötet legfontosabb térábrázolási eszközével, a fent és a lent ellentétével ötvözi, és így egyetlen képbe sűríti a magánélet összeomlásának viszonyait: „Minden képnek két része volt, egy felső és egy alsó. A felső kék, arany, sugárzó, mennyei, de hozzá tartozott az alja, fekete, vörös, méregzöld, rémisztő szemek.” (84–85)

Az itt színekkel is kifejezett ellentétek konkrétabb térbeli megjelenítése például az ügyeskedő vállalkozók hobbi-ja, a vitorlázórepülés (72) vagy a lyukas szívű kisfiúból postássá, majd ismert kiadóvezetővé lett Hóka Péter búvóhelye, egy régi ház padlása (*Láthatatlan angyal*). A térrel való játék legérdekesebb megoldásával azonban a *Kicsi ember, kicsi érzelmek* című elbeszélésben találkozhatunk. A törpe termetű Sárosi Csaba, aki betegsége miatt konkrét és átvitt értelemben is alul helyezkedik el, azaz a többség állandóan lenézi, előbb egy még alacsonyabb státuszt foglal el, a betörő pozícióját, majd az így szerzett pénzből egy emeleti irodával felszerelt mosodát vásárol. Térbeli elhelyezkedése rendkívül érdekes mintázatot mutat: betörőként előbb felemelik az ablakhoz, majd lemászik, és gond nélkül elsétál a kamerák alatt, mosodatulajdonosként pedig az iroda magasságából, csúcstechnológiájú kamerák segítségével figyeli meg az ügyfeleit. Leghőbb vágya az, hogy neki is átlagos magasságú gyermeke szülessen, ezért még arra is képes, hogy kövessen és megszaroljon egy nőt, akinek a házában titokban föl-alá lifteznek.

Sárosi Csaba mozgása ugyanakkor nemcsak a társadalmi megbecsülés alegóriájaként működik, hanem a kívül-állás és bennfentesség ellentétpárját is lényegi aspektussá teszi. Ez a szembeállítás a kötet más szövegeinek is meghatározó eleme, az *Egy nagy utazó* és a *Kint* című novellában például elsődleges jelentőségű.

Utóbbin erősen érződik Mészöly Miklós *Film* című regényének hatása, nemcsak filmszerűsége, de a helyszín miatt is. Mészölynél az első jelenet felvételt imitáló látványvilága a Moszkva térről a Városmajor felé terjed tovább, Csaplárnál pedig a meg nem nevezett térről a plázaépületek és a szemközti patika irányába tartunk. Az, hogy az olvasó hajlandó-e ebbe belelátni a mai Széna tér környékét, szabad választás tárgya, de az ikonikus helyszín, Mészöly *Filmjének* és Hajas Tibor szintén 1976-os *Öndívatbemutató* című kísérleti filmjének tere az önmagát kívüllőként feltüntető narrátor pozícióját is tovább árnyalja. Az például, hogy a beszélő valóban objektív, külső szemlélő-e, nem egészen egyértelmű, mivel a leírt terület lakóival kapcsolatban olyan kliiséket sorakoztat fel, amelyek a bennfentesség érzetét keltik. A narrátor ugyanis ismert sztereotípiák alapján ítélkezik, és olyan háttérrel konstruál a szereplők számára, amely nem feltétlenül a sajátjuk. Ez ugyancsak a hallgatás, a néma gondolatok problémájához vezet vissza, amelynek mindenképpen helye van a *Leona és Léó* szövegeiről szóló részletesebb elemzésekben.

A *Leona és Léó* olvasását tehát nagyban megkönnyíti, ha félretesszük a Csaplár Vilmos művei nyomán felmerülő előfeltevéseket – például a karrier-történetek vagy a politikai érdeklődés primátusának közhelyeit –, és inkább a szövegek mélyebb rétegeket megmozgató, összetett folyamataira koncentrálnunk. E kötet legnagyobb erőssége ugyanis sokrétűségében áll, abban, hogy a társadalmi és magánéleti folyamatokat egymással összefüggésben, többfelé mutató módszerek segítségével mutatja be. Ezek teszik a *Leona és Léó* szövegeit olyan alkotásokká, amelyek az olvasótól is differenciált látásmódot követelnek meg, s így egyre mélyebbre és mélyebbre vezető gondolati élményt nyújtanak.

■ ■ ■

■ **Tóth Anikó:** 1989-ben született és a Bács-Kiskun megyei Bócsán nőtt fel. Korábban Kecskeméten, majd Budapesten tanult, jelenleg pedig az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója és a Jyväskyläi Egyetem vendéghallgatója. Fő érdeklődési területei a kortárs próza és a 20–21. századi magyar esszé története.

BIODÍSZLET BIODÍSZLET

A *Növényolimpia* meglepetésszerű, mégsem teljesen előzmény nélküli folytatása a Szijj Ferenc életműnek. A szöveg egyik előző változatának részlete már megjelent 2006-ban a Beszélő szeptemberi számában (*Növényesszöveg* címen), de motivikus szinten előtörténetnek tekinthető az 1992-es *A futás napja* elbeszéléskötet címadó novellája is. A legújabb regény meglepő abban az értelemben, ha az olvasó a 2014-es *Agyag és kátrány* prózai utóéletére kíváncsi, írói reakcióként azonban mégis logikus ebben a (védekezéséért és menekülésként egyszerre) fikcionalizálható jelenben, ahol a reformok működnek és nem a józanész, illetve ahol legtöbbször maga a benne élő sem tehet mást azon kívül, hogy nézi, *hogy telik a kurvaélet*.

A három nagyobb egységre osztott (első rész, közjátékok, második rész), összesen huszonegy fejezetből álló regény hosszú mondatokkal operál annak ellenére, hogy a cselekmény kevesebb, mint tíz mondatban összefoglalható. A formailag egybefüggő, gondolatilag mégis szétartó, emiatt sok esetben kizökentető szöveg (melyben akár bekezdésről bekezdésre változik a helyszín és az aktuálisan megszólaló szereplő személye) nehéz kihívás elé állítja olvasóját, aki a fülszöveg szerint egy humoros és abszurd látomásokkal tarkított nagy realista regényt tart a kezében, amiben a múlt „léptenyomon feljön, mint a talajvíz, és elárasztja a jelent.”

És valóban, a *Növényolimpia* regényidejét meghatározni nehézkes, ugyanis a rendszerváltás előtti és utáni nyelvi regiszterek keverednek egy állandó jelenben. Aranka folyton eltéveszti, hogy tanácsi vagy önkormányzati lakása van (10., 30.), ha az olimpiai sportolók leletei kikerülnének a kórházból, azt „másnap már be is mondaná a Szabad Európa” (142.), később Tarnóci elvtársat emlegetnek (180.), máshol viszont Magyarorszá-

Szijj Ferenc: *Növényolimpia*
Magvető, 2017

got a szovjet zsarnokság alól felszabadult országok közé sorolják (184.). Az idő nyelven végzett változtatásait elensúlyozza, hogy a regény szereplői egy helyben topognak. Évek-évtizedek óta berögzült szokásaikat öregbítik, legyen az értelmetlen gyűjtögetés („ahol volt hely, ott fel volt halmozva valami” [18.] vagy a kocsmába járás.

Az egyes szám első személyben megjelenő, név nélküli főszereplő és szűk környezete is törzsvendég az italmérőben, a legtöbbször delíriumos állapotban eszkalálódó, tehetetlen kocsmafilozófia az egyetlen lehetősége a folyton spekuláló utca emberének az ország abszurd élehetlenségének elviselésére. „(...) ha itt körülnézünk, szinte el lehet szédülni a vakító napsütéstől, a nyüzsgő embertömegtől, a fokozhatatlan zenei zűrzavartól és a legkülönfélébb színes feliratoktól, amik mind arra buzdítanak, hogy lépjünk tovább, ugorjunk, foglalkozzunk most már végre valami mással is (...), a jövővel, ha mond az nekünk valamit egyáltalán ebben a végtelenbe nyúló jelenben (...)” (78.) Később az alkoholfogyasztás tulajdonképpen az időből való kilépést, a szabadság érzését és az ennek okán történő átmeneti megnyugvást teszi lehetővé. „(...) az én érzékeny szervezetem, nem tehetek róla, már egy jó ideje úgy reagál, hogy gyorsan valami alkoholt inni (...), ha valaki a politikát emlegeti, vagy a nőket, esetleg a múltat vagy a jövőt.” (236.)

A múltnál és a jövőnél a jelen sem fest biztatóbb képet. „(...) jól tudjuk, hogy csupa ellenségekkel vagyunk körülvéve, akik most persze a barátainknak adják ki magukat (...)” (236.) A szereplők többsége állandó szorongásban él, legyen ennek oka a szomszédoktól és a betörőktől való félelem, az egzisztenciális bizonytalan-

ság, a permanens rossz elő- és közérzet vagy éppen az erre reakcióként is felfogható cinikus-ironikus közhangulat. „Itt valami iszonyatos katasztrófa készülődik, vagy talán már meg is történt a hátunk mögött vagy a fejünk fölött, de senkinek még csak halvány sejtése sincs róla (...), mert azt gondoljuk, hogy hát mindegy, mi itt szépen elvagyunk.” (72.) Vélekedik meg nem nevezett elbeszélőnk már-már Krasznahorkai Korimjának hangján egy helyütt (az említett író legutóbbi, *Báró Wenckheim hazatér* c. regénye is közéleti fókuszú, abszurd humorral fűszerezve), minden őt érő ingert gyánakvással fogad, hogy aztán a történet végére karkai helyzetbe kerüljön – menekülni kényszerül, bár nem tudja, miért és kik üldözik, mennyi pénzt kell megadnia és kinek.

A *Növényolimpia* humora az aktuálpolitikai és közéleti helyzet túlgondolásában, abszurd fokozásában nyilvánul meg. A regény terében uralkodó paranoid közhangulatot a növényfesztivál (melynek főtámogatója egyébként a Shell [184.]) megrendezésének híre mozdítja el az abszurdítás felé. A gazdaságilag legyengült, lelkileg meggyötört ország vezetői újabb indokot találnak a lakosság vegzálására a közös jó érdekében, olimpiát rendeznek grandiózus építkezésekre és átalakításokba kezdve, miközben az egészségügy méltatlan helyzetbe kényszerül. „a kormány (...) árusítja ki a nemzeti érdekekkel együtt kataszteri holdanként a jóféle, zsíros magyar földet (...) és szünteti meg egészségügyi reform cí-

mén a betegek alól a kórházi ágyakat, úgyhogy most már utcai padokon kell nekik beadni az infúziót, a palackot egy faágra kötözve (...)” (38.) Szijj egy alapvetően elkésztő helyzetet gondol tovább és túloz el, így létre jön az ’én már semmin nem tudok meglepődni’ logika alapján működő ’sírva vígad a magyar’ állapot, amit ez a realitásból kiinduló, az abszurdba megérkező humor táplál. „Falatozom, közben romlásba döntik az országot” (38.) nyilatkozza a főszereplő, miközben a madarakat a kormánypárti etetőbrigádok árvaházból elsikkasztott pékáruval etetik.

Az előbbiekből következően főszereplőnk világi célja is irracionális terven alapul: egy ismeretlen (de általa ismertnek vélt) kormányfőtanácsosnak készül eladni ötletét 70 ezer forintért (természetesen zsebbe). A projekt több változatát felülírva (pl. óriás bálna a Duna-parton, óriási kalapács a Kossuth téren, húsz emelet magas karikás ostor vagy szívlapát, tíz emelet magas húsvéti tojás) végül az óriási törpénél marad, ám a némiképp zavaros vázlat végül nem éri el címzettjét.

A rendszerint némi rövidital és sör, időnként pedig kis- és nagyfröccs társaságában szociális életet élő főszereplő számára a növényolimpia mint állandósuló közéleti téma megnyitja a regény második rétegét. Botanizálásról legutóbb Bartók Imre *Virágba borult világvége* trilógiájában olvastam (*A patkány éve, A nyúl éve, A kecske éve*), Szijjnél visszafogottabban, ám nem kevésbé hangsúlyosan jelenik meg a téma, amikor kibontásra kerül a növény-ember allegória a társadalom és az egyén szintjén. A „vegetatív önzés fellegvárában” (99.) állandósuló zöld pokolban „a gyökerek egymás torkát elszorítva próbálnak a maguk számára minél több földet einstandolni (...), az önös cél érdekében bárkivel hajlandók összeszűrni a levét” (99.), hogy utána kíméletlenül kizsigereljék ellenfelüket, aki így a létezés legminimálisabb szintjére szorul, ahol élete pusztán a vegetálásra korlátozódik. A népvándorlást a virágpor útjához, a letelepedést a gyökérereszteshez hasonlítja (100.), legvégső célként pedig a fény kisajátítását jelöli meg (101.). Már az analógia kimondása előtt is megfigyelhető a regényben egy folyamat, mely-

nek során a főszereplő tulajdonképpen növényre alakul vagy legalábbis szeretne, hiszen szociális és egzisztenciális helyzete alapján, valamint létbevettsége okán nincsen semmi, amit tehetne annak reményében, hogy kilépjen helyzetéből. Igazán senkihez sem kötődik, emberi kapcsolatai elértéktelenedtek. Lelkiállapotát a folyamatos megkötöttség jellemzi, állandóan a körülmények áldozata, aki némiképp már függ is mindentől. „(...) egy fűszál vagyok, egy rög vagyok, én egybe vagyok olvadva a természettel (...)” (83.) „(...) én tulajdonképpen egy növény vagyok, csak álldogálok itt, felveszem az étető tápanyagot és kibocsátom a mérgező szén-dioxidot, arzént, ciánt, hát akkor mit akarnak velem beszélgetni?” (139.) Ebben az állapotban céllá válik a fényvel való foglalkozás mint elsődleges feladat. „(...) én csak majd a fényvel akarok kezdeni valamit, ha hozzájutok, elnyelni, megemészteni, mint egy eleven automata, aki nem tartozik senkinek semmivel.” (151.)

A növényi lét áhítata a regény terében a tragikus vég ellenére is az egyetlen földi vágy marad, ami a szabad-

ság ígérését foglalja magába. „(...) én csak úgy elvagyok, amíg lehet, vegetálok (...), elnézem ezt az állati nyüzsgést (...), a földi javaknak a hajhászását (...), kiszálltam ebből az atavisztikus ösztönök és kifinomult manipulációk által vezérelt világból (...)” (208.)

Szjij Ferenc első regényében kaotikus világról kapunk abszurd helyzetjelentést, szereplői delirálnak, meg nem nevezett főszereplőjének pedig egy ponton különösen fontossá válik a fény, az emberi szemmel érzékelhető elektromágneses sugárzás, melynek egyébként kiemelt szerepe van a Szijj-életműben. A regény fontos irodalmi kortünet, realista utópia, posztmodern tragédia és karkai látomás, melyben néha még egy nyúl is feltűnik. A növényolimpia pedig elmarad. ■ ■ ■

■ **Lukács Barbara:** 1989-ben született Budapesten. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Irodalom- és Kultúratudomány mesterszakán, Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudomány szakirányon szerzett diplomát. Jelenleg kommunikációs területen dolgozik.

SÁNTHA JÓZSEF

NAGY MAGYAR PORNOGRÁFIA

Napról napra élünk, de amikor emlékezünk, akkor nem kell sorrendet tartania annak, aki a múltja felé fordul. Nem úgy működik az emlékezet, mint egy létra, hogy csak fokról fokra léphetünk felfelé és lefelé is. Ha így működne az emberi agy, akkor sokkal több időt töltenénk a múltban, mint a jelenben. Hetekig tartana, amíg eljutnánk az egy hónappal ezelőtti eseményekhez. Mert óráról órára kellene felidézniük a történeteket, miközben szükségszerűen részesei lennénk a múltba mártott jelenünknek is. Aki a gyerekkorára szeretne emlékezni bizonyos élet-

Nádas Péter: *Világló részletek. Emléklapok egy elbeszélő életéből.* 1–2 kötet.

Jelenkor Kiadó, Budapest, 2017

kor után, az a haláláig lépkedne lefelé ezen a bizonyos lépcsőn, ami persze egyáltalán nem életszerű, és nem is logikus. Mégis az emberek többsége idejük nagy részében az emlékeivel van elfoglalva. A múltból táplálkozza, a tapasztalatai révén jut bizonyos felismerésekhez. De az emlékezés ezek

szerint az idő felfüggesztése, és belső logikájának a kifordítása. Hiszen alig lehetséges kiszakítani bármit is a múltunkból annak a bizonyossága nélkül, hogy az előzményeket, vagy akár a legapróbb következményeket is megfelelő alaposággal megvizsgálánk. Így az emlékeink majdnem csak fagyott kövek, jégbe dermedt foszlányok, amelyeket kiemelünk a folyamatból, a logikus történések sorából.

Helytelen következtetéseink talán ezeknek a minden részletet nélkülöző emlékezéseinknek a legfőbb oka. Olyan töredékekből állítunk össze folyamatokat, amelyek éppen a tetszőleges válogatás miatt nem alkalmasak a jelen történéseinek a mélyebb megértésére. A múlt dolgait semmiképpen nem teljes összefüggéseiben ragadjuk meg, hanem éppen a jelen vagy egy helyzet érdekei befolyásolják a levont következtetéseket. Ha mindenben egy algoritmust követnénk, akkor tévedhetetlenek lennénk, csak éppen kimeradna a jelen az életünkből, hiányozna életünk értelmének a tétje. Vicces dolgok következnenek ebből a múlt szemléletből, olykor még a bevehető várak is megközelíthetetlenül válnának, vagy éppen a legromantikusabb pillanatban mondanánk csődöt, ha nem egy várat, csupán egy asszonyszívet ostromolnánk, hiszen míg a múltba ásnánk be magunkat, bizonyára megsemmisülne a hódítás egyszeri és visszahozhatatlan pillanata. Ha évekig lefelé lépkedve ezen a lépcsőn azt keresnénk, hogy miként is lehetséges a jelennek olyan varázsa, amely meglágyítja a női szívet, akkor úgy járnánk, mint Frederick, aki Flaubert regényében már csak egy fátyollal takart női archoz hajol, s a test minden porcikáján kitüntetően jelen van az idő munkája, s az arc a hajdani szépségéből már csak pókhálós ráncokkal teli külső marad. Még ezzel együtt sem elvetendő, hogy a múlt megközelítésének vannak mesterségesen kialakított útjai. Mert nem mindig magunkra emlékezünk, olyanokra is, akik maguk naponta lépnek lefelé a lépcsőn, másokra is, akik egész más időkben és számunkra idegen dolgokat követnek, és ezek ugyanúgy lehetetlenné teszik ennek a nem valószínű emlékezés áradatnak az áttekinthetőségét. Ami biztos, naponta olyan

emberekkel beszélgetünk, akiknek külön bejárásaik vannak a saját történetükhöz, és csak egészen lazán kapcsolódnak az emlékeinkhez. Minden ember, minden sors megnyitja utalás-szerűen a saját emlékanyagát, amely a megidézés erejéig csak az övé. Úgy leszünk képesek beszélni róla, mintha ez a tapasztalat a múltunk része lenne. És ha mindezt elgondoljuk, ami önmagában is elgondolhatatlan, akkor emlékeznünk kell arra, hogy ez a gondolati sor csak egy makett volt, hogy sosem lépésenként mászunk vissza a múltunkban, hanem kaotikusan és szituációktól irányítva indulunk neki minden pillanatban a mások tapasztalataival terhelt, súlyosbított emlékeinknek. Tehát se létra sincs, sem pedig logikailag behatárolható időbeliség. Úgy zuhanunk bele a múltunkba, mint a sziklamászó a szakadékbá. Minden emlékezés tartalmazza annak a logikai-filozófiai lépésnek a kiúttalanságát, hogy a legsúlyosabb, ha nem is a legsúlyosabb izolált szituációkat szeretnénk értelmezhetővé tenni, szinte visszailleszteni újra életünk eleve füzérébe.

Nádas Péter önéletrajznak szánt kötetében egy több mint másfélszáz évre visszatekintő korrajzot ad a kiegyezést követő zsidó emancipációról, amelynek ükapja, Mezei Mór aktív részese volt, ügyvédként segédkezett Eötvös József kultuszminiszter felkérésére a törvény megfogalmazásában. Emellett az író részletes családtörténetet is felvázol, amely az ő későbbi életének tényeivel, főként a családi legendák, a hiteles magyarzatok kutatásával is kiegészül. Egy olyan komplex időutazásra hív, amely a maga irracionális, unikális tényeivel keresztül-kasul kalandozva bemutatja a huszadik század Magyarországnak riasztó valóságát, miközben a saját életének emléktöredékeit csak tizennégy éves koráig követi. Kizárólagosan hiteles dokumentumok több tucatjával igyekszik feltárni ennek a kornak minden személyes és a családhoz kapcsolódó eseményét. Ennek megfelelően két Nádas Péter szerepel a könyvben, hiszen a forradalomig terjedő időszakban a szerző még csak középiskolás, és semmiképpen nincs abban a helyzetben, hogy értené mindazt, ami a családjában és

kint az utcákon történik. A másik Nádas Péter maga az író, aki túl a hetvenen szeretné megérteni a saját és a családja sorsán keresztül a történelem eseményeinek belső logikáját, fellebbenteni a huszadik század ideológiai zsákutcáiról a leplet.

Ez a kettőség, egyfelől a kisfiú élet-tapasztalata, másrészt az életét örökös értetlenségben és kétségekkel szemlélő író virtuális találkozása, a megfejtendő történések és titkok, a családi események mögött felsejlő elkötelezettségek, politikai szerepek a szüleit illetően. Az 1942-ben született Nádas Péter első emlékei a háborúval, Budapest ostromával kezdődnek. Szülei pedig kommunistaként és zsidóként a földalatti kommunista párt katonái, akik különböző társadalmi osztályból, részben kisiparos felmenőkkel, másrészt liberális földbirtokos ösöktől tértek meg a múlt századelőt meghatározó baloldalisághoz. A kiterjedt rokonság a Monarchia kiváltságos, majdnem nemesi rangot kapott apai dédszülőkön keresztül éppen a kiegyezés szellemében, az ott szerzett jogokért cserében lett patrióta, az ország leginkább hiteles polgársága, amelyet az első világháború után sem akartak megtagadni. Az apa és az anya, Nádas László és Tauber Klára az egyre erősödő antiszemitizmus és a jobboldali politikai atmoszféra közepette is úgy gondolják, hogy ez a hazájuk, ahol élniük és cselekedniük kell, marxista meggyőződésük szerint szolgálniuk kell a kommunista pártot, amely azonban a második világháború kitörésekor már korántsem egységes, a honi, a nyugati és a moszkovita szellemiség ellentéte már önmagában tragédiákat rejtő ellentmondásokkal teli. Valójában az ellenállás bátor harcosai, akik életüket kockáztatva mentenek emberi életet, hamis okiratokat gyártanak az apai nagybácsi Pozsonyi utcai pincéjében.

A regény legnagyobb leleménye, hogy valójában két főszereplője van a regénynek. Egy iskolás kisfiú, aki lassan kinövi a család egyoldalú szellemi látókörét, és az író, aki megpróbálja értelmezni a gyermeki énjét és a szülei életének morálisan ellentmondásos világnézetét. Nincs könnyű helyzetben, hiszen ilyen mértékű hasonlással csak azok nézhetnek szem-

be, akik már tökéletesen leszámoltak a múltjukkal.

Az ábrázolás, az elbeszélő hitelessége semmiképpen nem kérdőjeleződik meg. A fiatalember, a gyermek Nádas Péter lényegében csak passzív szemlélője a szülei életének, nincs beavatva még a hétköznapi történésekbe sem, nem-hogy a politikai elkötelezettségük irányította világlátásukba. Legalább annyira kívül találja magát a valóságban, mint az élete titkait kutató író. Így párhuzamosan két passzív szemlélő tapasztalata az életrajz, ami csak bizonyos történelmi kataklizmák ütközésekor nyer verbálisan rögzíthető értelmet. Kissé talán szerencsétlen szóhasználat: a felnőtt író úgy tekint az idegen gyermek-önmagára, aki valamiféle autisztikus kór miatt képtelen megérteni a valóság körötte örvénylő dolgait. A képi fogalom-rögzítést érvényesebb számára, mint a verbális, s bonyolultabb kifejezéseket a metaforikus mezőben képtelen visszafordítani az anyanyelvére. Kritikusai felróják neki ezt, mint olyan ismeretelméleti blaszfémia, amelyiknek nem lehet valóságos alapja. Sipos Balázs nagyszerű és nagyon sok szempontot ütköztető tanulmányában egyenesen tagadja a képi fogalomalkotás elsőbbségét, mondván, hogy ezek is nyelvi elemként, tehát verbálisan öröklődnek. (*Mimikri és autizmus*. Megjelenés előtt.) Ebben azonban talán nincs teljesen igaza, hiszen nem csak a nyelvnek, hanem a képi gondolkodásnak is szigorú grammatikája van. Ha azt mondom: valaki úgy fut el, mintha bozótűz elől menekülne, akkor ez a legkevésbé sem konvencionális nyelvi kifejezés, inkább eredetileg egy képi struktúra, amelyet utóbb fordítottak le hasonlatra, s ha azt mondaná, hogy úszva menekül a bozótűz elől, ez már némileg sértené a képi grammatikát. Nem beszélve annak az abszurd feltételezésnek a végig gondolásáról, hogy milyen is lehetne a vakok nyelve, amelyben egyáltalán nem lehet képi elem, s valamilyen egészen más érzéki észlelet képezné a nyelv fogalmiságát megerősítő valóságos hátteret. Sokféle megközelítése lehet egy efféle mára divatos kifejezésnek, de Nádas esetében inkább valamilyen, kissé kórosan zárt személyiségre gondolhatunk, aki idegenként éli meg a szülei

túlságosan tudatos és egzakt elvi meggyőződését.

Ez a sorsát zárójelbe tevő lény leginkább Sebald *Austerlitz* című regényének hőisére emlékeztet, aki évtizedekig képtelen a saját múltja közelébe merészkedni. Nádas is mintha csak

nagy távolságtartással és gyanakvással figyelné a szülei, a családtagjai életének folyását. Míg azonban Sebald hőse egy véletlen folytán megtalálja Ariadné fonálát, amelyet követve fokozatosan visszatalál az elveszett és emlékeiből törlődött kisgyerekkorába, a prágai lépcsőház korlátjának tapintása érzékivé varázsolja előtte a múltját, addig Nádas Péter az önazonosság bizonyosságával tévelyeg a számára értelmezhetetlen titkok birodalmában, ahol majdnem minden emlék izolált, magánál többet alig jelent, ahol a szülei viselkedése, világnézete, az egész világ folyása irracionális és végső soron riasztó. (Talán van egy titkos utalás Sebald regényére, amikor volt otthonai emlékképeit idézi meg: „Amikor erre a legelsőnek vélt lépcsőházamra gondolok, akkor jönnek sorban a lépcsőházak, életem valamennyi lépcsőháza jön velem, ezzel az elsővel. A lépcsőházak minden bizonnyal elmém azonos helyén vannak elkülönítve.” 1. 39.)

Az író egyetemesebb, tágabb tekintete az egész korszakot veszi vizsgálat alá. A születése abszurd idejét, amikor egy ország és fél Európa határozott a hozzá hasonló pedigrével bírók életéről, majd a felszabadulás után hamar

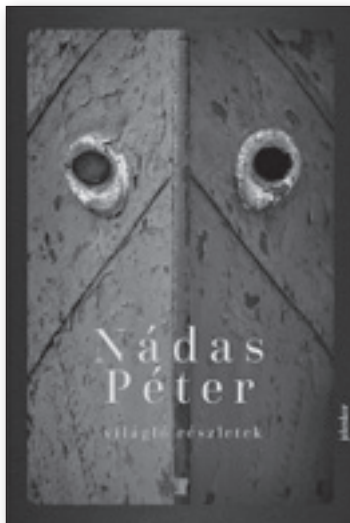
következett kommunista hatalomátvétel a számára feldolgozhatatlan ténynyel, hogy a szülei az új és mindenképpen a hamisság jelmezében mutatkozó rendszer elkötelezettjei. Míg ez bizonyos anyagi biztonság és a jólét illúziójával kenyerizte le, nem kerülhette el a szűkebb környezet ítéletét sem, mert az iskolai közösségben ezt az előnyt kíméletlenül büntették: a szociálpszichológia törvényszerűségei következtében mindehhez kivettség, az örökös fenyegetettség érzése társult. A szülők is elbizonytalanodtak a világokat átformálni akaró hitükben, amikor elkezdődtek a koncepciók perек, s minden számukra ismert tény ellentmondott a perек anyagának. Ekkor kezdődik, szinte a lélek betegségeként fiziológiai tüneteket öltve az édesanya dagadtos megbetegedése, majd annak halála után a család tragikus szétesése, az apa ellen folytatott, évekig nyúló sikasztási per, amely a gyerekek sorsát megpecsételte. A demenciában szenvedő nagyszülők, a megrokkant lelkületű apa, a sorsukra hagyott fiúk, az öcs csípőízületi problémával időleges járásképtelensége, majd az író agyhártyagyulladás tetézi az elviselhetlent. A család drámája akkor éri el a csúcspontját, amikor a családfe 1958. április 15-én föbe lövi magát, maga után hagyva a két lelkileg, egzisztenciálisan életre alig képes árvát. Már önmagában ez a történet is felér egy rémdrámával. A következő években az apja szintén mélyen elkötelezett kommunista nővére, Magda lesz a kiskorú író gyámja, akivel hajnalig tartó beszélgetésekben próbálja megérteni a saját élettörténetét, a szülei számára mindig titokzatos lényét, lényegében a körülötte zajló eseményeket, amelyek vége a családdal való szakítás lesz. Itt eszünkbe juthat a hasonló árvasággal küszködő és tragédiákba, árvaságba hulló Thomas Bernhard önéletrajzi írása, amely Nádas Péter serdülőkorához hasonlóan súlyos traumáktól terhelt. A maga teljességében törölni való gyermekkor, az élet logikájának, a körülöttük lévő családtagok tragédiája, hitük elutasítása mindkét írótn nagyon korán szinte áthághatatlan szakadék szélére sodorta, s még megidézhetjük Bernhard fiatalkori remekét, az *Amrast*, amely mintha a Nádas család sorsát mesél-

né el. Hiszen, amint az apa búcsúlevegélben megírja, a két fiával is végezni akart, csak az alvó öcs szépsége akadályozta meg tette végrehajtásában. Átéltük Bernhard regényének legsúlyosabb jelenetét, amikor a szülők megmérgezték magukat és a fiaikat, és már csak a halálukra várnak a lefüggönyözött szobában.

Ennyi párhuzam és hasonlóság csupán történelmi vagy véletlen egybeesés, Nádas legértettebb műveként igazából semmiféle stiláris, esztétikailag értelmezhető hasonlóságot nem mutat a fentebb említett írók műveivel. Csupán a valóság csapdája hasonló és a szenvedés mértéke. Mégis Nádas könyvének második kötete, amikor elindul a családja tagjainak Aranyossi (Aranyossy?) Pál és felesége, Magda háború előtti életének helyszínére, Franciaországba, ahol a nagybátyja egy baloldali lapot szerkesztett, amely közvetlenül Moszkva irányítása alatt működött, majd még a háború kitörése előtt a spanyol polgárháborúban résztvevő kelet-európai sorstársaikkal együtt Le Vernet nevű községben található téglagyárban működő táborba internáltak, újra Sebald hőséne oknyomozó kutatásai, utazásai adnak támpontot a miértekre. Valamilyen elérhetetlenhez akar közel kerülni, valamilyen mélységesen érthetetlen dolgot szeretne megérteni. A tárgyak, a helyszínek, az egykori valóság apró, alig kikutatható részletei mintha egybeilleszthető egészé állhatnának össze. Le- és felsétálva ezen az emlékekhez vezető létrán, egyre lejjebb hatolva, lassan elvesztve a jelen élhetőségének valóságát, mindörökké beletemetkezve a múltba.

De Nádas Péter regényének második rétege ugyanilyen súllyal tekinti át a fasizmus szörnyűségeit is, mintegy párhuzamba helyezve állít ki bizonyítványt a huszadik század történéseiről, a zsidó munkaszolgálatosok rettenetes szenvedéseiről, akik között az egyik nagybátyja is a hírhedt Borban, a magyar nyilasok kegyetlenségei következtében pusztul el. Míg Dél-Franciaországban a magyar kommunisták táborbeli életét, szokásait, elvhűségét kutatja, addig a születése napján történt lengyelországi náci megszárlásokat és a honi politikai eseményeket idézi fel. A németek Lengyelországban rend-

szeres pogromokat, zsidóvádaszatokat tartottak, amikor is nemre, korra tekintet nélkül öldösték le a falvakban még bujkáló üldözötteket. A gyerekek meggyilkolása a német katonákban hamarosan súlyos lelki zavarokat idézett elő, de volt olyan tiszt is, aki

nászútra magával hozta a feleségét is, mert *katartikus* időtöltésnek tartotta ezt a fajta vadászatot. Vagy megidézi Rudolf Vrba auschwitzi visszaemlékezéseit a meztelenre vetkőztetett zsidó nők módszeres legyilkolásáról. „A jóságnak nincs újabb kori nyoma az irodalomban, hiánya azonban feltűnő.” (2. 217.) – jegyzi meg rezignáltan Nádas. Tágabb értelemben is felveti a jóság, boldogság fogalmának jelentését. Hiszen amíg hétköznapi értelemben viszonylagosan egyértelmű az emberi cselekedetek morális megítélése, bizonyos struktúrák megrendülésével tökéletesen elvesz ennek az erkölcsi fogalomnak a több ezer éves jelentése és gyakorlata. Ezt az ellentmondást poentírozza ki a regény egyik legmegrázóbb pillanata, amikor a református hittanra járó kisfiú a Jézust megölvő zsidókat szidalmazza. Ekkor az apja a tükrözéshez vezet, hogy nézze meg magát: Nem zsidót látott a tükrözésben, hanem egy antiszemitát. (1. 461.)

A második kötet elsősorban a baloldali, kommunista mozgalom kívülről irányított történéseinek az abszurditásáról szól. Nagy magyar pornográfia ez, egyetemesebb, anyagában gazdagabb, és roppant ideológiai defor-

mációkat magába foglaló történelem, mint Esterházyé. Nincs benne humor, nincs benne feloldozás, és nincsen katarzis sem. Csupán érthetetlenül félresiklott, hitükben megalázott, hivatali beosztásukat kihaszánálva, a felsőbb eszmék talaján bűnözővé züllött embertelen sorsok vannak, s a szenttelenség álarca alatt lassan beszédessé váló kegyetlen ítélet. A fő alakjai, az egész Rákosi rendszer legsúlyosabb politikai hisztériájának, a Rajk-pernek vádlottjai. Ahogy rájön az író, majd a Rákosi börtönében kínozott elvtársak is, hogy a kisnyilasok szervezetileg beépültek a kommunista pártba, és még a Horthy-rendszer smasszeri is tovább folytatják áldásos tevékenységüket, még mindig kitart Nádas Magda csalódásokon, depressziókon, hazugságokon átívelő hite, amikor azt mondja az írónak: Engem a pártom fog eltemetni. A pártelit számára természetes a cseledek további szolgálata, szinte csak társadalmi pozíció és lakhelyet cserélnek a letűnt kor kedvezményezettjeivel. Az apja bűnének dokumentumait vizsgálva kiderül számára, hogy két, egymásnak ellentmondó rendelet miatt válhatott gazdasági bűncselekmény gyanúsítottjává. A népességgyarapodást embertelen törvénnyel kierőszakoló Rákosi magatehetetlenül néz szembe a nőorvos feltételezésével, hogy esetlegesen meg kellene vizsgálni az Elvtárs spermáit, miért nincsen gyermeke. S hogyan is szolgáltatson ehhez megfelelő anyagot...

A nehezen megtalált fogolytábor melletti múzeumban, a község lakóinak, a dokumentumtár vezetőjének ellenállása, a rossz emlékü francia politika szégyene mintha még mindig tabu lenne, holott Nádas szerint hatszázezer fogoly időleges lakóhelye volt ez a hajdani téglagyár, ahol semmiféle emléktábla nem jelzi az egykori tábor létezését. A megtalált fényképek között ott vannak a spanyol polgárháborúban részt vevő magyar kommunisták képei, köztük Rajk László is. A rádió közvetítette per során a régi kommunistáknak szembe kellett nézniük azokkal a meghamisított tényekkel, amelyeket a vád képviselői kínvallatásokkal, lekenyerezett tanúkkal összeeskábáltak. A hazugság mindenki számára nyilvánvaló volt, Rajk nem lehetett német kém,

nem a Gestapó szabadította ki, és a további legképtelenebb állítások sorával. Végül összegzése ennek a szellemi-történelmi kalandnak, amelynek a szülei is aktív részesei voltak, Nádas megálapítja: „a marxizmus bizonyára használható közgazdasági elmélet, amely leírja ugyan a kapitalizmus gazdaságának alapvonásait, de a megvalósult szocializmusok leírására még a módszertana sem alkalmas, mert sem az emberi egyed örökletes, sem az eltanult tulajdonságait nem írja le, mitikus és mágikus orientációját és kötődéseit pedig teljességgel figyelmen kívül kell hagynia.” (2. kötet, 421.) Mivel az író a legkülönfélébb huszadik századi pszichológiai elméletek segítségét is igénybe veszi, amelyek a kor értelmiségére roppant hatással voltak, nem véletlen, hogy a regény önértelmezésében szerepet kapnak Freud mára talán már kissé megkopott elméletei, s talán fontosabbak számára a Jung által, az emberi viselkedést ősi mintákra visszavezető archetípusai. Az, hogy az ember nemcsak osztályát képviselő társadalmi lény, hanem a társadalomtól elszigetelt, de genetikailag közösségekben szocializálódott individuum, saját önképpel, és érzelmi kötelékekkel, ugyanakkor valamiféle törzsi kötöttségekkel, ezt lényegében a lélek finomabban megközelíthető belső struktúrájának az elemzése képes felkutatni. (Talán nem véletlen, hogy az egész regény létezésének szemlélete még stílárisan is, de főként az önigazoló magyarázataiban mennyire rokon Jung önéletrajzi feljegyzéseivel. *Emlékek, álmok, gondolatok*. Európa Kiadó, 1987.)

A regény zárása az ötvenhatos októberi forradalom utcai történéseinek leírása, amint egy, az események gyanútlan szemlélőjeként a tizennégy éves középiskolás a saját élményeit rögzíti. Ennek a végső tanulsága az író szerint, hogy ez nem volt igazából polgári forradalom, csupán antisztálinista lázadás, amelyben az idegen hatalomtól való függőség volt a legfontosabb cél, és mivel sem a Horthy-korszak restaurálását, sem pedig a kapitalista nagytöke uralmát nem kívánták vissza, ezért a nemzetközi megítélése is vegyes volt. Az igazi szocializmus jegyében, tehát egy Magyarországon nem létező idea szellemében kívánták a változást. Hi-

szén csak egy kapitalista alapú gazdasági fejlődés teremthette volna meg az anyagi alapját egy efféle szociálisan gondoskodó államnak. De az idővetületek tekintetében mégsem itt ér véget a regény, hiszen korábban már az író sokszor előreszaladt a közelmúltunkba vagy éppen a jelenünkbe. A franciaországi kirándulás megidézi a bevándorlóktól rettegő kisváros benuháradását, amikor is este nyolc óra után már nem tanácsos utcára menni, mert ellepik a főter környékét a muszlim családok sisere hada, agresszív viselkedésükkel tartva rettegésben a bennszülötteket. A regényben többször feltűnik Mészöly Miklós alakja, aki a fiatal író apai pártfogójaként, majd irodalmi, morális példaképként segítette művészi kibontakozását.

A regény felsorolhatatlanul gazdag példatára az író előző műveiben megvizsgált, középpontba állított morális, egzisztenciális problémáknak. A családban csak lesajnált bizonyos Elemér szexuális irányultsága többször is ebbéli gyanú árnyékát vetíti az elbeszélőre, amely több regényében is nagyon fontos szerepet játszik. Számtalan történelmi tény és anekdotát emel ki a családi legendáriumból, ezek egyik legkedvesebbike, hogy egyik szépapa együtt fuvalózott a gyermek Kossuth Lajossal. Azoknak az ősöknek emlékét, akik mindannyian a magyar liberális hagyományt tekintették a Monarchia legnagyobb értékének, és még politikai, szellemi szerepet is vállaltak ennek érdekében, első sorban a Mezei testvérek, akik közül Mór a Rabbiképző alapításában is részt vett, s többször találkozott a száműzetésben élő turini remetével.

Ítéletet sem mond, nem akar semmiféle egyetemes igazságot felmutatni, hiszen a gyermekember és a felnőtt író szemlélete, önképe is hermetikusan zárt. Csak olyan tapasztalatok és tudás birtokába jut a regény végére, amelyek semmiképpen nem növelik a bizalmát a világ sorsának alakulását illetően. A kétféle zártság, kibeszélhetetlenség azonban a mű szempontjából szinte extatikus érzéseket ébreszt az olvasóban. Megérti végre, hogy milyen mélyről fakadóan hiábavaló és kilátástalan mindaz, amibe a saját reményeit, optimizmusát helyezte. Ha nem is jut-

hat ezáltal közelebb az egyetemes igazsághoz, egy egészséges pesszimizmus birtokában már csak mint egy közösség tagja szenved el a felismerést, hogy ebben a helyzetben, jelenleg és most, és talán még nagyon sokáig nincsen semmi reménye, hogy egy szellemében valóban szabad, az ember önmegvalósítását lehetővé tevő, azt a saját jogán, egzisztenciális minimumként biztosító országban éljen.

Mindaddig csak le-fel botorkál ezen a múltba vesző, a jelenbe visszatérésre alkalmatlan létrán. Mintha Wittgenstein szavaira hivatkozna: „Az én kijelentéseim olyan módon nyújtanak magyarázatot, hogy aki megért engem, végül felismeri azt, hogy értelmetlenek, ha már fellépve rájuk, túllépett rajtuk. (Ügyszólván el kell hajítani a létrát, miután felmászott rajta.)” *Logikai-filozófiai értekezés*. Ford. Márkus György. Akadémiai kiadó, Bp.1989. 90. Radnóti Sándor mély belátásával fogalmazva: „Hogy az a belerejtett titok, a törekvés valahová, nem a gyermekből valakivé válás, a 'megcsinált élet' irányába megy, hanem a meg nem-értésből az értelmetlenség megértésének és igazolásának tragikus és destruktív bölcsessége felé, amelyet szilénoszinak neveztem.” (Ti. az embernek a legjobb lenne meg sem születnie.) (*A szilénoszi emlékiratok*. Jelenkor, 2017. 7-8.) Mert a könyv ideillő zárásaként mindent megtagad, amit a huszadik század emberi társadalma felkínált a benne szenvedőknek: „Patetikusan felhang és szomorúság nélkül mondom, hogy kettős kivézés jegyében telt el az életem. Azóta nemcsak az önkényuralmat gyűlölöm, de a respublika és a demokrácia gyengeségei, olcsó színjátékai és önveszélyes elfogultságai láttán sem tudom a fejemet elfordítani. Nagyon sajnálom.” ■ ■ ■

■ **Sántha József** (1954): kritikakötete: *Talányaink összessége* (Műút könyvek, 2011). Novelláskötete: *A télygüllő* (Tiszatáj könyvek, 2015), *A hűgom operája* (Kalligram, 2016).